

ULUABAT GÖLÜ ÇEVRESİ MİMARİ VE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

ALİ KAZIM ÖZ

Bursa 2017

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı / ULUABAT GÖLÜ ÇEVRESİ MİMARİ VE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Proje Yürütücüsü / Bursa Araştırmaları Merkezi www.bursaarastirmalarimerkezi.org

Yazar / Ali Kazım Öz

Görsel Tasarım / Yakup Şahiner

Kapak Fotoğrafı / Gölyazı Surları - Lé Bas 1888

ISBN / 978-605-9968-71-3

Basım Yılı ve Yeri / 1. Baskı; Mayıs 2017, Star Matbaacılık / Bursa

BURSA
KÜLTÜR A.Ş.

Yapım / © 2017 Bursa Kültür A.Ş. Bu kitabın tüm yayın hakları Bursa Kültür A.Ş.'ye aittir.

Yazılı izin olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz.

Dağıtım / Bursa Kültür A.Ş. - Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi B Kapısı Osmangazi-Bursa/Türkiye

Tel: + 90 224 253 26 46 Faks: + 90 224 253 14 85 info@bursakultur.com / www.bursakultur.com

*Projenin gerçekleştirilmesinde ve bu kitabın hazırlanmasında
kiřisel desteęini esirgemeyen değerli dostum
Doç. Dr. SERDAR AYBEK'e
sonsuz teřekkürler*

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	5
TABLO LİSTESİ.....	7
ŞEKİL LİSTESİ.....	8
SUNUŞ.....	11
1. GİRİŞ	13
1.1. Yöntem	15
1.2. Bölgenin Tarihi Coğrafyası.....	16
2. YÜZEY ARAŞTIRMASI	18
2.1. Nilüfer İlçesi	18
2.1.1. Gölyazı (Apollonia Ad Rhyndacum).....	18
2.1.2. Kayapa.....	38
2.1.3. Akçalar	41
2.1.4. Hasanağa.....	41
2.1.5. Alaattinbey.....	41
2.1.6. Tahtalı	42
2.1.7. Ürünlü	44
2.1.8. Fadıllı.....	45
2.1.9. Ayvaköy.....	46
2.1.10. Karacaoba	46
2.1.11. Çatalağıl	46
2.1.12. Kuruçeşme	47
2.1.13. Maksempınar	49
2.1.14. Unçukuru	50
2.2. MUDANYA İLÇESİ	50
2.2.1. Esence	50
2.3. MUSTAFAKEMALPAŞA İLÇESİ	52
2.3.1. Tepecik.....	52
2.3.2. İncilipınar	52
2.3.3. Ayaz.....	55
2.3.4. Karaoğlan	56
2.3.5. Akçapınar	57
2.3.6. Onaç.....	58
2.3.7. Dorak.....	59
2.4. KARACABEY İLÇESİ.....	59
2.4.1. Uluabat	59

2.4.2. İkizce	60
2.4.3. Orhaniye	60
2.4.4. Karakoca	61
2.4.5. Yenikaraağaç	61
2.4.6. Eskikaraağaç.....	61
3. SONUÇ	63
3.1. Savunma Yapıları.....	66
3.2. Nekropol Alanları	66
3.3. Kaya Anıtları ve Taş Ocakları	67
3.4. Höyükler.....	68
3.5. Geç Antik Dönem Yerleşimleri	69
3.6. Coğrafi Veritabanı (GIS) Araştırmaları	70
3.7. Jeofizik Araştırmaları.....	70
SÖZLÜK	72
KAYNAKLAR	76

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Apollonia ad Rhyndacum'da basılan sikke örnekleri	19
--	----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Yüzey Araştırması yapılan bölgeler	14
Şekil 2. Yüzey Araştırması yapılan bölgelerin uydu görüntüsü	14
Şekil 3. Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Apollonia heykeltıraşlık eserleri	21
Şekil 4. Gölyazı köyünün güneyden görünümü	23
Şekil 5. Gölyazı'nın havadan görünümü	23
Şekil 6. 19. yüzyılda Gölyazı planı (Lé Bas 1888).....	24
Şekil 7. Günümüzde Gölyazı ve Apollonia kenti kalıntıları (Öz 2006)	25
Şekil 8. Kız Ada Apollon Tapınağı temenosu.....	28
Şekil 9. Temenos duvarındaki sandal bağlama blokları	28
Şekil 10. Lé Bas (1888) tarafından çizilmiş Kız Ada Apollon Tapınağı planı ve görünüşü	29
Şekil 11. Temenos duvar kesiti	30
Şekil 12. Antik yol üzerindeki delikler.....	30
Şekil 13. Mimari blok taşıma yöntemi (Orlandos 1968)	30
Şekil 14. Lahit mezarlara ait sanduka ve kapakları	31
Şekil 15. Nişli kutsal alan	32
Şekil 16. Antik tiyatrodan Gölyazı manzarası	33
Şekil 17. Günümüzde de spor alanı olarak kullanılan antik stadyum	34
Şekil 18. 1888 yılında Lé Bas tarafından çizilen Apollonia Surları.....	36
Şekil 19. Surların içinde bulunan yazıtlı mimari bloklar	36
Şekil 20. Simitçikale	37
Şekil 21. Apollonia surlarının kapısı	37
Şekil 22. Göle inen antik basamaklar.....	37
Şekil 23. Podyumlu ev	37
Şekil 24. Kayapa Bizans Sarnıcı Planı	38
Şekil 25. Kayapa Bizans Sarnıcı	38
Şekil 26. Kayapa Bizans Sur Duvarı	38
Şekil 27. Kayapa Çamlık Mevkisi Sanduka	39
Şekil 28. Kayapa Çamlık Mevkisi Kilise.....	39
Şekil 29. Kayapa Çamlık Mevkisi Saçak Bloğu.....	39
Şekil 32. Hasanağa Profilli Blok.....	41
Şekil 33. Alaattinbey köyünde bitmemiş lahit	42
Şekil 34. Alaattinbey Höyüğü.....	42
Şekil 35. Tahtalı'daki tonozlu mekan planı	43
Şekil 36. Tahtalı'daki Tonozlu Mekan	43
Şekil 37. Domitianus'a ait heykel kaidesi	44
Şekil 38. Domitianus heykel kaidesindeki yazıt	44
Şekil 39. Tahtalı Ellezyerler Mevkii Lahit Kapağı.....	44

Şekil 40. Filetepe Taş Ocağı	44
Şekil 41. Filetepe genel görünüm	44
Şekil 42. Ürünü Kite Kalesi	45
Şekil 43. Yeşildere mevkisi Bizans Sarnıcı	45
Şekil 44. Yeşildere mevkisi Bizans duvarı.....	45
Şekil 45. Ayvaini Mağarası	46
Şekil 46. Karacaoba Yazıt	46
Şekil 47. Çatalağıl Rum Kilisesi.....	47
Şekil 48. Çatalağıl Postament	47
Şekil 49. Çatalağıl Dibek	47
Şekil 50. Lazöleninbaşı'nda Mezar Podyumu	48
Şekil 51. Kuruçeşme Gavurharmanı Sanduka.....	48
Şekil 52. Kuruçeşme Gavurharmanı Lahit Kapağı	48
Şekil 53. Taşınaltı Mevkisi basamaklı kaya	48
Şekil 54. Gavurharmanı Seramik Buluntular.....	48
Şekil 55. Maksempınar Oğlak Kalesi	49
Şekil 56. Oğlak Kalesi'nde bulunan seramikler	49
Şekil 57. Oğlak Kalesi seramik örnekleri	49
Şekil 58. Unçukuru Kesiktaş sütun gövdeleri.....	50
Şekil 59. Unçukuru Kesiktaş Mevkisi Taş Ocağı	50
Şekil 60. Eşkel Burnu Genel Görünüm.....	51
Şekil 61. Daskylium Klasik ve Helenistik Dönem Seramik Örnekleri.....	51
Şekil 62. İncilipınar Seramik örnekleri	53
Şekil 63. İncilipınar Höyüğü Güney Yamacında bulunan seramikler	54
Şekil 64. İncilipınar Höyüğü	55
Şekil 65. Ayaz Paşa Türbesi.....	55
Şekil 66. Karaoğlan Bizans Dönemi Suyolu	56
Şekil 67. Karaoğlan Kocaada Bizans Suru	56
Şekil 68. Karaoğlan Bekçikaya mevkisi	56
Şekil 69. Karaoğlan Bekçikaya kuyu.....	56
Şekil 70. Bekçikaya kuyu içinden seramikler	57
Şekil 71. Bekçikaya kuyudan seramik örnekleri.....	57
Şekil 72. Karaoğlan Kayaaltı'ndan seramikler	57
Şekil 73. Akçapınar eşik yazıtı.....	58
Şekil 74. Akçapınar ev temelindeki yazıt	58
Şekil 75. Akçapınar Rum Kilisesi	58
Şekil 76. Onaç Pazartepe mevkisinde bloklar	58
Şekil 77. Onaç Uyuzpınar mevkisi lahit.....	58
Şekil 78. Dorak Hazinesi'ne ait tanrıça figürleri.....	59
Şekil 79. Uluabat yakınındaki Lopadion Kalesi.....	60

Şekil 80. Uluabat köyü yakınındaki köprü.....	60
Şekil 81. Orhaniye mimari blok ve dibek	60
Şekil 82. Orhaniye Sütun Kaidesi	60
Şekil 83. Karakoca Rum Kilisesi.....	61
Şekil 84. Kaynak Ev Yerleri Çukur Sikkeleri	61
Şekil 85. Yenikaraağaç Kaleler'deki Bizans Suru	61
Şekil 85. Eskikaraağaç Rum Kilisesi.....	62
Şekil 86. Eskikaraağaç Rum Kilisesi Planı	62
Şekil 87. Uluabat Gölü Yüzey Araştırması Haritası	64
Şekil 88. Yüzey Araştırması'nda yer alan kalıntıların listesi	65
Şekil 89. Zambaktepe GIS haritası	71
Şekil 90. Tiyatro alanı jeofizik araştırması	71

SUNUŞ

Uluabat, diğer adıyla Apolyont gölü Bursa ilinin sınırları içinde olup şehir merkezine 34 kilometre uzaklıktadır. Tabii zenginliklerinin yanında kültürel değerleriyle de adından sıkça söz ettiren Uluabat, tarihi bir şahsiyet olan ve İstanbul'un fethinde burçlara ilk bayrağı diken Uluabatlı Hasan'la da gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında pek çok kişi tarafından bilinmektedir.

Gölün çevresindeki yerleşim yerlerinin tarihi, milat öncesi çağlara uzanmaktadır. En önemli yerleşim yeri ise bugün Gölyazı olarak bilinen göl üzerindeki yarımada ve çevresinde kurulmuştur. Adını Yunan mitolojisindeki Anadolu bir tanrı olan Apollon'dan almıştır. Kentin koruyucusu olduğu için adına da bir tapınak inşa edilmiştir. Bitinya, Roma ve Bizans dönemlerinde önemini koruyan bölge, Bursa'nın Osmanlılarca fethinden sonra Türklerin hakimiyetine girmiştir.

Etkileyici bir coğrafya ve güzelliklere sahip Uluabat gölü, bugün başta fotoğraf sanatçıları olmak üzere seyyahların en önemli uğrak yerlerinden biridir. Uluabat Gölü, ekolojik yönden ötrofik olarak sınıflandırılan bol besin içeren sığ bir göldür. Göl, ayrıca uygun iklim koşulları, geniş sazlık alanları ve açık su yüzeyleri ile değişik türden yüz binlerce su kuşuna beslenme ve barınma olanağı sağlamaktadır. Göl bu özelliği nedeni ile "Su Kuşları Bakımından Uluslararası Önemle Sahip Sulakalanların Korunması" için imzalanan Ramsar Anlaşması ile koruma altına alınan, ülkemizdeki 12 sulakalandan biridir. Ayrıca Uluabat Gölü, plankton ve dip canlıları bakımından da ülkemizin en zengin göllerinden biridir. Göl'de, 21 değişik balık türünün varlığı bu zenginliğin en önemli göstergelerindedir.

Uluabat Gölü ve çevresi hakkında mimari ve arkeolojik yüzey araştırmalarından oluşan bu eserde, değerli araştırmacımız Ali Kazım Öz çalışmalarını siz kıymetli hemşehrilerimize ve okuyucularımıza sunmaktadır. Uluabat gölünün çevresinde bulunan Nilüfer, Karacabey, Mustafakemalpaşa ve Mudanya ilçelerimizin yerleşim yerlerindeki bu araştırmalar bizlere bölgenin zenginlik ve değerlerinin ne

kadar kıymetli olduğunu da göstermektedir. Ayrıca ören yerleri ile buralarda kurulan medeniyetlerin tarihi hakkında da bilgi sahibi olmaktayız.

Böyle bir eseri Bursa kitaplığına kazandırmanın kıvancıyla başta Ali Kazım Öz olmak üzere, emeği geçen herkese şükranlarımı sunuyorum.

RECEP ALTEPE

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

ULUABAT GÖLÜ ÇEVRESİ

MİMARİ VE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

1. GİRİŞ

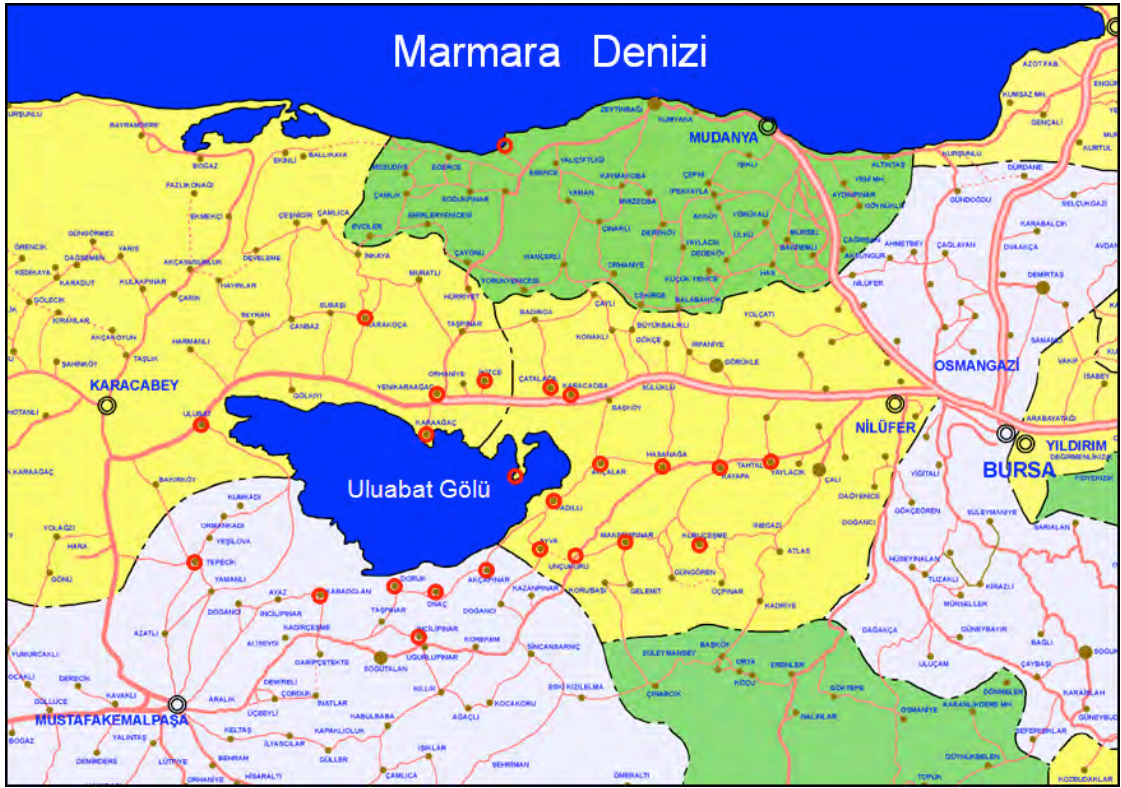
Bursa ilinin 34 km. batısındaki Uluabat Gölü çevresinde yapılan yüzey araştırmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ve Trakya Üniversitesi'nin maddi desteğiyle 2006 – 2010 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda Nilüfer, Mudanya, Mustafakemalpaşa ve Karacabey ilçelerinde yer alan 20 yerleşimin incelemeye değer kalıntı ve buluntulara sahip olduğu anlaşılmıştır (**Şekil 1-2**).

Araştırma kapsamına alınan bölgelerdeki tarihi eser niteliği olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının bir kısmı Bursa Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiş, bir bölümünün ise ilk defa literatüre girebilecek bulgular içerdiği görülmüştür. Yerinde kaydedilen tüm buluntular çizim ve fotoğraflarla belgelenerek tescil yapılmak üzere incelemeye alınmıştır. Araştırma buluntusu olarak ele geçen etütlük seramik parçaları ise Bursa Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Uluabat Gölü'nün herkesçe bilinen ve uluslararası antlaşmalarla (RAMSAR) koruma altına alınan doğal zenginliği yanında iyi tanınmayan arkeolojik zenginliğinin ortaya çıkarılması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Gölyazı temel geçim kaynağı balıkçılık olan küçük bir yerleşimdir. Dar ve dolambaçlı sokaklar, birbirine

birleşik inşa edilmiş ahşap hatıllı, tuğla duvarlı Rum evleri ile sınırlandırılmaktadır. Maalesef bu ayrıcalıklı konutlar antik dokunun yok olma tehdidinde önemli bir rol oynamaktadır. Zira modern yerleşim dediğimiz bu kısım tamamen sit alanıdır ve antik kent kalıntılarının üzerinde yer almaktadır. Sit alanı sınırları içinde yapılacak her türlü fiziki müdahale, restorasyon projesi hazırlanması ve Koruma Kurulu'ndan geçmesi sonucunda yapılabilmektedir. Dolayısıyla artan nüfusla yerleşim dışarı taşmış ve arkeolojik sit alanları tehdit altına girmiştir.

Uluabat Gölü sınırları içinde kalan en önemli yerleşim şüphesiz Gölyazı ve içindeki Helenistik - Roma kenti Apollonia ad Rhyndacum'dur. Aynı zamanda araştırmaların merkezini de oluşturan Apollonia, bir antik kentte bulunması gereken tüm yapılarla sahip olduğundan önem taşımaktadır. Göl içindeki sığ bir adacık (Kız Ada) üzerinde yer alan Apollon Tapınağı tamamen ortaya çıkarıldığında bölgede bir ilk olma niteliğiyle beraber bilim ve turizm alanında ses getirmeye adaydır. Ayrıca Gölyazı içinde büyük bir stadyum, tiyatro ve nekropol alanının tespit edilmiş olması kentin gelecekteki çalışmalar için umut verdiğini göstermektedir. Apollonia, Bursa ve çevresinde, İznik'den (Nikaia) sonra, günümüze dek araştırılan ikinci önemli ve büyük antik kent olarak literatüre geçmiştir. Bu özelliği şüphesiz göl çevresinin kalkınmasında da rol oynayacaktır.

Şekil 1. YüzeY Araştırması yapılan bölgeler

Figure 1. Settlements of Survey

Şekil 2. YüzeY Araştırması yapılan bölgelerin uydu görüntüsü

Figure 2. Satellite view of Survey Area

1.1. Yöntem

Çalışmalar ve yayın araştırmaları 2002 yılından bu yana aralıksız olarak devam etmektedir. Kente dair, seyyahların notları ve gravürleri, makaleler, Marmara Bölgesi'nin tarihi ve arkeolojisi üzerine yazılmış kitaplardan Apollonia ile ilgili bölümler toplanmaktadır. Araştırmada öncelikle Bursa Arkeoloji Müzesi'nde çalışılmış burada bulunan Apollonia'ya ait eserler tespit edilmiştir. Gölyazı beldesinde ve yakın çevresinde bulunan kalıntılar yerinde tespit edilmiş antik yapıların ve yapı taşlarının katalogu oluşturulmak üzere planlarının çizimleri yapılmıştır.

Projeye Nilüfer Belediyesi konaklama imkânları, personel ve ulaşım konusunda destek vermiştir. Ayrıca 01 Ekim 2005 tarihinde Bursa Turizm Sempozyumu'nda verdiğimiz bildiri sonrasında BUSİAD ve İNOKSAN gibi kentteki bazı özel kuruluşlar mutfak giderleri konusunda destekte bulunmuşlardır. Ayrıca belediye, üniversite ve müzenin Bursa'daki arkeolojik çalışmaları danışmanlık ölçüsünde desteklemişlerdir. TÜBİTAK ve Trakya Üniversitesi'nden sağlanan teçhizat ve ulaşım yardımları ile beklenenden daha uzun ve kapsamlı bir araştırma periyodu geçirilmiştir. Araştırma ekibi arasındaki Dokuz Eylül Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nden gelen bilimsel danışmanlar, incelemeleri başlangıç aşamasından itibaren takip etmekte ve desteklemektedirler.

Merkezde Gölyazı beldesi olmak üzere, Uluabat gölü içindeki ve çevresindeki bazı yerleşimlerde, belgelemeye dayalı yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırma sonucu belirlenen önemli buluntular arasında öncelikle Antik Dönem'e ait

olanlar, detaylı bir şekilde incelenmiştir. Daha geç dönemlere ait eserler ise sadece fotoğraf ve kroki ile belgelenmiştir. Yapılan araştırmalar farklı disiplinlerin bir arada çalışması şeklinde sürdürülmüş ve konuların uzmanlarına danışılarak kesin yargılara varılmıştır. Araştırmada öncelikle arkeologlar olmak kaydıyla mimarlar, jeofizik mühendisleri ve biyologlar görev almış ve söz konusu bölge her yönüyle incelenmiştir.

Arkeolojik belgeleme çalışmaları, taşınabilir eserler, arazi ve literatür olmak üzere üç aşamalı sürdürülmüştür. Çalışmalardaki asıl amaç, eser envanter formlarını bilgisayar ortamına geçirecek, bölgenin tüm buluntularının dijital ortamda kaydedilmesini sağlamaktır. Araştırmalar sonunda oluşan buluntu dosyalarının örnekleri Bursa Arkeoloji Müzesi'ne verilecek ve kayıtların güncel tutulması sağlanacaktır.

1. Taşınabilir Eserler Envanteri: Bölgeye ve Apollonia'ya ait taşınabilir nitelikteki tüm eserlerin dijital ortamda envanterleri yapılmıştır. Böylece Apollonia buluntuları tümüyle kayıt altına alınmış ve kentin sanatsal repertuarı ve tarihi altyapısı ile ilgili bilgi edinilmiştir.

2. Arazi Envanteri: Mimari bölümde de değinileceği üzere araştırmalar sırasında tespit edilen mimari yapı kalıntıları dışında, tüm mimari, plastik ve süsleme parçaları aynı envanter formatı altında kaydedilmiştir. Özellikle Kız Adası'ndaki tapınağın mimari parçaları üzerinde önemle durulmaktadır. Zira büyük bölümü su altında yüksek bir seviyede görülen parçaların kaydı için, sonraki yıllarda ekibe katılacak olan sualtı ekibinin fotoğraf ve ölçüm bilgileri kullanılacaktır.

3. Literatür Araştırması: 2002 yılında öğrenci araştırması izniyle başladığımız Uluabat Gölü

çalışmalarının kütüphane araştırmaları bölümü kesintisiz olarak günümüze kadar sürmüştür. Bölgenin ve özellikle de Apollonia kentinin 1900'ü yıllarda bölgeye gelen seyyahlar dışında, diğer bilim adamlarının dikkatini çekmemesi, kentle ilgili belgelerin sayıca yetersiz olması sonucunu doğurmuştur. Buna karşın Uluabat Gölü, özellikle biyolojik çeşitlilik nedeniyle diğer disiplinler tarafından adeta açık hava laboratuvarı olarak kullanılmış ve çok faydalı sonuçlara ulaşılmıştır.

1.2. Bölgenin Tarihi Coğrafyası

Uluabat Gölü ve Gölyazı idari olarak Bursa İli ve Nilüfer İlçesine bağlıdır. Bursa kent merkezine 34 km, Balıkesir iline ise 90 km mesafede olan göl, Bursa-Karacabey karayolunun hemen güneyindedir. Uluabat Gölü, Marmara Denizi'nin güneyinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan tektonik kökenli Yenişehir-Bursa-Gönen çöküntü alanında oluşmuştur. Aynı çöküntü alanındaki Manyas Kuş Gölü'nden alçak bir eşikle ayrılmaktadır. Göl, 40° 10' Kuzey, 28° 35' Doğu koordinatlarında, denizden yüksekliği 9.00 m göl alanı ise mevsimlere göre 13.500 ile 24.000 hektar arasında değişmektedir.

Nilüfer İlçesi, Gölyazı Beldesi sınırları içinde yer alan Apollonia ad Rhyndacum antik kenti, modern yerleşim ile aynı alanda, Uluabat (Apolyont) Gölü'nün kuzeydoğusunda gölün içine uzanan yarımada üzerinde kurulmuştur. Anadolu İlık tanrısı Apollon'un kentin koruyucu tanrısı olması ve burada bir tapınağının bulunması şehrin adının Apollonia olarak belirlenmesinde önemli etkindir. Kentin ismi Anadolu'da bulunan aynı isimli diğer sekiz kentten ayırt edilebilmesi için "Mustafakemalpaşa Çayı üzerindeki Apollo-

nia" anlamına gelen "Apollonia ad Rhyndacum" olarak kullanılmıştır.

Mysia-Bithynia sınırındaki kente ait en eski buluntular MÖ 4. yüzyıl sikkeleridir. Bazı kaynaklarda Miletos'un kolonisi olarak kurulduğu belirtilen şehir, Pergamon Krallığı'nın gücünü arttırdığı dönemlerde krallığın hâkimiyeti altına girmiştir. Göldeki balıkçılık özellikle kerevit ticaretinin gelişmesi ve Apollon kült alanı nedeniyle MÖ. 1. yüzyıldan itibaren kentte ekonomik ilerleme gözlenmektedir. Roma döneminde çevredeki Adramytteion (Edremit) Kyzikos'a (Erdek, Belkis) ve Nikomedia'ya (Kocaeli) gibi büyük kentlere bağlı kalmıştır.

Bizans döneminde uzun yıllar sakin bir hayat süren kent 14. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı topraklarında yaşayan Rum nüfusun toplandığı bir kent olarak bir süre daha varlığını sürdürmüştür. Osmanlı döneminde kent oldukça küçülerek, sadece ada üzerinde kalmıştır. Günümüzde daha çok doğal güzellikleri ile tanınan Gölyazı, barındırdığı arkeolojik ve tarihi zenginlik ile Bursa çevresi için önemli bir rol üstlenmiştir. Yeterince araştırılmamış antik kentin, sahip olduğu yapılar göz önünde bulundurulduğunda oldukça geniş bir alana yayıldığı görülür. Antik kentin hemen hemen tüm yapıları geleneksel kent dokusu altında kalmış ve yapı elemanları devşirme olarak kullanılmış olmasına rağmen, mimarileri hakkında bilgi edinmek hala mümkün olmaktadır.

Hakkında ilk detaylı bilgileri 1842'de William J. Hamilton'dan¹ öğrendiğimiz bölgeyi, 19. yüzyıl boyunca birçok gezgin ziyaret etmiş ve kısa raporlar halinde notlarında yer vermişlerdir. Bunla-

¹ Hamilton 1842.

rın hemen hepsi Kyzikos veya Daskyleion ile ilgilendirilmiştir. Ancak 1888'de Reinach ve Lé Bas kentin planını ve bazı binalarını çizmiştir². F. W. Hasluck³, Kyzikos (Erdek) için hazırladığı yayını için Apollonia'ya da uğramış, Kız Ada ve Zambaktepe hakkında bilgiler vermiştir. Bu aynı zamanda 1986 yılında B. Yalman⁴ tarafından kaleme alınan tanıtım yazısına kadar yapılmış son çalışmadır. 1990'da ise A. Abmeier⁵ kentin tüm tarihini yazılı belgelere dayanarak sunmuş ancak arkeolojik kalıntılara pek değinmemiştir. Apollonia ile ilgili en ciddi sayılabilecek bu çalışmanın ardından 1996 yılında Y. Ötüken⁶ bölgedeki detaylı araştırmasında kentin Bizans Dönemi eserlerine de yer vermiştir. Bu önemli çalışmaların yanı sıra, L. Robert⁷, W. Ramsay⁸, E. Schwertheim⁹, C. Tanriver¹⁰ and M. F. Auzépy¹¹ gibi bölgedeki pek çok araştırmacı Apollonia ad Rhyndacum hakkında bilgiler vermiştir.

² Reinach ve Lé Bas 1888.

³ Hasluck 1910.

⁴ Yalman 1986.

⁵ Abmeier 1990.

⁶ Ötüken 1996.

⁷ Robert 1962.

⁸ Ramsay 1972.

⁹ Schwertheim 1978.

¹⁰ Tanriver ve Kütük 1993.

¹¹ Auzépy et al 2008a.

2. YÜZEY ARAŞTIRMASI

2.1. Nilüfer İlçesi

2.1.1. Gölyazı (Apollonia Ad Rhyndacum)

Konum: 40° 9'56.70"N, 28°40'46.32"E

İl merkezine uzaklık: 34 km.

Bunlardan Mysia bölgesinin kuzeydoğusunda o çağlarda Artynia¹² veya Apolloniatis adı ile anılan, günümüzde Apolyont denilen göle doğru uzanan yarımada ve adalar üzerinde kurulmuş olan kent Apollonia ad Rhyndacum'dur. Antik dönemde çoğunluğu bataklık olan göllere Artynia veya Aphnitis ismi verilmesi sıklıkla rastlanan bir durumdu¹³. Apollonia adlı diğer kentlerden ayrılmasını sağlamak amacıyla bu kent yakınında bulunan ve Aizanoi (Çavdarhisar) çevresinden doğan, Yunancada her taşan nehrin Lycus ünvanını almasından ötürü Rhyndacus (Adranos) denilen çaya atfen Apollonia ad Rhyndacum adı verilmiştir.

Kentin tarihi gelişimi ve sosyal yapısı ile ilgili en güvenilir bilgiyi Apollonia'da bulunan ve şu anda büyük bir kısmı dünyanın çeşitli müzelerine dağılmış sikkeler ve yazıtlardan, buna bağlı olarak da kentin bu tür arkeolojik eserleri üzerine yapılmış araştırmalardan elde etmekteyiz. Wroth'un incelemesine göre¹⁴ kent sikkeleri en erken örneklerini MÖ. 450-330 tarihleri arasında vermektedir (**Şekil 3**). Araştırma kapsamındaki bazı sikkeler kronolojik dizinde aşağıda yer al-

maktadır. Bu yazılı belgelere göre kentin ticari durumu, halkın sosyal yaşam biçimi ve dini eğilimleri hakkında bir fikir edinebilmek mümkün olmaktadır.

Erken dönemde kentin kendi adına gümüş sikke basabilecek zenginliğe ve nüfusa sahip olduğu ele geçen örneklerden anlaşılmaktadır. Bu dönem sikkelerinde genellikle ön yüzde ters duran gemi çapası kullanılmıştır. Halkın geçim kaynağının balıkçılık, özellikle de yine sikkelerde bu dönemde sıkça görülen kerevit avcılığı olmasının, bunda önemli bir payı vardır. Yine erken dönem sikkelerinde sevilerek kullanılan bir diğer motif svastikadır ki bu figür de arka yüzde incus içinde yer alır. Bunlara ek olarak Gorgo başının sikkelerde yoğun olarak tercih edildiği ele geçen çok sayıdaki örnekten anlaşılmaktadır.

Kentte, bugünkü adıyla Kız Adası olarak bilinen adanın, Antik dönemde Apollon Kutsal Alanı olduğu düşünülmektedir. Kentin koruyucu tanrısının tapınağının inşasıyla, sikkelerde Apollon başı, kithara, plektron ve tapınak içindeki tanrı Apollon Sauroktonos Hellenistik dönemden Roma İmparatorluk dönemi sonuna kadar kullanılmıştır. Sikkelerdeki Gorgo başı tasvirlerinde azalma görülürken kerevit figürü kullanımı vazgeçilmezliğini devam ettirmiştir. Roma döneminde kente başka kültürlerin gelmesiyle sikkelerde de Demeter, Tykhe ve Poseidon gibi farklı karakterlerin kullanımı başlamıştır¹⁵.

¹² Hasluck 1910, 45.

¹³ Stephanus Nr. 9, Strabon XII 575, Plinius V 123.

¹⁴ Wroth 1964, 8-13.

¹⁵ Fritze 1913, 63-101.

MÖ. 450 –330				
Maden	Ön Yüz	Arka Yüz	Fotoğraf	
Gümüş	Ters duran çapa; sağında kerevit	Incus içinde swastika		
Gümüş	Ters duran çapa; sağında kerevit, ve A	Gorgo, geç stil		
Gümüş	Apollon başı, defne taçlı, toplu saçlı	Ters duran çapa; sağında kerevit, A ve ΕΣΙΑΣ		
Bronz	Omphalos üzerinde oturan Apollon, sağ elde phiale	Ters duran çapa, sağında kerevit A ve [N]AYKYΔEΣ		
MÖ. 2. – 1. Yüzyıl				
Bronz	Apollon başı	Kithara		
ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ				
Maden	Ağırlık	Ön Yüz	Arka Yüz	Fotoğraf
Bronz		Nerva başı, defneli	Apollon, Kitharodik elbise içinde, ayakta, plektron, lir ve tripot	
Bronz		Genç Faustina başı	Sakallı nehir tanrısı Rhyndakos, urneler üzerine uzanmış	
Bronz		Lucius Verus büstü, paludamentum ve zırhlı	Apollon, çıplak, sütuna yaslanmış, kolları açık, ayakta	
Bronz		Genç Faustina başı	Apollon, çıplak, ağaca dolanmış yılanı okla öldürür	
Bronz		Commodus büstü	Apollon, çıplak, sunağa yaslanmış, eli belinde	
Bronz		Gallienus başı	Tetrastyl tapınak içinde çıplak Apollon, sütuna dayanmış	

Tablo 1. Apollonia ad Rhyndacum'da basılan sikke örnekleri

Table 1. Coins of Apollonia ad Rhyndacum

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi kentin kuruluş tarihinin Klasik Dönem'e kadar uzandığı söylenebilir. Nitekim komşu kent konumundaki Miletopolis'in MÖ. 7. yüzyıl sonlarındaki kolonizasyon hareketi sırasında Miletoslular tarafından kurulduğu kabul edilmektedir¹⁶. Aynı şekilde Apollonia'nın da bu kadar erken olmasa bile M.Ö. 450'den önce kurulmuş olduğu eldeki en erken sikkelere göre kesindir. Kent sonraki devirde Attalos sülalesinin hükümdarlığını ilan etmesi ve bölgede hâkimiyet kurması nedeniyle Pergamon yönetimi altına girmiştir¹⁷. Roma devrinde Adramyttion¹⁸ (Edremit) mahkeme merkezine (*conventus iuridicus*) bağlı olan kent, bir süre de Kyzikos'a bağlı kalmıştır. Roma İmparatoru Hadrian'ın (MS. 117–138) Kyzikos'a giderken Apollonia ad Rhyndacum'a uğradığı ve kente başışta bulunduğu, ele geçen kitabelerde yazılıdır¹⁹. Hatta kent son yayınlarda Hadrian'ın imparatorluk sürecinde sivrilen Kyzikos, Ephesos ve Tralleis gibi önemli şehirler arasında gösterilmektedir²⁰ (**Şekil 4**).

Plinius, Rhyndakos çayını Asya ile Bithynia arasında sınır göstermiştir. Nehrin doğusunda kalan Apollonia ad Rhyndacum ile Hadrianapolis kentleri Asia'ya dahil edilmiştir. 268 yılında Got istilası sırasında kuşatmaya uğrayan Kyzikos kentinde, dehşetli geçen kış sonucu taşan nehir ve göl suları Got askerlerinin bu bölgede sıkışıp yok olmalarına neden olmuştur. Bu istila sonunda Apollonia Ad Rhyndacum da tahribata uğramıştır. Olympialılar ve Hellespontoslular'ın yaşadığı yer olan Mysia'nın sınırları değişikliğe uğramış, 4. yüzyılda Apollonia ad Rhyndacum Hellespontos'tan alınarak Bithynia Piskoposlukları'na dahil

edilmiştir. Kent bir süre Nikomedia'ya (Kocaeli) bağlı bir piskoposluk olarak kalmış daha sonra bu ayrıcalık Kios'a (Gemlik) geçmiştir. MS. 680 ve 690 kilise meclislerinde kent Theotokia olarak geçmektedir²¹. Uzun yıllar Bizans İmparatorluğu içinde sakin bir hayat süren kent 14. yüzyıl başlarında bölgede varlığını duyuran Osmanlı akıncılarına dayanamayıp Prusia (Bursa) ve Apameia'yı (Mudanya) terkedenlerin yerleştiği bir kent olarak bir süre daha varlığını sürdürmüştür.

Kent etkileyici coğrafyası, verimli toprakları, göl suyu ve ılıman iklimiyle çağlar boyunca göçmenlerin ilgisini çekmiştir. Yakın tarihte ise, Marmara bölgesinde dolaşan seyyahların mutlaka uğradığı bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyılın başlarında W. J. Hamilton kenti ziyaret etmiş ve izlenimlerini 1842 yılında yayımlamıştır²². Daha çok gezi anılarından ibaret olan bu yayında kentte bulunan bazı yazıtlar ve mimari kalıntılardan söz edilmektedir. 1800'lü yılların ortalarında ise şehre gelen S. Reinach antik kentin haritasını çıkarmış, harabelerini tespit etmiştir. Aynı zamanda kentte gördüğü bazı heykeltıraşlık eserlerini ve yazıtları da kaydetmiştir. Oldukça özenli ve bölge tarihi açısından yararlı olan bu çalışmalarını 1888 yılında yayımlamıştır²³. Yüzyılın sonlarında özellikle Kyzikos (Erdek) araştırmaları ile adını duyuran F. W. Hasluck, Apollonia'yı da ziyaret etmiş ve özellikle Kız Ada'yla ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur²⁴. Öncelikle, yayınlarında kente özel yer ayıran bu araştırmacıların aktardığı bilgilerden yararlanıldığı için onların çalışmaları belirtilmiştir. Fakat kenti ziyaret eden veya harabelerinden bahse-

¹⁶ Ehrhardt 1983, 42; Unal 1995, 13; Şahin 2000.

¹⁷ Abmeier 1990, 6-11.

¹⁸ Plinius V 123; Ramsay 1962, 119.

¹⁹ Abmeier 1990, 14.

²⁰ Boatwright 2002.

²¹ Ramsay 1962, 181.

²² Hamilton 1842.

²³ Reinach 1888.

²⁴ Hasluck 1910.

den başka seyyahlar ve bilim adamları da bulunmaktadır.

Şekil 3. Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Apollonia heykeltıraşlık eserleri
Figure 4. Sculptured artifacts of Apollonia in the Archaeological Museum of Bursa

Mimari Buluntular:

Apollonia, Marmara Denizi güneyinde yer alan Uluabat Gölü'nün (Antik Apolloniatis) kuzeydoğusundan gölün içine doğru uzanan bir yarımada üzerinde kurulu olan bugünkü Gölyazı Beldesi sınırlarında yer almaktadır (**Şekil 5-6**).

Yarımada, birbirlerine sığ bir kumsal şeridi ile bağlanan iki alçak tepecikten oluşmaktadır. Kış mevsimlerinde kara ile bağlantısı kesilen ada yerleşiminin ulaşımı, iki tepecik arasındaki modern köprü ile sağlanmaktadır. Herhangi bir kalıntı bulunmamasına karşın antik kentin var olduğu dönemde de benzer bir köprü ile iki kıyı arasındaki ulaşımın sağlandığı düşünülmektedir. Zira bugünkü Gölyazı halkının büyük bölümü ada kesimindeki, ahşap hatıllı tuğla duvarlı geleneksel Rum evlerinde yaşamaktadır. 19. yüzyıla ait bu evler ve sokaklar ızgara tipi plan üzerine yerleştirilmiştir. Bu noktada akla ilk gelen Gölyazı veya önceki ismiyle Apolyont'un antik Apollonia'nın sivil yerleşimi üzerine kurulmuş olabileceğidir²⁵.

baktepe'nin kuzey yamacında Stadion, güneybatı yamacında Tiyatro ve güney yamacında ise büyük bir kutsal alan tespit edilmiştir (**Şekil 7-8**). Nekropol ise kentin kuzeyinde, hem beldeye hem antik kente kara ulaşımını sağlayan tek giriş yolunun etrafında kuruludur. Yerleşime adını veren şehrin tanrısı Apollon Tapınağı, şehrin kuzeybatısında karaya yaklaşık bir km uzaklıktaki sığ bir adacık olan Kız Ada üzerindedir.

Apollon'un kentin koruyucu tanrısı olması ve burada bir tapınağının bulunması şehrin adının Apollonia olarak belirlenmesinde önemli etkenlerdir. Mysia-Bithynia sınırındaki kente ait en eski buluntular MÖ 4. yüzyıl sikkeleridir²⁶. Bazı kaynaklarda Miletos'un kolonisi²⁷ olarak kurulduğu belirtilen şehir Pergamon Krallığı'nın gücünü arttırdığı dönemlerde hâkimiyet alanına girmiştir. MÖ. 1. yüzyıldan itibaren ise kentte bir önemli bir gelişim ve zenginlik gözlenir. Bu zenginleşmenin kerevit ticareti ve Apollon kült alanı sayesinde gerçekleştiği kent sikkelerinden anlaşılmaktadır²⁸. Roma devrinde Adramytteion ve Kyzikos'a bağlı olan kente, Roma İmparatoru Hadrian'ın ziyareti ve destekte bulunması nedeniyle bu tarihten sonra yeni bir imar faaliyeti başlamıştır.

Nitekim antik kente ait resmi yapılara ait kalıntılar yarımadanın karaya yakın iç kısmındaki Zambaktepe yamaçlarında bulunmaktadır. Zam-

²⁵ E. Göksu tarafından hazırlanan imar planında bu görüşe de yer verilmiştir. Göksu 1998.

²⁶ Wroth 1964, 8-13.

²⁷ Ehrhardt 1983, 135; Gorman 2001, 247.

²⁸ Wroth 1964, 9, Nr. 10;

Şekil 4. Gölyazı köyünün güneyden görünümü

Figure 4. Southern view of Gölyazı

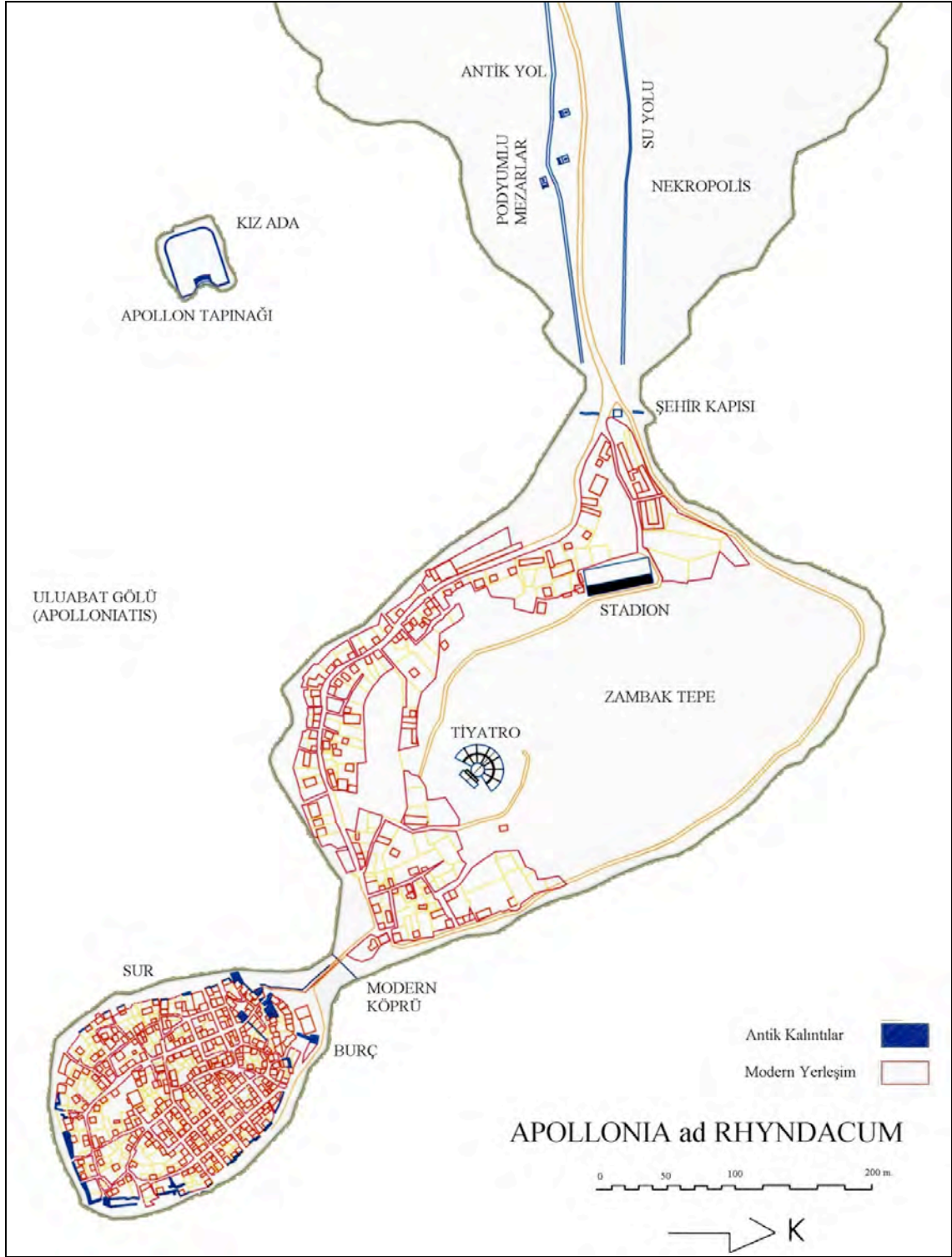

Şekil 5. Gölyazı'nın havadan görünümü

Figure 5. General view of Gölyazı

Şekil 6. 19. yüzyılda Gölyazı planı (Lé Bas 1888)
Figure 6. Plan of Gölyazı in 19th Century (Lé Bas 1888)

Şekil 7. Günümüzde Gölyazı ve Apollonia kenti kalıntıları (Öz 2006)

Figure 7. Plan of Gölyazı and Apollonia ruins (Öz 2006)

Apollon Tapınağı

Antik kentin kuzeybatısında yer alan Kız Ada üzerinde, kente ismini veren Apollon Tapınağı'nın bulunduğu 1800'lü yıllarda burayı ziyaret eden Lé Bas'ın notlarından ve çizimlerinden bilinmektedir²⁹ (**Şekil 11**). Geç dönemdeki söylencelerden ötürü Kız Ada olarak bilinen yer tapınak adasıdır. Nitekim ada ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda coğrafi seklini koruyacak şekilde burayı çevreleyen 70 x 50 m Boyutlarında Hellenistik temenos duvarı ve batı taraftaki yarım daire basamaklı giriş tespit edilmiştir (**Şekil 9**). Duvarın özgün yüksekliği yaklaşık 2.00 metredir. Görüntü itibarıyla ada tamamen tanrı Apollon'un kutsal alanıdır ve ortasında bir tapınağı bulunmaktadır. Nitekim duvarın doğu tarafında in-situ olarak tespit edilen sandal bağlama blokları buraya gölden gelen görevli veya ziyaretçiler için düşünülmüş olmalıdır (**Şekil 10, 12**). Ayrıca tapınağa ait olduğu zannedilen sütun tamburları ve altlıklar da temenos duvarı dışında göl suları içinde yer alır. Adanın çok yoğun bir bitki örtüsüyle kaplanmış olması ve duvarın yer yer su altında bulunması burada derin bir araştırma yapmayı engellemiştir. Literatür araştırmasında elde edilen diğer belgeler arasında yer alan Gordianus III sikkeleri Sauroktonos tipindeki kült heykeli ile birlikte Ionik tetrastil yapıyı göstermesi bakımından oldukça ilginçtir³⁰.

Tapınak, bir ada üzerinde olmasından ve sadece teknelerle ulaşımının sağlanmasından ötürü diğer yapılardan ayrılmaktadır. Ayrıca temenos duvarının ada boyutlarında olması, pahlı köşelere ve dairesel giriş merdivenlerine sahip olması da farklı bir konudur. Dairesel giriş merdivenlerine sahip bir diğer temenos alanı, Pessinus'taki

Sebasteion'da (İmparatorluk Tapınağı) bulunmaktadır³¹. Tiberius döneminden itibaren kullanılan çokgen formlu giriş merdivenleri, Roma İmparatorluk döneminde genişletilerek dairesel bir hal almıştır. Basamakların sayısına bağlı olarak alanın gösteri mekanı olarak da kullanıldığı düşünülmektedir.

Apollon tapınaklarının genellikle su ile ilişkili olarak yapılması, içinde veya çevresinde bir su kaynağının olması bilinen bir durumdur. Fakat burada olduğu gibi gölün veya geniş bir su havzasının içinde olması fazla rastlanmayan bir özelliktir. Anadolu'daki diğer Apollon tapınakları arasında, bilicilik işlevi görülen Klaros ve Letoon tapınakları, göl içinde olmasa bile günümüzde yağmur mevsiminde bataklık olan taşkın alanı içinde yer almaktadır. Bataklık alanlarında bulunması nedeniyle, şifacı tanrı Apollon'un *smintheus* (Fare yakalayan) ve *parnopius* (Çekirge) epitetlerinin yanı sıra *culicarius* (Tatarcıkları uzağa süren) da eklenmiştir³².

Apollonia çevresindeki Apollon Kültü ile ilgili bilgiler son epigrafik araştırmalar sayesinde daha da gelişmiştir. C.Tanrıver tarafından yayınlanan³³, gölün güneydoğu kıyısında yer alan Akçapınar köyünde bulunmuş altı adet yazıtlı stel oldukça önemlidir. Çünkü steller üzerinde geçen Apollo Daphnousios sıfatı bölge için genel bir ifade olabilir. Bu stel üzerindeki figür Apollon Kitharoedus³⁴ tipi ile benzer olup, aynı zamanda hey-

³¹ Clearhout ve Devreker 2008.

³² Day 1985, 167; Room 2003, 324.

³³ Tanrıver 1993: 99; Şahin 2000:232-237.

³⁴ Tanrıver 1993: 100. Ayrıca paralel açıklamalar için bkz.; LIMC II.1 (1984): 200; Boardman 1995:26, Fig.14.2; Tanrıver 1996: 193-196; Özgan 1999: 32-33, Taf.8a-b.

²⁹ Lé Bas 1888,Pl.45-49.

³⁰ Hasluck 1910, 72; Fritze 1913, Nr. 237.

keltraş Bryaxis'in Apollo Daphnasios heykeli ile ilişkilidir³⁵.

Gallienus Dönemi'ne (MS. 253-268) ait kent sikkeleri³⁶ üzerinde görülen, tetrastyle tapınak içindeki Apollon tasviri de benzer nitelikler gösterir. Ayrıca Helenistik döneme ait sikkeler üzerinde tasvir edilen Apollon portresi de, kentin koruyucu tanrısının kült heykeli hakkında bilgi vermektedir. Ünlü heykeltıraş Praksiteles'in Apollon Sauroktonos³⁷ tipinin farklı bir versiyonu olan bu figür, muhtemelen Skopas tarafından yapılan Apollon Smintheus kült heykeli³⁸ ile de ilişkilidir. Farklı tipte bir diğer Apollon figürü ise Roma sikkelerinde görülen ve tanrı ile bir yılanın mücadelesini gösteren Pythoktonos tipidir³⁹. Apollonia'da bilinen diğer kült ise Apollon, Artemis ve Zeus Hysistos üçlemesidir⁴⁰.

2010 yılı temizleme çalışmaları sonucunda adayı çevreleyen temenos duvarının doğu kısmı ortaya çıkarılmıştır. Buna göre temizlenen duvarın uzunluğu 99.86 m ve ortalama genişliği 0.85 m olarak ölçülmektedir. Ortaya çıkarılan güneydoğu köşesi dik açı yaparken, duvarın diğer tarafındaki kuzeydoğu köşesi ise kavisli biçimde devam etmektedir. Duvarı oluşturan kireçtaşı blokların genişlikleri 0.90 ile 2.60 m arasında değişmektedir.

Duvar göl seviyesinden itibaren değişik yüksekliklerde korunmasına rağmen özellikle orta kısımda üst eşik taşı (*eutentheria?*) seviyesine

(2.97 m) dek korunmuştur. Bu yüksekliği oluşturulan isodomos düzenindeki kireçtaşı bloklar su seviyesinden itibaren yükseklikleri 0.43 ile 0.54 m arasında değişen altı yatay sıradan oluşmaktaydı. Duvar boyunca dört adet gemi bağlama çıkıntısının olduğu tespit edilmiştir. Duvarın en üstündeki blok dışarıya 0.17 m kavis yaparak bittiği için son duvar bloğu olduğu düşünülmektedir. Lé Bas'ın çizimlerinde bu duvarın 1880'li yıllarda tamamen sağlam olduğu görülmesine rağmen detaylı plan çizimleri eksiktir.

Doğu temenos duvarını oluşturan bloklar üzerinde iki önemli teknik göze çarpar. Birincisi, taşlar arasında herhangi bir kurşun kenet izinin olmamasıdır. Bunun yerine bloklar birbirine yatay düzeyde birleşebilecek ve kilitlenebilecek biçimde girintili-çıkıntılı üretilmiştir. Böylece duvarın uzun yıllar boyunca bozulmadan kalabilmesi sağlanmıştır. İkinci önemli teknik özellik ise; ortalama her beş metrede bir atkı taşlarının kullanılmasıdır. Duvarın stabilitesini arttıran ve aynı zamanda yıkılma anında diğer kısımların etkilenmesini önleyen bu yöntem Helenistik ve Roma mimarlığında sıkça kullanılan bir tekniktir. Adanın ortasına yakın bölümlerde yapılan kısıtlı temizlik çalışmalarında, temele ait olması muhtemel blok taşlar, yapı elemanları ve izgara duvarlar tespit edilmiştir. Ayrıca güney taraftaki bloklardan biri üzerinde yine kayıtlarda görülen tek satırlık ΜΕΙΔΟΙΥ ΒΟΚΔΑΟΥ (*Bokedes oğlu Meidias*) yazısı görülmüştür⁴¹. Bu yer tanımı, Geç Antik dönemde tapınağın kullanımının sona ermesinden sonra yazılmış bir ibaredir.

³⁵ Tanrıver 1996: 195; Linfert 1983: 165-173. Ayrıca bu tip Euphranor'un Apollo Patroos tipi ile de karşılaştırılabilir, Boardman 1995: 55, Fig.30.

³⁶ SNG Cop Mysien, 1957: Nr.1066.

³⁷ Boardman 1995: 54, Fig.27

³⁸ Özgünel 2001: 22-26. Lippold 1950: 136.

³⁹ Wroth 1964: 11, Nr.21, Pl.II.14.

⁴⁰ Hasluck 1910: 72.

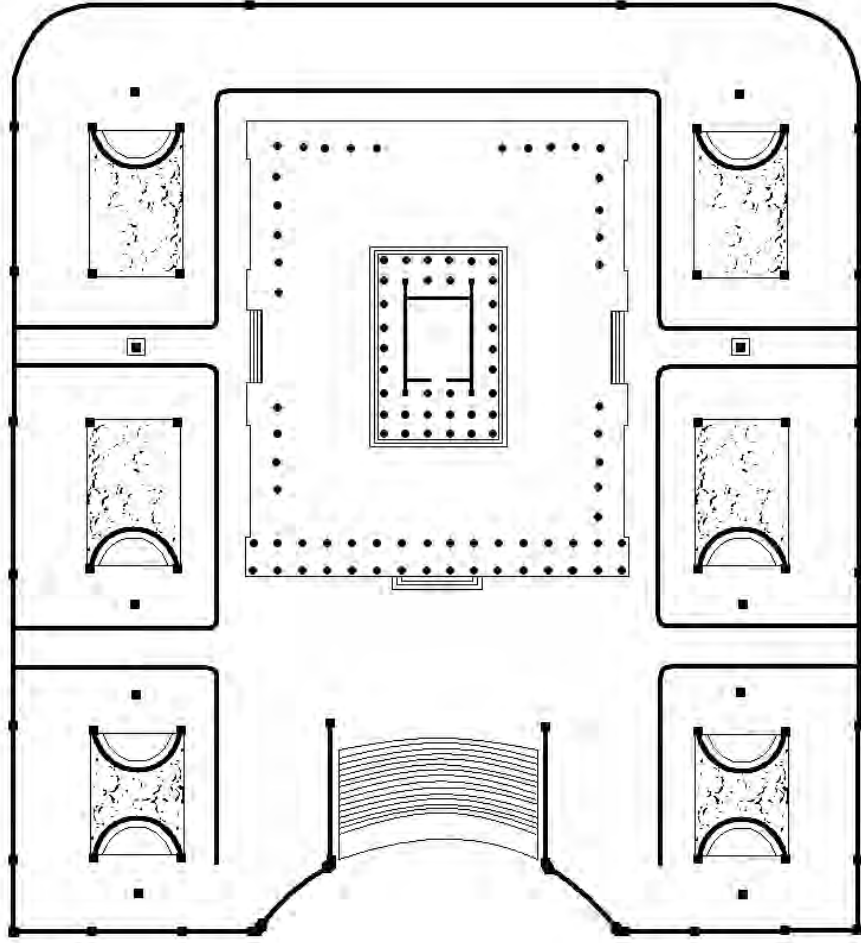
⁴¹ Schwertheim 1980 IK 18, nr. 296.

Şekil 8. Kız Ada Apollon Tapınağı temenosu
Figure 8. Temenos of Apollo Temple in Kız Ada

Şekil 9. Temenos duvarındaki sandal bağlama blokları
Figure 9. Anchorage block for boats

Şekil 10. Lé Bas (1888) tarafından çizilmiş Kız Ada Apollon Tapınağı planı ve görünüşü

Figure 11. Reconstructed Plan and view of Apollo Temple (Lé Bas 1888)

Şekil 11. Temenos duvar kesiti

Figure 11. Section of Temenos wall

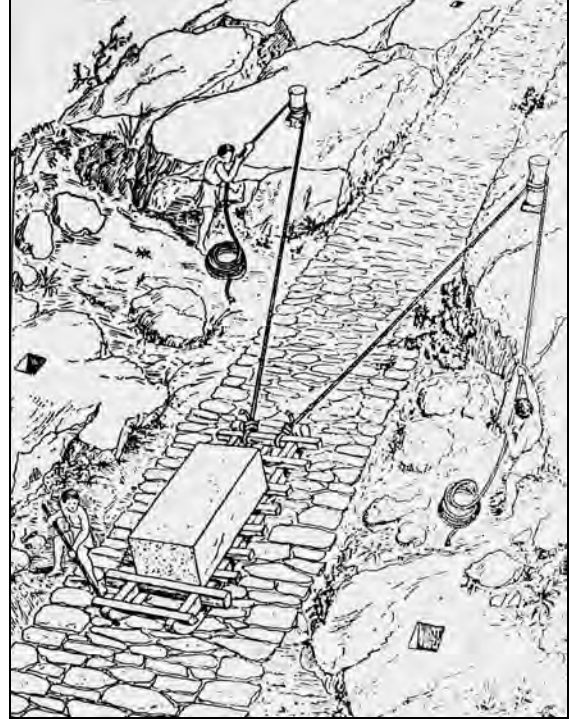
Antik Yol

Gölyazı'nın kuzeyinde hem modern hem de antik yerleşimin tek bağlantısı olan yolun iki yanında mezarlar sıralanmaktadır. 2.50 m genişlikteki antik yol bugünkü asfalt yola paralel ve onun yaklaşık 1.50 m alt kotunda ilerlemektedir. Günümüzde olduğu gibi, olasılıkla antik Prusia-Kyzikos yoluyla kesişmektedir. Bu rotada bulunan çok sayıda mil taşı iddiaları güçlendirir. Ayrıca antik çağda hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde dahi teknelerle Mustafake-malpaşa Çayı vasıtasıyla Karacabey Boğazı'na ve buradan Marmara Denizi'ne ulaşıldığı bilinmektedir. Yoldaki antik döneme ait tekerlek izlerinin arasına, benzer örneklerden anlaşıldığı üzere şehrin inşasında kullanılan büyük blokların nakliyesinde rol oynayan kare biçimli (0.15x0.15 m) oyuklar açılmıştır (Şekil 13-14).

Şekil 12. Antik yol üzerindeki delikler

Figure 12. Holes on the Ancient Road

**Şekil 13. Mimari blok taşıma yöntemi
(Orlandos 1968)**

Figure 13. Conveying of architectural blocks
(Orlandos 1968)

Nekropolis

Araştırmalarda tespit edilen mezar yapıları ve lahitlerin tamamı Roma Dönemi'ne aittir. Yolun doğu kesiminde anakayanın sanduka şeklinde yontulmasıyla oluşturulmuş lahit mezarlar batı tarafta ise Apollon Tapınağı'na yönlendirilmiş ortalama 6.00 x 6.00 m boyutlarında, podyumlu

mezar yapıları tespit edilmiştir. Alanda üç adet-podyumlu mezar ve altı lahit büyük oranda tahrip edilmiş durumda kaydedilmiştir. Ayrıca aynı alandaki zeytinlikler içinde mezar yapılarına ait olabilecek duvarlar iyi korunmuşlardır. Duvarlar kentin diğer yapılarında olduğu gibi büyük kireçtaşı dikdörtgen blokların kenet kullanmadan birleştirilmeleriyle oluşturulmuştur.

Şekil 14. Lahit mezarlara ait sanduka ve kapakları

Figure 14. Sarcophagus and capstones

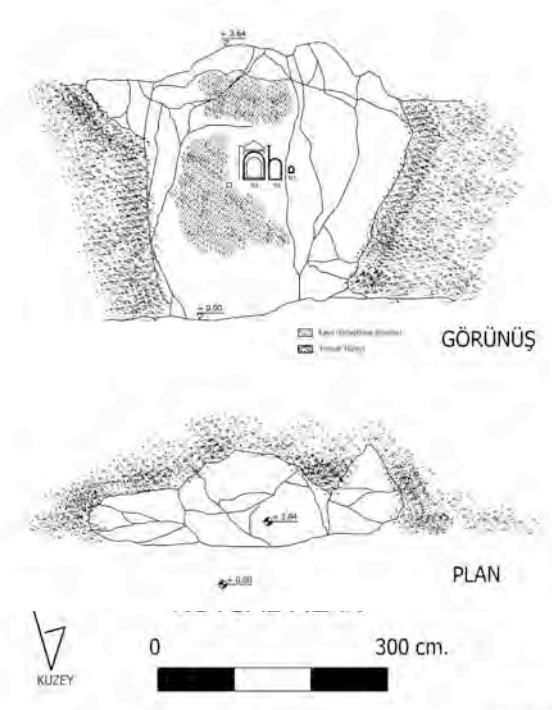
Kutsal Alan

Zambaktepe'nin kuzey yamacında Uluabat Gölü'nü görecekte şekilde konumlanan alan, kireçtaşı anakayanın doğu yüzü tıraşlanarak oluşturulmuştur. Bu noktada yaklaşık 3.60 m yüksekli-

ğinde dikey bir yüzey kazanılmıştır. Yüzeydeki taşı işlemleri halen izlenmekle birlikte, değişik boyutlarda üç adet adak nişi de görülmektedir. Nişlerden büyük olanın (N1, 0.36x0.27 m) çevresi kazıma yöntemiyle mezar steli şeklinde işlenmiş ve çizgilerin bir kısmı N2 (0.27 x 0.16 m) nişinin

sınırını oluşturmuştur. Ara noktadaki bu düzensizlik, stel izlenimi veren çizgilerin daha sonra eklendiğini göstermektedir. Ayrıca küçük boyutlardaki N3 (0.08x0.06 m) nişinin tabanı diğer nişlerin tabanlarından 0.09 m yüksekte yer almaktadır. Böylece üç nişin birbirinden farklı zamanlarda, taş yüzeyine işlendiği düşünülebilir. Yüzeyde nişlerden başka 0,06 x 0,06 m boyutlarında kenet deliğine benzer bir girinti de bulunmaktadır. Nişlerin üst bölümleri yarım daire kemerli şekilde sonlanır. Ayrıca her nişin derinliği genişliğinin yarısı olacak şekilde oyulmuştur. Büyük nişin çevresindeki çizgiler, bir alınlıklı mezar stelinin dış hatlarını verecek niteliktedir. Arşitrav bölümünü belirleyen iki paralel çizgi ve yan akroterler, diğer stellerde ve kaya anıtlarında da görülen özelliklerdir.

Nişlerin bulunduğu kaya bloğundan daha güneyde anakaya köşe yapacak şekilde tıraşlanmıştır. Böylece iki kaya bloğu arasındaki yaklaşık 25x7 m boyutlarındaki alanın, kutsal törenler için kullanıldığı düşünülebilir. Ayrıca kutsal alanın hemen önünden geçen stabilize yolla kesilmiş olması, aslında çok geniş olduğunu ve teraslar halinde göl kıyısına kadar ulaştığını düşündürmektedir. Bu durumda tespit edilen yüzey ve nişler kutsal alanın en üst noktasını oluşturmuş olmalıdır. Apollonia gibi bir Mysia kentinde kaya nişlerinin bulunması, Frig kültürünün yayılım alanını göstermesi açısından ilginçtir. Ayrıca bu tür kutsal mekânların varlığı, kentteki Apollon kültürünün yanı sıra Ana Tanrıça inancının da yaygın olduğunun göstergesidir⁴².

Şekil 15. Nişli kutsal alan

Figure 15. Sacred Place

⁴² Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki Attis kabartmalı masa ayağı, Apollonia'daki Kybele inancına işaret etmektedir. Schwertheim 1978, 826.

Tiyatro

Tiyatro Zambak Tepenin güneybatı yamacına, modern yerleşime dönük şekilde inşa edilmiştir. Çapı 75 m olan caveanın yaklaşık 4000 seyirci kapasiteli olduğu sanılmaktadır. Tiyatronun 36/67 cm boyutlarındaki oturma blokları stadi-

onda olduğu gibi geç dönem surunda kullanılmıştır. Araştırmalarda kuzey parodos duvarının iyi biçimde korunmuş olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sahne binasının bulunması gereken noktada oluşan yüksek toprak yapısı ve yoğun bitki örtüsü burada sahne binasına ait izlerin varlığını düşünmemize neden olmuştur.

Şekil 16. Antik tiyatrodan Gölyazı manzarası

Figure 16. Ancient theatre and Gölyazı village

Stadyum

Zambak Tepe'nin batı yamacındaki yapı, Lé Bas tarafından çizilen kent planında gösterilmesine rağmen günümüzde tamamen tahrip edilerek, futbol sahası olarak kullanılmaktadır. Buna

karşın stadiona ait kireç taşı oturma bloklarının yerleştirildiği anakaya yataklar görülebilmektedir. Oturma bloklarının büyük bölümü Geç Antik dönemde ada yerleşimini çevreleyen sur duvarlarının inşasında kullanılmıştır. Az sayıdaki blok ise yapının yakınında tespit edilmiştir.

Şekil 17. Günümüzde de spor alanı olarak kullanılan antik stadyum

Figure 17. Ancient stadium used now as a sporting area

Modern Yerleşim ve Kale

2006 yılı çalışmalarının son bölümünü Gölyazı'nın ada yerleşimi olarak nitelendirilebilecek alanı çevreleyen surların incelenmesi oluşturmuştur. Geç Antik Çağ'da kentin yapılarına ait blokların surlarda kullanılmış olması bu incelemeyi zorunlu hale getirmiştir. Nitekim Gölyazı Merkez Camii arkasındaki kule kalıntısında yer alan yazıtlı blokların Kız Ada'dan getirilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu bloklar MS. 120 yılında bölgede büyük yıkım yaratan depremin ardından

Mysia'ya gelen ve Apollonia'ya da uğradığı düşünülen İmparator Hadrian onuruna Apollon Tapınağı önüne inşa edilen stoa veya portikoya ait olmalıdır⁴³. Nitekim yine surlarda yapı taşı olarak kullanılmış bir sunak üzerinde imparator için *soter* ve *ktistes* sıfatları kullanılmıştır. Modern yerleşim içinde kalan en önemli kalıntı ise, Simitçikale olarak da adlandırılan antik bir yapıdır. Geniş bir salondan oluşan yapının giriş kemeri halen ayaktaadır.

⁴³ Abmeier 1990, 15.

Gölyazı'daki diğer çalışma alanı ada yerleşimi olarak tanımlanabilecek köy içinde sürdürülmüştür. Restorasyonuna başlanan Osmanlı Hamamı arkasındaki toprak dolgunun açılmasıyla ortaya çıkan sur duvarı içinde tespit edilen bir heykel kaidesi ilgi çekici buluntular arasındadır. Yazıt, Ephesos'ta yaşamış ve Bithynia depreminde zarar gören Apollonia'ya destek olmuş bir valinin onuruna diktirilmiş heykel içindir. Köy içindeki Merkez Camii restorasyonunda çıkarılan üç parça nekropol yazıtı da epigraflar tarafından incelenmek üzere kaydedilmiştir. Burada ayrıca Antoninler Çağı'na ait anıtsal bir yapıya ait olduğu düşünülen süslemeli üst yapı blokları tespit edilmiştir.

Adayı çevreleyen surların özellikle yarımada bakan kuzey kısmında tahkimatın güçlendirildiği görülmektedir. Kaleye ve kente girişi sağlayan giriş kapısı, doğudan gelen surların dışa doğru, batıdan gelen surların ise içe doğru yönelmesiyle bindirmeli kapı tekniğinde inşa edilmiştir. Giriş kapısı bu şekilde gizlenmeye çalışılarak, girişin sol tarafında yer alan kule savunmayı güçlendirmektedir. İki katlı kule ve çevresindeki duvar tekniği göz önüne alınacak olursa, Roma Dönemi'nden Bizans Dönemi'nin sonuna kadar değişik eklentilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapım malzemesi olarak kullanılan düzgün kesme taş bloklar erken dönemlere, harçlı moloz taş duvarlar ise geç dönemlere tarihlenmektedir. Kapının diğer tarafında başka bir kulenin varlığı tespit edilememiştir çünkü bindirmeli kapılarda ikinci bir kule gerekli değildir⁴⁴.

Ayrıca ada yerleşiminin batı kıyısında yer alan evlerden birinin in-situ durumda korunmuş bir Roma podyumu üzerine inşa edildiği tespit edilmiştir. Podyum boyutları 7.35x7.70 m olup korunmuş yüksekliği ise 2.90 m olarak ölçülmüştür. 1.45 m yüksekliğindeki podyum gövdesinin alt kısmında toplam 0.50 m yüksekliğinde iki sıra basamak, üzerinde ise toplam 0.30 m yüksekliğinde kyma recta profil bulunmaktadır. Bu yapının çok iyi durumda korunmuş olmasının dışında bir diğer önemi de antik kent planı hakkında ipuçları vermesidir. Yapı, Gölyazı'nın ızgara planlı sokaklardan oluşan dokusuna doğru biçimde uymaktadır ve bu haliyle antik dönem Apollonia sivil yerleşiminin aynı alanda ve aynı plan üzerine kurulu olduğu fikrini desteklemektedir.

⁴⁴ Akarca 1987, 151.

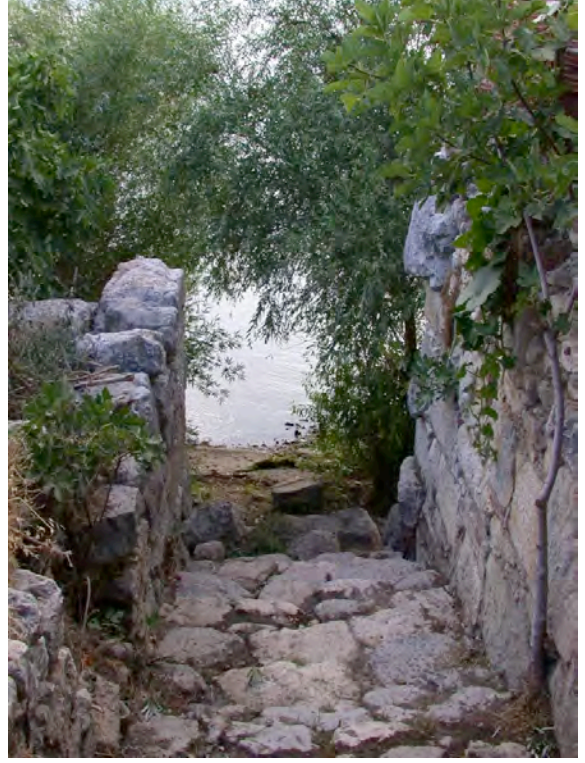
Şekil 18. 1888 yılında Lé Bas tarafından çizilen Apollonia Surları
Figure 18. Fortification wall of Apollonia drawing by Lé Bas in 1888

Şekil 19. Surların içinde bulunan yazıtlı mimari bloklar
Figure 19. Inscribed architectural blocks in the Wall

Şekil 20. Simitçikale
Figure 20. Simitçikale

Şekil 22. Göle inen antik basamaklar
Figure 22. Ancient steps towards the Lake

Şekil 21. Apollonia surlarının kapısı
Figure 21. Gateway of Apollonia Fortress

Şekil 23. Podyumlu ev
Figure 23. House on the Podium

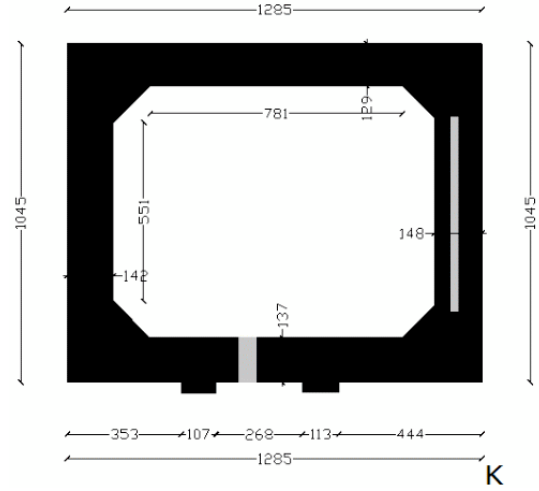
2.1.2. Kayapa

Konum: 40° 10'19.70"N, 28°50'21.22"E
İl merkezine uzaklık: 12 km

Mimari Buluntular: Kayapa'nın yaklaşık üç km batısındaki vadide yer alan tepede Bizans Dönemi'ne ait bir sarnıç yapısı ve hemen bitişiğinde tepeyi çevreleyen bir sur (istinat) duvarı belirlenmiştir. Sarnıç 12.85x10.45 m boyutlarında olup duvar genişlikleri 1.29 ile 1.48 m arasında değişmektedir. İç köşeler geniş pahlar yapılarak güçlendirilmiş ve suyun daha iyi koşullarda saklanması sağlanmıştır.

Yapının güney duvarı 5 m yüksekliğe kadar korunmuş olup, bu yüksek duvar iki payanda ile sağlamlaştırılmıştır. Aynı duvarda dışarıya su çıkışını sağlayan bir kanal da bulunmaktadır. Sarnıcın iç köşelerine geniş pahlar yapılarak yapının hem direnci arttırılmış hem de suyun daha sağlıklı olarak korunması sağlanmıştır.

Çamlık mevkisi olarak adlandırılan noktada kaçak kazılarla ortaya çıkmış bir kilise yapısı ve etrafa dağılmış çok sayıda mimari parça kaydedilmiştir. Aynı alanda anakayaya lahit teknesi şeklinde yontularak oluşturulmuş mezarlar da yer almaktadır. Oyma sandukaların iç ölçüleri yaklaşık 0.75x2.05 m ve iç yüksekliği 0.90 m civrindedir.

Şekil 24. Kayapa Bizans Sarnıcı Planı

Figure 24. Plan of Byzantine Cistern in Kayapa

Şekil 25. Kayapa Bizans Sarnıcı

Figure 25. Byzantine Cistern in Kayapa

Şekil 26. Kayapa Bizans Sur Duvarı

Figure 26. Byzantine wall in Kayapa

Şekil 27. Kayapa Çamlık Mevkisi Sanduka
Figure 27. Sarcophagus in Çamlık, Kayapa

Şekil 28. Kayapa Çamlık Mevkisi Kilise
Figure 28. Church in Çamlık, Kayapa

Şekil 29. Kayapa Çamlık Mevkisi Saçak Bloğu
Figure 29. Cornice block in Çamlık Church

Kayapa köyünün yaklaşık üç km batısındaki Erintaşı tepesinin zirvesinde, deniz seviyesinden yaklaşık 400 m yükseklikte kale veya haberleşme kulesi olabilecek taş duvarlı bir yapı tespit edilmiştir. Duvarları, harç kullanılmadan ve moloz taşlarla yapıldığı için, günümüze kadar ancak temel seviyesinde korunabilmiştir (Resim 5). Kısıtlı olanaklara rağmen alınabilen ölçülere göre; 20.10 x 25.90 m boyutlarında dikdörtgen formu ana mekânın duvar kalınlıkları 1,10 ile 1,58 m arasında değişmektedir. Kalenin bulunduğu tepenin kuzey kısmı çok dik yamaçlara sahip olduğu için savunma kuleleri güney tarafa eklenmiştir. Köşelerden dışa doğru açılan iki kuleden doğudaki 3.82x5.56 m, batıdaki ise 3.30x4.90 m olarak ölçülmüştür. Henüz tespit edilememesine rağmen, kalenin giriş kapısının da kulelerin bulunduğu, nispeten ulaşımı kolay olan güney bölümde yer aldığı düşünülmektedir.

Kalenin bulunduğu tepe ve çevresinde tarih verebilecek seramik vb. buluntu ele geçmediği için tarihleme konusunda eksiklik bulunmaktadır. M. F. Auzepy tarafından 2008 yılında Ayva köyü yakınında tespit edilen Asarın Ardı Kalesi de benzer yapıım tekniğine sahip olmasına rağmen tarihleme sorunu içermektedir⁴⁵. Herhangi bir harç kullanmadan, sadece moloz taş ve killi toprakla yapılan düzensiz duvarlara Arkaik ve Helenistik dönemlerde rastlanmaktadır. Bu yüzden bu tür yapılaşmaların, ya Daskyleion Pers Satraplığı döneminde ya da Bithynia Krallığı'nın kuruluş aşamalarında inşa edilmesi mümkündür.

Yapının Apollonia ad Rhyndacum ile Prusia ad Olympium arasındaki ticaret yolunu kontrol eden ve aynı zamanda Caesarea kentine acil durumlarda destek sağlayan bir garnizon olduğu düşü-

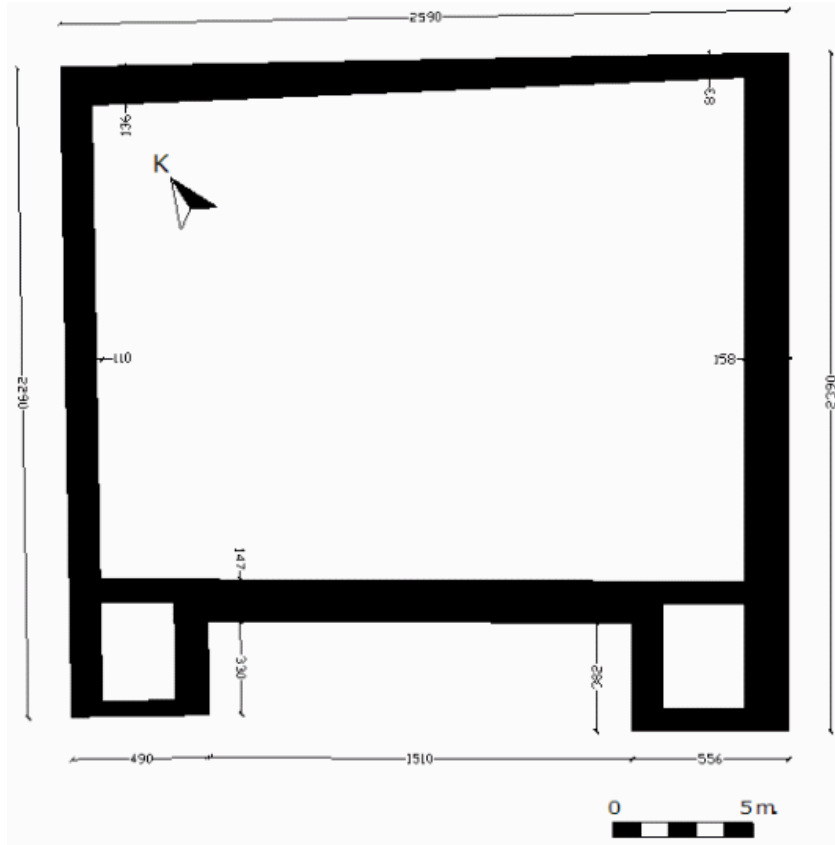
⁴⁵ Auzepy 2012, 92.

nülebilir. Çünkü bu yol, antik dönemde İstanbul'u güney Marmara'ya bağlayan anayolun, Apameia-Miletopolis arasındaki önemli bir kısmıydı. Ramsay, Aziz Quadratus'un Apameia'dan sonra Caesareia, Apollonia ve Rhyndacus nehri üzerinden Miletopolis'e ulaştığından bahseder⁴⁶.

Şekil 30. Kayapa Erintaşı Kalesi

Figure 30. Erintaşı Fortress in Kayapa

Şekil 31. Kayapa Erintaşı Kalesi Planı

Figure 31. Plan of Erintaşı Fortress in Kayapa

⁴⁶ Ramsay 1939, 196.

2.1.3. Akçalar

Konum: 40° 10'27.73"N, 28°44'48.75"E
İl merkezine uzaklık: 33 km

Arazi Faaliyeti: Hisartepe olarak adlandırılan yükseltide GPS ile nokta kaydı ve fotoğrafla belgelenmiştir. Akçalar'daki Aktopraklık Höyüğü Kazısı, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Bölümü Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Necmi Karul bilimsel danışmanlığında yürütülmektedir⁴⁷. Bu yüzden Akçalar ile ilgili araştırmalar sınırlı tutulmuştur.

2.1.4. Hasanağa

Konum: 40° 10'18.87"N, 28°47'43.62"E
İl merkezine uzaklık: 28 km

Mimari Buluntular: Köy içinde sadece olasılıkla dışarıdan getirilmiş olan mimari üst yapı bloğu tespit edilmiştir. Ayrıca, M. F. Auzépy tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında çok sayıda seramik ve küçük buluntunun yanı sıra bir yazıtlı lento bloğu da tespit edilmiştir⁴⁸.

Şekil 32. Hasanağa Profilli Blok

Figure 32. Profiled block in Hasanağa

2.1.5. Alaattinbey

Konum: 40° 11'48.20"N, 28°55'03.51"E
İl merkezine uzaklık: 19 km

Mimari Buluntular: Alaattinbey Köyünde Kayapa ve Tahtalı arasındaki bölgeden gelen antik parçalar bulunmaktadır. Bu sebeple ziyaret edilmiş ve Apollonia kalıntılarıyla çağdaş eserlerin dağılım alanı anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bursa kent merkezine yakın olmasından dolayı Batı Sanayi Gelişim Bölgesi içinde kalan yerleşimde ilk dikkati çeken köy meydanındaki lahit teknesidir. Dış ölçüleri 2.57/1.25/0.78 m olan lahdin dört kenarında da bitmemiş girland motifleri görülmektedir. Kenarlardaki et kalınlığı 0.18 ile 0.23 m arasında değişmekle birlikte, iç yüksekliği 0.54 m olarak ölçülmektedir. İç tabandan dışa doğru açılan delikler, devşirme malzeme olarak köy çeşmesinde kullanıldığının işaretidir. Bazı motiflerin yarı işlenmiş durumda olmasından dolayı, lahdin tam bitirilmediği ve dolayısıyla yakındaki bir taş ocağından çıkarıldığı düşünülmektedir. Köylüler, bu ve çevredeki diğer buluntuların Kayapa civarından getirildiğini belirtmektedirler. Bu nedenle Kayapa ve Tahtalı Köyü arasında kalan Filetepe'deki kireçtaşı yatağının antik dönemde de taş ocağı olarak kullanılması mümkündür.

Alaattinbey köyünün hemen kuzeyinde, ana yoldan batıya doğru 200 m içerde Tepecik höyüğü bulunmaktadır. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilen höyük üzerinde yapılan incelemelerde, Geç Tunç Çağı'na tarihlenen⁴⁹ çok sayıda seramik parçası gözlenmiştir. Ayrıca seramik cürufu, balta ve çakmaktaşı parçaları da höyüğün tümüne yayıl-

⁴⁷ Karul 2008.

⁴⁸ Auzépy 2009, 351, fig. 6.

⁴⁹ French 1969, Fig 114 c

miş durumdadır. Höyüğün batı tarafında olasılıkla klasik sonrası dönemlerden kalma olduğu tahmin edilen kiremit ve tuğla parçaları burada belki ortaçağdan kalma bir yapı olduğunu düşündürmektedir. Yaklaşık 200 m çaplı höyüğün yüksekliği 12 m civarındadır. Tepeciğin üzeri tamamen meyve bahçesi olduğu için buluntulara ulaşmak ve koruma tedbirleri almak oldukça güçtür.

Seramik çoğunlukla el yapımı olmakla birlikte özellikle gri renkli seramiklerin içinde çark yapımı malların olması dikkat çekmektedir. Hamurda en dikkati çeken özellik mikalı olmasıdır. Gri malların diğerlerine göre daha iyi artılmış olması da bir diğer dikkati çeken özelliktir ve birkaç istisna dışında özlüdürler. Yüzey işlemleri açısından değerlendirildiğinde açıkta mallar daha fazladır; buna karşın kırmızı astarlı mallar da bulunmaktadır. Daha yakın incelendiği takdirde kendinden astarlı malların da olduğu anlaşılmaktadır.

Höyük üzerinde ele geçen dikkat çekici buluntular arasında iki de ağırşak yer almaktadır. Bunların her ikisi de konik kesitedirler. Mikalı hamura sahip olmaları itibarıyla höyükte bulunan diğer seramik malzemeden çok farklı bir özellik sergilememektedirler. Bir tanesinin yüzeyinde iç içe geçmiş ikişer yarım daireden oluşan bezeme motifi vardır. Bunlardan üçü görülür vaziyette, dördüncüsü ise tahrip olmuştur. Kazınarak yapılmış olan bu bezemenin içi doldurulmuş da olabilir. Bu tip ağırşaklar Anadolu'nun pek çok yerinde Erken Tunç Çağı kontekstlerinde bilinmektedir.

Şekil 33. Alaattinbey köyünde bitmemiş lahit

Figure 33. Uncompleted Sarcophagus

Şekil 34. Alaattinbey Höyüğü

Figure 34. Alaattinbey Höyük

2.1.6. Tahtalı

Konum: 40°10'24.30"N, 28°52'42.60"E
İl merkezine uzaklık: 20 km

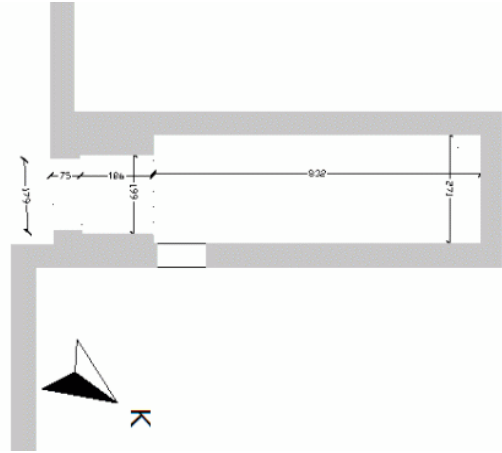
Mimari Buluntular: Köy merkezinde Çeşme mevkisinde tespit edilen Roma Dönemi duvarı ve bitişik inşa edilen tonozlu bir yapı bu noktadaki antik yapılaşmaya işaret etmektedir. Yapıda, 1.99x2.61 m ölçülerindeki girişten sonra, 8.28x2.71 m boyutlu ana mekana geçilmektedir. Ana mekanın içinde doğuya açılan bir kapının, yandaki benzer bir mekanla ilişkiyi sağladığı ve böylece tonozlu mekan sisteminin aslında daha büyük bir binaya altyapı işlevinde olduğu düşünülmektedir. Henüz kazısı yapılmadığı için tonoz-

lu mekanlar ve üzerindeki yapı hakkında bilgiler eksiktir. Fakat, antik dönemde Caesarea Germanica olarak bilinen yerleşimin Tahtalı'da bulunduğu ve muhtemelen bu yapının iç kale olabileceği belirtilmektedir⁵⁰. Yaylacık köyünde Çınarlı ve Kocatarla mevkilerinde bulunan iki yazıt⁵¹ ve köy çevresinde yer yer tespit edilen Bizans sur duvarları da bu görüşü destekler niteliktedir. Diğer yandan, yapıya ait geniş duvarın önünde yapılan altyapı kazısında çıkan, İmparator Domitianus'a atfedilen heykel kaidesi de buradaki binaların savunma işlevinden çok, resmi binalar olduğunu akla getirir. Üzerindeki yazıta göre, Agelais isimli bir kadından İmparator Domitianus'a atfedilen mermer heykel kaidesi 1.80/0.94 m boyutlarındadır. Köşelerde akroterlerle zenginleştirilmiş düz silmeli başlık ve kaide cephesinde sekiz satırlık yazıt yer alır. Yazıt üzerinde imparatorun adının silinerek *damnatio memoriae* uygulandığı görülmektedir (Şekil 37-38).

Köyün batısında Ellezyerler olarak adlandırılan bölge çok sayıda lahit parçası içermektedir. Etrafa dağılmış kapak ve sanduka blokları bu alanın antik kentin nekropolü olabileceğini göstermektedir. Nitekim yapılan görüşmelerde bu alanda lahit buluntuları dışında sıkça toprağa gömü şeklinde düzenlenmiş tuğla mezarların varlığından da söz edilmiştir.

Tahtalı'nın kuzeybatısında yüksek arazi içinde Filetepe olarak adlandırılan kayalık yükseltide keski izleri, taş koparma yivleri ve delikler tespit edilmiştir. Ayrıca kayalığın her kesimine buradan taş alındığını gösteren düz kesilmiş yüzeyler görülmüştür. Bu delillere göre Filetepe antik çağda taş ocağı olarak kullanılmış olmalıdır. Diğer yan-

dan tepenin güney yamacında oluşturulan ve iki yanında merdivenlerle sınırlandırılan yol burada kült ilişkili aktivitelerin de gerçekleştirilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Zira alttan üste doğru daralan (4.37 m'den 3.50 m'ye) yol ve merdivenler tepenin zirvesinde kesilerek düzleştirilmiş bir platforma ulaşmaktadır.

Şekil 35. Tahtalı'daki tonozlu mekan planı
Figure 35. Plan of Vaulted building in Tahtalı

Şekil 36. Tahtalı'daki Tonozlu Mekan
Figure 36. Vaulted building in Tahtalı

⁵⁰ Auzépy 2008, 331. Schwertheim 1978, 138.

⁵¹ Corsten 1992, 225.

Şekil 37. Domitianus'a ait heykel kaidesi
Figure 37. Pedestal of Domitian's statue

Şekil 40. Filetepe Taş Ocağı
Figure 40. Stone quarry in Filetepe

Şekil 38. Domitianus heykel kaidesindeki yazıt
Figure 38. Inscription of Domitian's statue

Şekil 41. Filetepe genel görünüm
Figure 41. General view of Filetepe

Şekil 39. Tahtalı Ellezyerler Mevkii Lahit Kapağı
Figure 39. Capstone of Sarcophagus in Ellezyerler

2.1.7. Ürünlü

Konum: 40° 12'01.24"N, 28°52'43.41"E
İl merkezine uzaklık:19 km

Arazi Faaliyeti: Araştırmalar kapsamında Nilüfer'deki en eski yerleşim yerlerinden biri olan Ürünlü mahallesindeki yerleşimin kökeni Roma Dönemi'nde kurulmuş olan Kitai köyüne kadar uzanır. 1960 nüfus sayımında Bursa'ya bağlı Görükle bucağı içinde bir köy olarak görülen Kite'nin ismi daha sonra Ürünlü'ye dönüştürülmüştür. Bugün Ürünlü'de, bir bölümü ayakta kalmış

antik surların çevrelediği bir tarihi kale kalıntısı bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı kale duvarlarının bir kısmı tahrip edilmiş olsa da, kale çeşitli yüksekliklerde üç parça duvar kalıntısı ve dörtgen planlı köşe burçlarının temel izleri korunarak varlığını sürdürebilmiştir. Kalenin bölgedeki Bizans Tekfuru'nun merkezi olduğu ve 1301 Bafeus ve 1302 Dimboz savaşlarından sonra Osman Bey tarafından ele geçirildiği bilinmektedir⁵². Önceki araştırmalarda⁵³ seramik yoğunluğunun 13. ve 15. yüzyıllar arasında, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde arttığı belirtilmektedir.

Şekil 42. Ürünlü Kite Kalesi
Figure 42. Kite Fortress in Ürünlü

2.1.8. Fadıllı

Konum: 40° 9'8.55"N, 28°42'33.10"E
İl merkezine uzaklık: 37 km

Mimari Buluntular: Yeşildere mevkinde Arıkaya adı verilen yükseltinin zirvesinde Bizans dönemine ait bir sarnıç tespit edilmiştir. Define kazıları ile ağır tahribata uğrayan yapı 6.11x3.77 m boyutlarındadır. Sarnıcın kuzeyinde su yolu

olabileceği düşünülen Bizans dönemine ait 1.15 m genişliğindeki duvarın ölçülebilen uzunluğu 17.50 metredir. Yoğun bitki örtüsü içinde devam eden duvar sağlam durumdadır ve bu haliyle çevresindeki diğer olası binalara işaret etmektedir. Fadıllı Kavaklı mevkinde modern yerleşim öncesindeki Rum köyünün yer aldığı bu bölge tarım alanına dönüştürüldüğünden yüzeyde herhangi bir mimari kalıntı bulunmamaktadır. Ancak tarlalarda çok sayıda geç dönem günlük kullanım kaplarına ait seramik parçaları vardır.

Şekil 43. Yeşildere mevki Bizans Sarnıcı
Figure 43. Byzantine Cistern in Yeşildere

Şekil 44. Yeşildere mevki Bizans duvarı
Figure 44. Byzantine wall in Yeşildere

⁵² Pachymeres 2009, 65.

⁵³ Geyer 1992, 112.

2.1.9. Ayvaköy

Konum: 40° 7'40.73"N, 28°41'41.19"E
İl merkezine uzaklık: 43 km

Mimari Buluntular: Doğal oluşum Ayvaini Mağarası'nın içinde veya çevresinde herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Fakat Hıristiyan azizlerinden Ioannikos'a göre, bu mağarada ejderhaların yaşadığına inanılırdı⁵⁴.

Şekil 45. Ayvaini Mağarası

Figure 45. Ayvaini Cave

2.1.10. Karacaoba

Konum: 40°12'57.92"N, 28°43'29.23"E
İl merkezine uzaklık: 32 km

Mimari Buluntular: 19. yüzyıl başlarında Selanik göçmenleri tarafından önceki Rum yerleşiminin batısına kurulan köy ve çevresinde herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Fakat köy çeşmesi yakınında Eski Kuyu olarak adlandırılan mevkide olasılıkla yakındaki Gölyazı'dan getirilmiş olan bir yazıt parçası, çeşme yalağı olarak kullanılmış, düz lahit teknesi ve dibeğe dönüştürülmüş bir mimari blok kaydedilmiştir.

Şekil 46. Karacaoba Yazıt

Figure 46. Inscription in Karacaoba

2.1.11. Çatalağıl

Konum: 40°13'10.50"N, 28°42'20.70"E
İl merkezine uzaklık: 34 km

Mimari Buluntular: 19. yüzyıl başlarında Selanik göçmenleri tarafından önceki Rum yerleşiminin kuzeyine kurulan köyün merkezinde Gölyazı'dan getirilmiş olduğu anlaşılan bir mimari blok, postament ve lahit teknesi tespit edilmiştir. Çevrede herhangi bir kalıntıya rastlanmamasına rağmen Köyün güneyinde Rum yerleşimine ait 19. yüzyıl kilisesi ve bir değirmen ziyaret edilmiştir.

⁵⁴ Auzépy 2008, 331.

Şekil 47. Çatalağıl Rum Kilisesi
Figure 47. Greek Church in Çatalağıl

Şekil 48. Çatalağıl Postament
Figure 48. Pedestal in Çatalağıl

Şekil 49. Çatalağıl Dibek
Figure 49. Mortar in Çatalağıl

2.1.12. Kuruçeşme

Konum: 40° 7'23.14"N, 28°49'17.51"E
İl merkezine uzaklık: 32 km

Mimari Buluntular: Köyün yaklaşık 2 km batısında Gavurharmanı Mevkisi olarak adlandırılan bölgenin geniş bir Roma nekropolü olduğu anlaşılmıştır. Buradan toplanan seramikler ağırlıklı olarak Roma dönemine aittir. Daha önce kaydedilmemiş 2.40/1.00 m boyutlarında bir sanduka ve üç parça halindeki kapak bölgenin sarp ve ormanlık coğrafyasında görülebilen nadir örnekler arasındadır.

Gavurharmanı'na yakın bir noktada Lazöle-ninbaşı olarak adlandırılan mevkide benzer buluntular tespit edilmiştir. Anakayanın yontulmasıyla oluşturulan yaklaşık 15 m uzunluğundaki kaya platform üzerinde podyumlu anıt mezar yapısına ait kalıntılar kaydedilmiştir. Burada 2.52/1.10 m boyutlarında bir sanduka ve çevresinde podyuma ait olabileceği sanılan kütleli bloklar yer almaktadır.

Kuruçeşme köyü Taşınaltı mevkisinde basamaklı bir kaya kitlesi tespit edilmiştir. 3.25 x 3.00 m ölçülerindeki kaya yükseltideki basamakların alt yarısı tahrip edilmiştir. Ön yüzde niş şeklinde işlenerek yüzeyi düzleştirilen iki metrelik alan bu kitlenin kült işleviyle kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Şekil 50. Lazöleninbaşı'nda Mezar Podyumu
Figure 50. Podium of a Tomb in Lazöleninbaşı

Şekil 53. Taşınaltı Mevkisi basamaklı kaya
Figure 53. Stepped rock in Taşınaltı

Şekil 51. Kuruçeşme Gavurharmanı Sanduka
Figure 51. Sarcophagus in Gavurharmanı

Şekil 52. Kuruçeşme Gavurharmanı Lahit Kapağı
Figure 52. Capstone in Gavurharmanı

Şekil 54. Gavurharmanı Seramik Buluntular
Figure 54. Ceramic findings in Gavurharmanı

2.1.13. Maksempınar

Konum: 40° 7'37.89"N, 28°46'12.15"E
İl merkezine uzaklık: 33 km

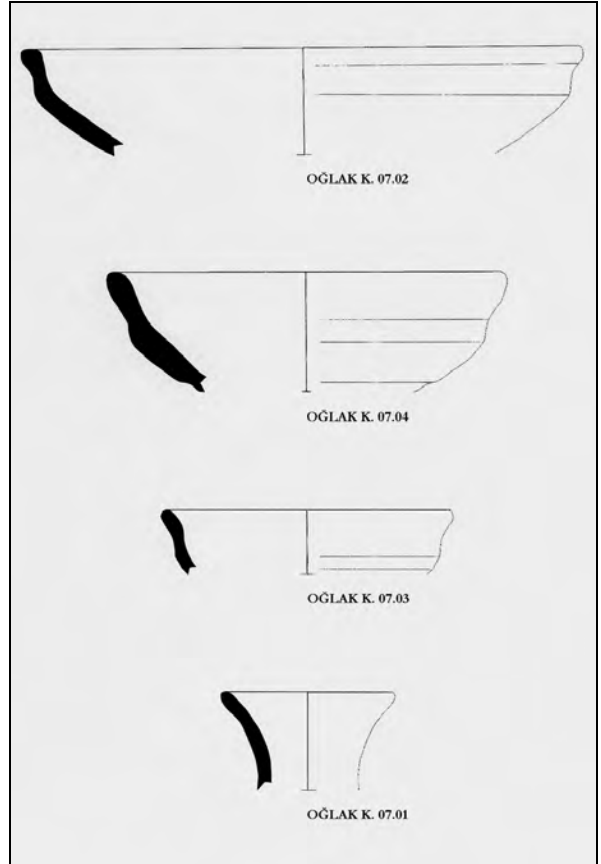
Mimari Buluntular: Oğlak Kalesi olarak adlandırılan tepede yer alan savunma yapısı tamamen tahrip edilmiştir. Tepenin topografik yapısı ve kalıntılar bu noktada inşa edilen binayı doğrulamaktadır. Alanda dağılmış olan yoğun seramik, kalenin Bronz Çağı'ndan Geç Antik döneme kadar iskân gördüğüne işaret etmektedir.

Şekil 55. Maksempınar Oğlak Kalesi
Figure 55. Oğlak Fortress in Maksempınar

Şekil 56. Oğlak Kalesi'nde bulunan seramikler
Figure 56. Ceramic findings in Oğlak Fortress

Şekil 57. Oğlak Kalesi seramik örnekleri
Figure 57. Ceramic samples in Oğlak Fortress

2.1.14. Unçukuru

Konum: 40° 6'56.76"N, 28°43'38.70"E
İl merkezine uzaklık: 38 km

Mimari Buluntular: Kesiktaş olarak adlandırılan noktada sarp ve ormanlık kesimde yarı işlenmiş sütun gövdeleri, bloklar, düz kesilmiş anakaya platformları ve kanal şeklinde düzenlenmiş kayalar tespit edilmiştir. Alan olasılıkla antik taş ocağı olarak kullanılmıştır.

Şekil 58. Unçukuru Kesiktaş sütun gövdeleri
Figure 58. Column shaft in Unçukuru Kesiktaş

Şekil 59. Unçukuru Kesiktaş Mevkisi Taş Ocağı
Figure 59. Stone quarry in Unçukuru Kesiktaş

2.2. MUDANYA İLÇESİ

2.2.1. Esence

Konum: 40°22'22.09"N, 28°40'31.73"E
İl merkezine uzaklık: 57 km

Arazi Faaliyeti: Esence köyündeki çalışmalar Eşkel Burnu olarak bilinen ve antik kaynaklarda Daskylium adı verilen yükselti üzerinde sürdürülmüştür. Bu alanda 2007 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda yoğun seramik malzeme görmüş ancak bölge, çalışma alanı sınırları dışında kaldığı için herhangi bir arazi faaliyeti yapılmamıştır. 2008 yılı araştırmaları öncelikle denize uzanan burun üzerindeki düzlükte ve teraslarda gerçekleştirilmiştir. Yükseltiye kıyı tarafından dik bir yamaç ile ulaşılırken kara tarafından düz bir bağlantı bulunmaktadır.

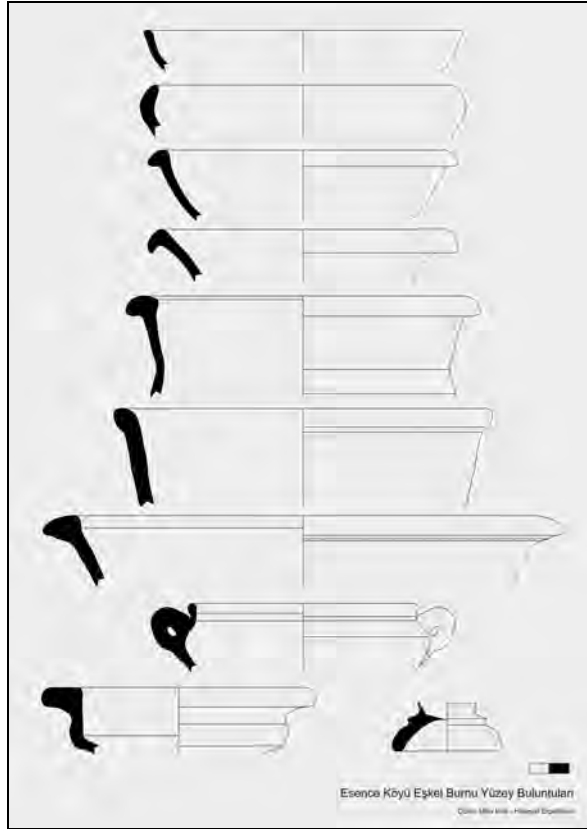
Genel olarak Karacabey Boğazı'na kadar tüm denize ve çevreye hâkim olan yarımada olasılıkla bir ticari merkezdir (*emporion*). Zira çevrede herhangi bir sur duvarı veya mimari yapıya rastlanmazken Klasik ve Helenistik dönem çoğunlukta olmak üzere yoğun seramik buluntu vardır⁵⁵. Burada da tespit edilen kaçak kazı çukurları ve çevreye dağılmış kemik ve cam parçaları özellikle düzlüğün doğu kesiminde mezar yapılarının olabileceğini göstermektedir.

⁵⁵ Seramik örnekleriyle ilgili değerlendirmeler Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Aygün Ekin Meriç tarafından yapılmıştır.

Şekil 60. Eşkel Burnu Genel Görünüm

Figure 60. General view of Eşkel (Dascylium)

Şekil 61. Dascylium Klasik ve Helenistik Dönem Seramik Örnekleri

Figure 61. Classic and Hellenistic Ceramic findings of Dascylium

2.3. MUSTAFAKEMALPAŞA İLÇESİ

2.3.1. Tepecik

Konum: 40° 7'8.53"N, 28°25'41.11"E
İl merkezine uzaklık: 71 km

Mimari Buluntular: Uluabat Çayı'nın doldurduğu alüvyonlu düz alanda kurulan köyde herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Köy ova yüzeyinden bariz bir şekilde daha yukarıda kurulmuş olmasıyla Tepecik ismini hak etmiş görünmektedir. Köylülerin ifadeleri de burada daha eski kalıntıların olduğu yönündedir. Ancak modern yerleşmenin tamamen örttüğü bu olası höyük üzerinde net tarihlendirilebilecek malzeme gözlenmemiştir. Buna karşın gerek büyüklüğü, gerekse ovanın ortasında yer alan konumu nedeniyle Prehistorik yerleşim şemasına uygun bir görüntü sergilemektedir.

2.3.2. İncilipınar

Konum: 40° 5'31.43"N, 28°28'21.61"E
İl merkezine uzaklık: 73 km

Mimari Buluntular: Yakupdede Tepesi olarak adlandırılan kayalık yükseltide, buradan taş alındığını gösteren keski izleri ve yivler tespit edilmiştir. Tepenin güney yamacında daha önce tescillenmemiş son derece zengin seramik buluntular içeren bir höyük kaydedilmiştir. Yüzeyde tespit edilen seramik koleksiyonu İncilipınar'ın çok önemli bir yerleşim olduğuna işaret etmektedir. Antik dönemin farklı dönemlerinin burada ortaya çıkmasının yanı sıra, malzemenin toplandığı yamaçta daha erken dönemlere tarihlenebilecek çanak çömlek parçaları da ele geçmiştir.

Prehistorik olduğu düşünülerek incelemeye alınan malzeme içinde ağırlıklı olarak gri renkli malların yanı sıra kırmızı, bej ve kahverengi seramikler de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle gri hamurlu malzemenin Alaattinbey Höyüğü'ndeki bazı örneklerle benzerlik sergilediği gözlenmiştir.

En dikkate değer buluntu içinde yoğun olarak yıldız parçacıklarının verdiği etkiyle, altınsı bir parlaklıkta olan ince astarlı bir seramiktir. Karşılaştırılabilir örneklerini Boğazköy ve Alişar'dan da bildiğimiz bu tip malların Batı Anadolu kökenli oldukları kabul görmektedir. Batı Anadolu kronolojisinde en önemli referans yeri olan Beycesultan'da bu tip mallar MÖ. 2. Bin'in sonlarına doğru tarihlenen tabakalarda görülmüştür⁵⁶. Malların büyük bir bölümü mika katkılı olmasına rağmen kireç ve kuvarsit de dikkati çekmektedir. Yüzey muameleleri ele alındığında genel olarak çeşitli derecelerde perdahlanmış örneklerin yanında sadece bir örnekte astar mevcuttur.

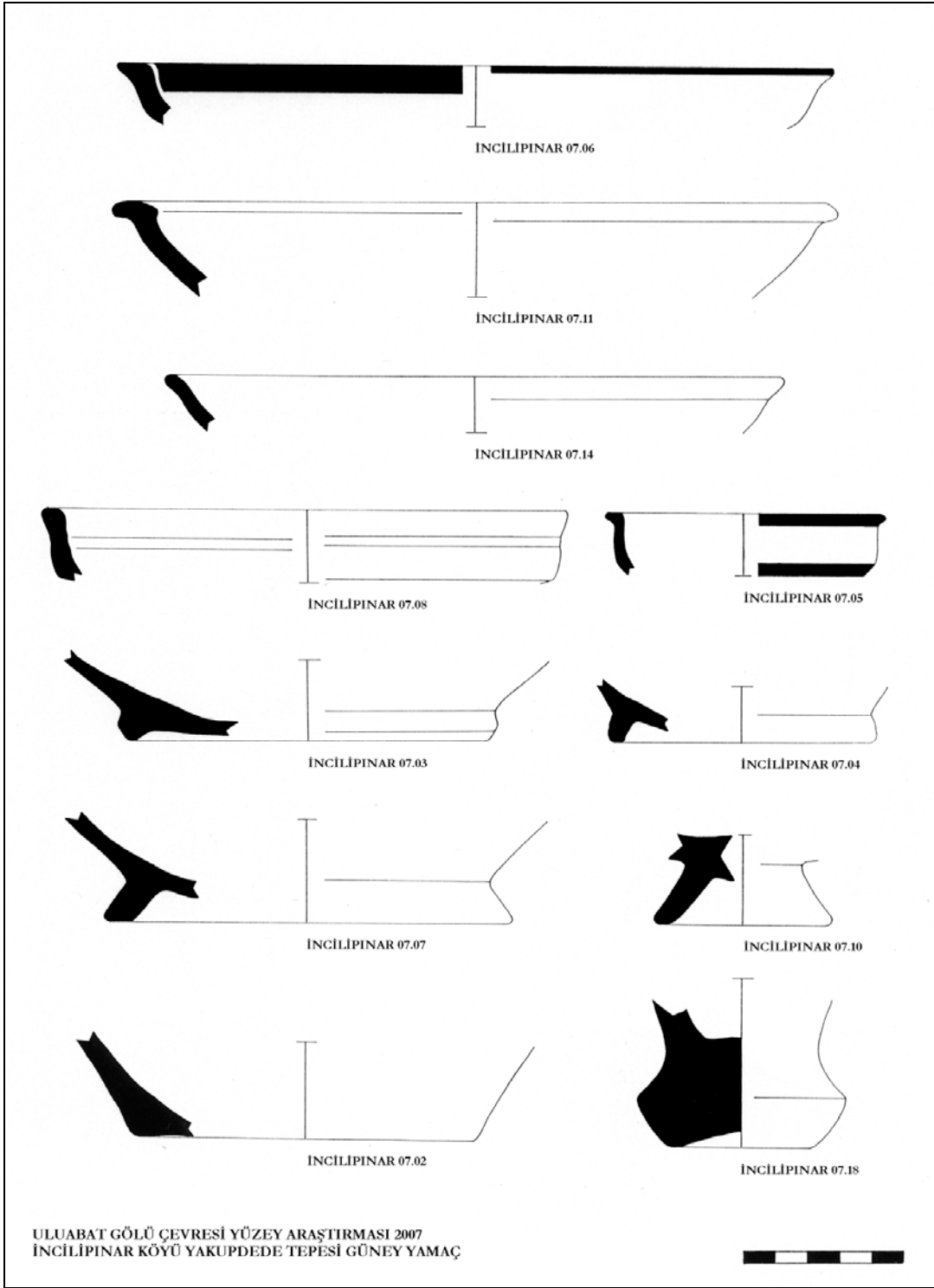
Toplanan Prehistorik malzeme içinde en geniş grubu oluşturan gri mallar, Bursa çevresindeki pek çok höyükte karşılaşılabilecek türden bir malzemedir. Gri malların bu bölgedeki varlığına ilk defa dikkat çeken D. French, Yenişehir ve İznik bölgelerini kapsayan yüzey araştırmalarında iki farklı gri mal grubu tanımlamaktadır. Kuzeybatı Anadolu için tipik kabul edebileceğimiz bu mallar için verilen tarih 2. Bin içinde Orta ve Geç Tunç Çağları arasında değişmektedir⁵⁷.

⁵⁶Söz konusu malın Batı Anadolu'dan diğer bölgelere yayıldığı konusunda bir ortak kanı mevcuttur. Mielke 2006, 40.

⁵⁷ Prehistorik seramik örnekleriyle ilgili yorumlar Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. Belgin Aksoy tarafından yapılmıştır.

Şekil 62. İncilipınar Seramik örnekleri
Figure 62. Ceramic findings of İncilipınar

Şekil 63. İncilipınar Höyüğü Güney Yamacında bulunan seramikler

Figure 63. Ceramic findings in the southern slopes of İncilipınar

Şekil 64. İncilipınar Höyüğü
Figure 64. İncilipınar Höyük

2.3.3. Ayaz

Konum: 40° 5'52.09"N, 28°29'19.18"E
İl merkezine uzaklık: 75 km

Mimari Buluntular: İncilipınar Köyü'ne yaklaşık 2 km uzaklıkta olduğundan, yukarıda bahsi geçen Yakupdede Tepesi her iki köyün sınırını oluşturmaktadır. Ayaz'da farklı bir kalıntıya rastlanmasına rağmen Erken Osmanlı Dönemi'ne ait Ayaz Paşa Türbesi'nin duvarlarında antik blokların devşirme olarak kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 65. Ayaz Paşa Türbesi
Figure 65. Tomb of Ayaz Paşa

2.3.4. Karaoğlan

Konum: 40° 5'52.38"N, 28°31'31.90"E
İl merkezine uzaklık: 72 km

Mimari Buluntular: Kocaada mevki olarak adlandırılan alçak tepeyi çevreleyen Bizans Suru, Gölyazı örneği ile çağdaştır. Göl sularının daha yüksek olduğu dönemlerde duvarın aynı zamanda set işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Bekçikaya olarak adlandırılan kayalık yükseltinin kuzey tarafı tıraşlanarak düzleştirilmiş ve taban seviyesinde bir kuyu açılmıştır. Tamamen kapanan ve define kazıları ile zarar gören kuyunun sarnıç işlevi dışında daha erken dönemlerde adak çukuru olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Yerleşimin yaklaşık bir km kuzeyinde yer alan Bizans dönemi suyolunun korunan uzunluğu 10 metredir. Yaklaşık 1.56 m yüksekliğindeki duvarın genişliği 1.35 m'dir ve üstündeki 0.25 m'lik bir kanal ile su taşınmaktadır. Yol inşaatı ile tahrip olan bölüme ait yıkıntılar çevrede tespit edilmiştir. Bekçikaya güney yamacı tarafındaki düzlüklerde yoğun Roma günlük kullanım kaplarına ait parçalara rastlanmıştır.

Şekil 66. Karaoğlan Bizans Dönemi Suyolu
Figure 66. Byzantine aquaduct in Karaoğlan

Şekil 67. Karaoğlan Kocaada Bizans Suru
Figure 67. Byzantine wall in Kocaada

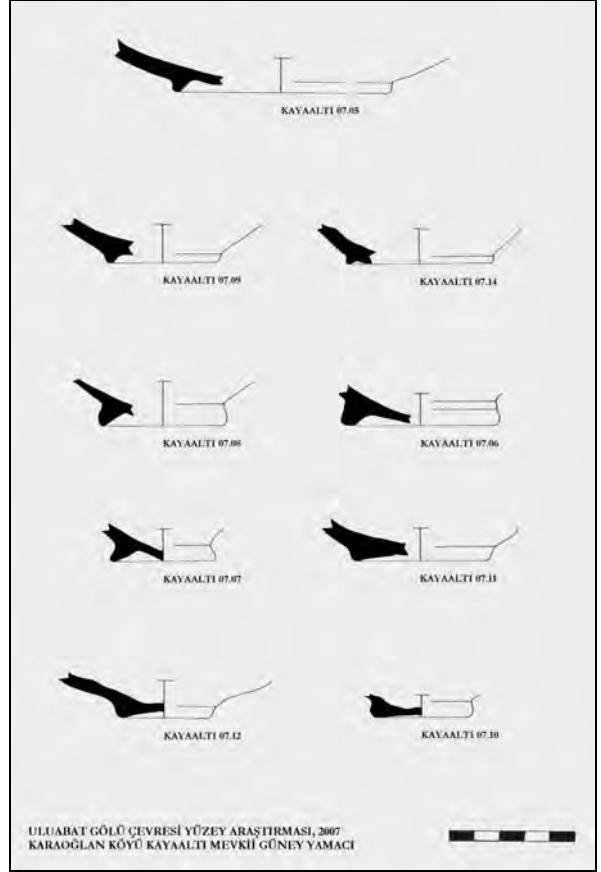
Şekil 68. Karaoğlan Bekçikaya mevki
Figure 68. Karaoğlan Bekçikaya

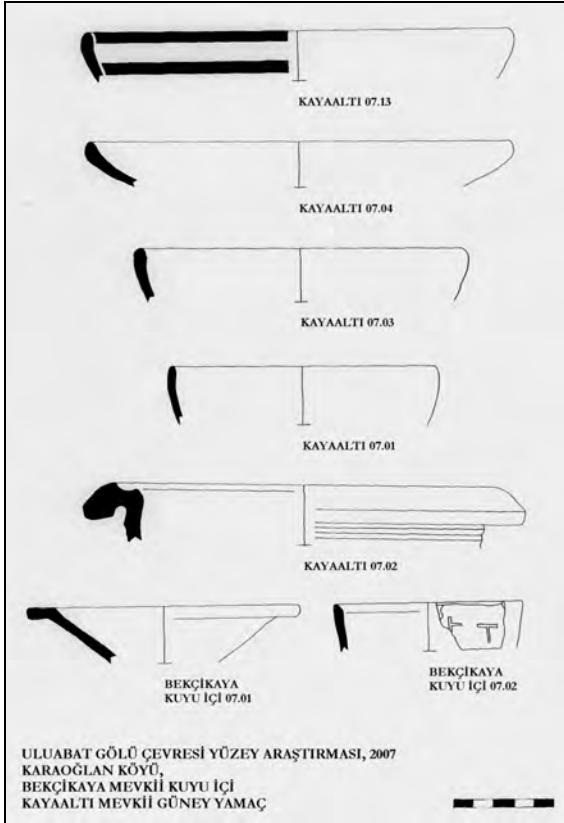
Şekil 69. Karaoğlan Bekçikaya kuyu
Figure 69. Well in Karaoğlan Bekçikaya

Şekil 70. Bekçikaya kuyu içinden seramikler
Figure 70. Ceramics in the well of Bekçikaya

Şekil 72. Karaoğlan Kayaaltı'ndan seramikler
Figure 72. Ceramic findings of Kayaaltı

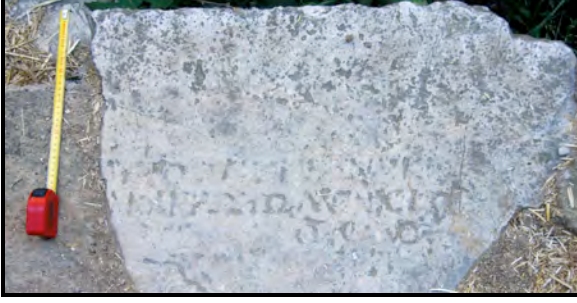

Şekil 71. Bekçikaya kuyudan seramik örnekleri
Figure 71. Ceramic in the well of Bekçikaya

2.3.5. Akçapınar

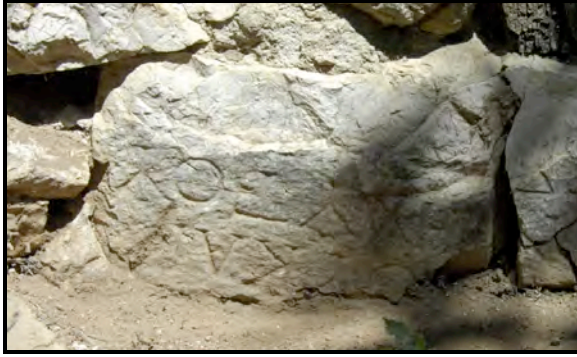
Konum: 40° 5'23.12"N, 28°40'10.26"E
İl merkezine uzaklık: 44 km

Mimari Buluntular: Köy önceki Rum yerleşimi ile aynı alanda kurulmuştur. Rum evlerinin bir bölümü kullanılmaya devam etmektedir. Merkezdeki Kilise'nin inşasında ise çok sayıda antik blok devşirme olarak kullanılmıştır. Burada iki parça yazıtlı taş dikkat çekicidir. Ayrıca, Dolapdeğirmeni mevkisi olarak adlandırılan noktada Rum yapılarına ait temeller tespit edilmiştir.

Şekil 73. Akçapınar eşik yazıtı

Figure 73. Inscription on threshold in Akçapınar

Şekil 74. Akçapınar ev temelindeki yazıt

Figure 73. Inscription on foundation in Akçapınar

Şekil 75. Akçapınar Rum Kilisesi

Figure 75. Greek Church in Akçapınar

2.3.6. Onaç

Konum: 40° 5'49.60"N, 28°36'50.25"E

İl merkezine uzaklık: 50 km

Mimari Buluntular: Pazartepe mevkinde geç dönem mezarlık alanı tespit edilmiştir. Patika yol açılması nedeniyle ortaya çıkan mezarlar toprağa gömüdür ve üstleri anakayadan koparılmış kireçtaşı kapaklar ile örtülmüştür. Pazartepe mevkinde tarım faaliyeti ile ortaya çıkmış in-situ duvar ve etrafındaki bloklar anıtsal bir yapıya işaret etmektedir. Yapı Gölyazı örneklerine paralel olarak büyük boyutlu, kireçtaşı prizmatik bloklardan inşa edilmiştir. Uyuzpınar mevki olarak adlandırılan alanda anakayanın oyulmasıyla oluşturulmuş sandukalar ve ayrı işlenmiş kapaklar bu alandaki nekropolü belirler.

Şekil 76. Onaç Pazartepe mevkinde bloklar

Figure 76. Architectural blocks in Pazartepe

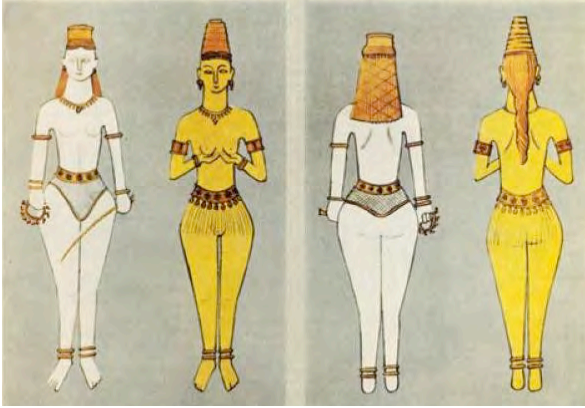
Şekil 77. Onaç Uyuzpınar mevki lahit

Figure 77. Sarcophagus in Uyuzpınar

2.3.7. Dorak

Konum: 40° 6'0.39"N, 28°35'3.32"E
İl merkezine uzaklık: 53 km

Mimari Buluntular: Yukarıda değinilen Onaç köyüne olan uzaklık yaklaşık 2 km olduğundan kalıntılar her iki köyün ortak arazisinde kalmaktadır. Bunun dışında köy merkezi ve çevrede farklı bir kalıntı bulunmamaktadır. Fakat Dorak köyünün adı geçmişte çok önemli ve sansasyonel bir arkeolojik olayda geçmektedir. James Mellaart tarafından arkeoloji dünyasına tanıtılan mezar buluntularının⁵⁸ günümüzdeki durumu hakkında bir bilgi yoktur. Göle uzanan bir burun üzerindeki mezardan çıktığı belirtilen değerli eşyaların Erken Tunç Çağı'na tarihlenmektedir⁵⁹. Anadolu'daki çağdaş yerleşimlerden daha fazla ve daha kaliteli eserler sunan Dorak Hazinesi'nin gerçekliği ve konteksti konusunda hala soru işaretleri bulunmaktadır.

Şekil 78. Dorak Hazinesi'ne ait tanrıça figürleri

Figure 78. Goddess figurines of Dorak Treasure
(Mellaart 1959)

⁵⁸ Dorak Hazinesi sadece J. Mellaart ve D. Stronach (1959) tarafından yapılan bazı çizimlerde görülebilmektedir. Daha sonra konu hakkında Pearson ve Connor (1967) tarafından bir araştırma yayınlanmıştır.

⁵⁹ TAY Projesi, İlk Tunç Çağı I, Dorak, 2002.

2.4. KARACABEY İLÇESİ

2.4.1. Uluabat

Konum: 40°12'13.03"N, 28°26'12.97"E
İl merkezine uzaklık: 58 km

Mimari Buluntular: Lopadion Kalesi olarak literatürde yer alan burçlar ve sur duvarları gölün kuzeybatısındaki Uluabat köyünde bulunmaktadır. Uluabat ismi, Yunanca çanak anlamına gelen Lopadion'un günümüze kadar evrilerek dönüşmüş biçimidir. Lopadion Kalesi'nin de, çevredeki Pithykos veya Katoikia kaleleri gibi 12. yüzyılda Selçuklu akınlarına karşı Bizans İmparatorları İonnes Komnenos (1118-1143) ve I. Manuel Komnel Komnenos (1143-1180) tarafından yaptırıldığı belgelenmiştir⁶⁰.

Lopadion kalesi ve yerleşimi, Marmara'nın güneyinde doğudan batıya doğru tek geçiş noktası olan köprünün yakınında olmasından dolayı önemlidir. Yağış mevsimlerinde bölgeden geçiş imkanı olmadığına dair, eski kaynaklarda yer alan bilgiler, MS. 258'deki İskit akınlarına kadar gitmektedir⁶¹. Ayrıca Dukas tarafından, eğer bu köprü olmazsa Uluabat (Apolloniatis) gölünü geçmek için güneyden üç günlük bir yolculuğun göze alınmasının gerekeceği belirtilmektedir⁶².

⁶⁰ Ötügen 1988, 92.

⁶¹ Ramsay 1890, 160.

⁶² Dukas 1956, 168.

Şekil 79. Uluabat yakınındaki Lopadion Kalesi
Figure 79. Lopadion Castle near Uluabat

2.4.3. Orhaniye

Konum: 40°13'20.02"N, 28°38'33.21"E
İl/ilçe merkezine uzaklık: 40 km

Mimari Buluntular: Köy merkezinde, yakındaki Gölyazı'dan getirilmiş olduğu anlaşılan dibeğe dönüştürülmüş antik mimari blok, mermer düz silmeli bir parça ve tamamlanmamış sütun altlığı tespit edilmiştir.

Şekil 80. Uluabat köyü yakınındaki köprü
Figure 80. Bridge of Uluabat

Şekil 81. Orhaniye mimari blok ve dibek
Figure 81. Architectural blocks in Orhaniye

2.4.2. İkizce

Konum: 40°13'32.49"N, 28°39'32.04"E
İl merkezine uzaklık: 38 km

Mimari Buluntular: 19. yüzyıl başlarında önceki Rum yerleşiminin batısına kurulan köy çevresinde tahrip olan bir Rum Kilisesi'ne ait duvarlar kaydedilmiştir.

Şekil 82. Orhaniye Sütun Kaidesi
Figure 82. Column base in Orhaniye

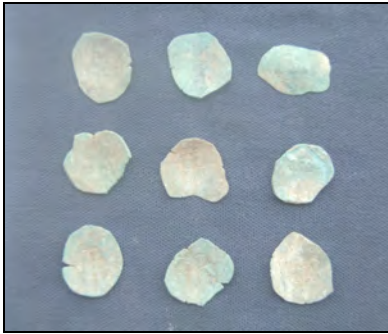
2.4.4. Karakoca

Konum: 40°13'32.49"N, 28°39'32.04"E
İl merkezine uzaklık: 51 km

Mimari Buluntular: Yüzeysel araştırmaları sonucu köyün 2 km kuzeyinde yer alan eski Rum yerleşimi ve 19. yüzyıl kilisesi kaydedilmiştir. Yapı Eskikaraağaç örneği ile işçilik, plan ve boyut bakımından aynıdır. Karakoca Köyü sakinlerinden Mustafa Balaban rehberliğinde köyün 3 km güneydoğusunda Kaynak Ev Yerleri Mevkisi olarak adlandırılan bölgede çok sayıda Bizans dönemine ait çukur sikke bulunmuş ve önceki yıllarda şahıs tarafından Bursa Arkeoloji Müzesi'ne 387 adet sikke teslim edildiği öğrenilmiştir. Böylece bu mevkide dağılmış bir defineden söz etmek mümkündür.

Şekil 83. Karakoca Rum Kilisesi
Figure 83. Greek Church in Karakoca

Şekil 84. Kaynak Ev Yerleri Çukur Sikkeleri
Figure 84. Concave coins in Kaynak Ev Yerleri

2.4.5. Yenikaraağaç

Konum: 40°13'6.47"N, 28°37'6.06"E
İl merkezine uzaklık: 40 km

Mimari Buluntular: Köy merkezinin yaklaşık 2 km batısındaki tepeyi çeviren sur Bizans döneminin geç safhasına aittir.

Şekil 85. Yenikaraağaç Kaleler'deki Bizans Suru
Figure 85. Byzantine fortification in Kaleler

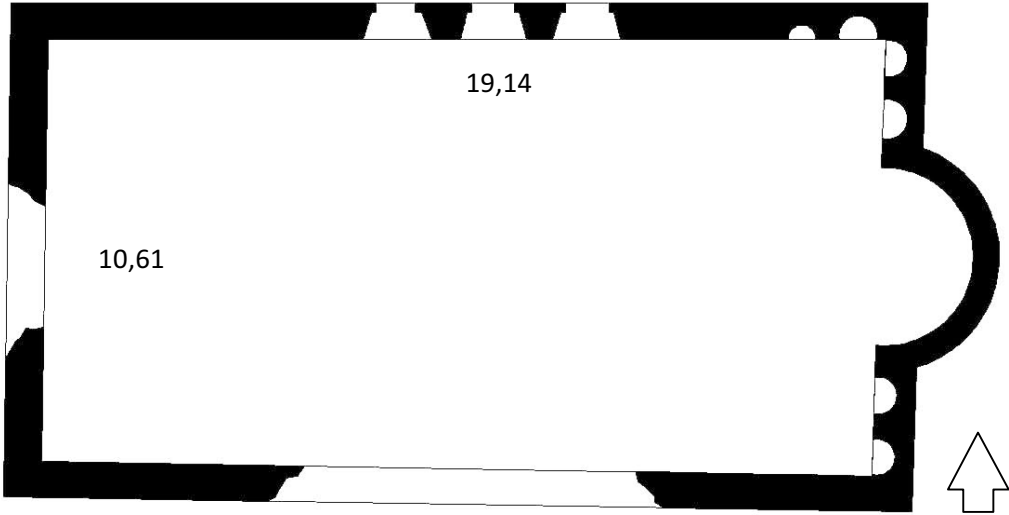
2.4.6. Eskikaraağaç

Konum: 40°11'9.85"N, 28°36'44.56"E
İl merkezine uzaklık: 42 km

Mimari Buluntular: Köy merkezinde önceki Rum yerleşimine ait bir kilise ve sivil yapı kalıntıları tespit edilmiştir. 19.14x10.61 m boyutlarındaki Kilisenin doğu duvarında apsisin iki yanında ve kuzey duvarında ikişer niş bulunmaktadır. Güney duvarı korunmamış olmakla birlikte kuzey duvarının ortasında birbirine yakın üç adet uzun pencere yer alır. 0.76 m genişliğindeki duvarda bulunan pencereler, dıştan içe doğru genişleyerek mazgal şekilde yapılmıştır.

Şekil 85. Eskikaraağaç Rum Kilisesi
Figure 85. Greek Church in Eskikaraağaç

Şekil 86. Eskikaraağaç Rum Kilisesi Planı
Figure 86. Plan of Greek Church in Eskikaraağaç

3. SONUÇ

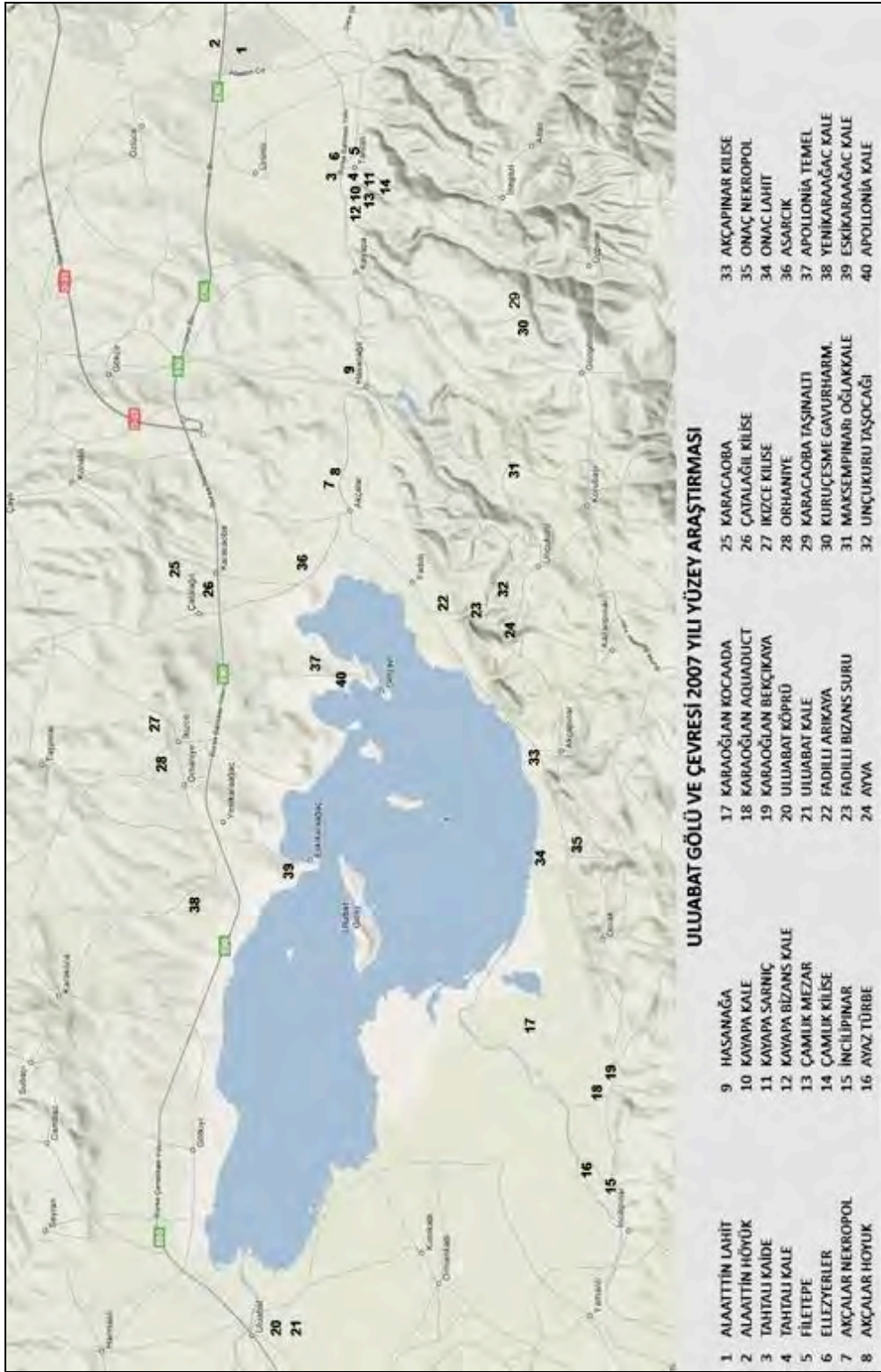
Bursa ilinin batısında yer alan Uluabat Gölü çevresinde yapılan yüzey araştırması, Nilüfer İlçesine bağlı dört belediye ve 11 köy, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı iki belediye, 10 köy, Karacabey ilçesine bağlı 4 köy ve Mudanya ilçesine bağlı 1 köyde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda 20 yerleşimde incelemeye değer 40 adet kalıntı ve buluntunun olduğu anlaşılmıştır (Harita 1).

Araştırma kapsamına alınan bölgelerdeki tarihi eser niteliği olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının bir kısmı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiş, bir bölümünün ise ilk defa literatüre girebilecek bulgular içerdiği görülmüştür. Yerinde kaydedilen tüm buluntular çizim ve fotoğraflarla belgelenerek tescil yapılmak üzere incelemeye alınmıştır. Bu kalıntıları Savunma Yapıları, Nekropol Alanları, Kaya Anıtları, Taş Ocakları, Höyükler, Geç Antik Kalıntılar ve diğer yerleşimler şeklinde gruplandırmak mümkündür (Tablo 3). Araştırma buluntusu olarak ele geçen etütlük seramik parçaları ise Bursa Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Uluabat Gölü Çevresi Mimari ve Arkeolojik Yüzey Araştırması kapsamında kalan bölge, antik dönemdeki Mysia, Frigya ve Bithynia bölgeleri arasında bir geçiş noktasıdır. Ayrıca, iç kısımlar-

dan Marmara Denizi'ne açılan nehir ticaret yolunun da en önemli bağlantısıdır. Bu yüzden, hem ticari faaliyetler hem de toplumsal değişimler bağlamında, bölgenin önemi ve yoğunluğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalar kapsamında, tüm buluntular yedi ana başlık altında toplanmaktadır. En fazla görülen kalıntılar ise, genellikle gölün güney kısmındaki tepelerde görülen mezarlık alanlarıdır. Mezarlık alanları, dağınık bir yerleşim göstermekle birlikte, çoğunlukla anakaya oyma şeklinde yapılmış lahitlere rastlanmaktadır. Tespit edilen lahit ve mezar yapılarındaki ilginç durum, genellikle gölün içindeki Kız Ada üzerindeki Apollon Tapınağı'na doğru yönelmeleridir. Ayrıca kent merkezlerine kadar getirilmiş ve süslemeleri bitirilmemiş lahit mezarlar, Kayapa-Tahtalı civarında bir kireçtaşı lahit atölyesinin varlığına işaret eder. Yerel sert kireçtaşı tepelerinden oluşan bölgede, taş ocaklarının çokluğu ve kullanım yoğunluğu başka amaçlarla kurulmuş atölyelerin de olabileceğini göstermektedir.

Mezarlık alanlarının çok olmasına karşın, ilgili oldukları yerleşimlere ait kalıntılara pek rastlanmamıştır. Tespit edilebilen yerleşimler genellikle, höyük, kale içi yerleşim ile küçük boyutlu Roma ve Bizans yerleşimleri şeklindedir. Bölgenin en önemli kenti ve çevredeki küçük yerleşimlerin bağlı oldukları yer, Gölyazı'daki Apollonia ad Rhyndacum antik kentidir.

Şekil 87. Uluabat Gölü YüzeY Araştırması Haritası

Figure 87. Map of the Survey of the Lake Uluabat

NO	ADI	TÜRÜ	NO	ADI	TÜRÜ
1	ALAATTIN LAHİT	Lahit	27	KARACAOBA YAZIT	Yazıt
2	ALAATTIN HOYUK	Höyük	28	CATALAGIL KENETLIBLOK	Mimari el.
3	TAHTALI KAIDE	Yazıt	29	CATALAGIL POSTAMENT	Mimari el.
4	TAHTALI TONOZLU YAPI	Mimari yapı	30	CATALAGIL KİLİSE	Kilise (Rum)
5	TAHTALI KALE	Kale (Roma)	31	İKİZCE KİLİSE	Kilise (Rum)
6	FILETEPE	Taş Ocağı	32	ORHANIYE BLOK KORKULUK	Mimari el.
7	ELLEZYERLER	Nekropol	33	ORHANIYE KAIDELİ SUTUN	Mimari el.
8	AKCALAR NEKROPOL	Nekropol	34	KARACAOBA TASIN ALTI	Mimari el.
9	AKCALAR HOYUK	Höyük	35	KARACAOBA LAHİT	Lahit
10	HASANAGA	Mimari el.	36	KURUCESME GAVURHAR-MANI	Nekropol
11	KAYAPA KALE	Kale (Hell.)	37	MAKSEMPINAR OGLAKKALE	Kale
12	KAYAPA SARNIÇ	Sarniç	38	UNCUKURU TASOCAGI	Taş ocağı
13	KAYAPA BIZANS KALE	Kale (Bizans)	39	AKCAPINAR KİLİSE	Kilise (Rum)
14	CAMLIK MEZAR	Nekropol	40	ONAC NEKROPOL	Nekropol (Biz.)
15	CAMLIK KİLİSE	Kilise (Bizans)	41	ONAC LAHİT	Lahit
16	INCİLİPINARZİRVE	Höyük	42	ASARCIK	Mimari yapı
17	AYAZ TURBE	Türbe	43	ADR KULT ALANI	Kutsal Alan
18	KARAOĞLAN KOCAADA SUR	Kale (Bizans)	44	ADR NEKROPOL	Nekropol
19	KARAOĞLAN AQUADUCT	Aquaduct	45	ADR ANTİK YOL	Antik yol
20	KARAOĞLAN BEKİKAYA	Kutsal Alan	46	ADR KEMERLİ YAPI	Aquaduct
21	ULUBAT KOPRU	Köprü	47	ADR TEMEL1	Mimari yapı
22	ULUBAT KALE	Kale (Bizans)	48	ADR TEMEL2	Mimari yapı
23	FADILLI ARIKAYA	Sarniç	49	YENİKARAAGACKALE1	Kale (Bizans)
24	FADILLIBIZANSSUR	Kale (Bizans)	50	ESKİKARAAGAC KALE	Kale (Bizans)
25	AYVA MAGARA	Mağara	51	ESKİKARAAGAC KİLİSE	Kilise (Rum)
26	AYVA SUTUN	Mimari el.	52	ADR KALE	Kale (Roma)

Şekil 88. Yüzey Araştırması'nda yer alan kalıntıların listesi

Figure 88. List of Ruins in Survey

3.1. Savunma Yapıları

Mustafakemalpaşa İlçesine bağlı Maksempınar Köyü, Uluabat Gölü'nün batısındaki yükseltinin zirvesine kurulmuş küçük bir yerleşimdir. Burada yapılan tespitler sonucunda köyün doğusundaki tepeyi çevreleyen alanda bir sur kalıntısı görülmüştür. Tamamıyla yıkılmış olan sur açıkça, yörede Oğlak Kalesi olarak adlandırılan yapıya aittir. Sur içinde ve çevresinde bulunan seramik parçaları yapının Demir Çağı'na uzanan bir kullanım evresine sahip olduğunu göstermektedir. Uluabat Gölü'nün doğu kesimindeki dağlık alanda kurulan kaleler konumları göz önünde bulundurulduğunda birbirleri ile iletişim halinde olmalıdırlar. Nitekim Nilüfer İlçesine bağlı Kayapa ve Tahtalı Köyü arasındaki barajın güney tarafındaki sarp yükseltinin zirvesinde yer alan yapı bu görüşü desteklemektedir.

Erintaşı Kalesi olarak adlandırılan kare planlı binanın duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır. Ancak bu taş yığını içinde harçsız yerel taşlarla örülmüş duvar ve plan görülebilmektedir. Giriş tarafında iki kare kule ile desteklenmiştir. Çevrede yapılan araştırmada yeterli ölçüde seramik bulunmaması, alanın çok dik ve kayalık olması ile ilgili olmalıdır. Buna karşın duvar işçiliği Helenistik örnekler ile paraleldir. Helenistik ve Roma dönemine ait bu tür tepe üstü kaleleri, göl havzası içindeki Apollonia ad Rhyndacum ve Tahtalı gibi yerleşimlerin savunmasında büyük rol oynamaktadır. Diğer yandan bölgedeki sosyal ve kültürel yaşam Geç Antik Çağ'da ve özellikle de Bizans döneminde önemini artırarak devam etmiştir. Başta Gölyazı (Apollonia) olmak üzere kentler yeni surlar ile çevrilmiştir. Göl Kıyısında kurulan Gölyazı ve Karaoğlan gibi yerleşimlerde surların savunma işlevi dışında teras veya set duvarı işlevle-

rinin de bulunduğu düşünülmelidir. Belli dönemlerde yükselen göl sularının yerleşime zarar vermesini önlemenin en pratik çözümü bu şekilde bulunmuştur.

Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı Karaoğlan köyünde yapılan araştırmalarda ise, köyün kuzeyindeki alçak yükseltinin (Kocaada) Bizans Dönemi'nde bir sur ile çevrelendiği görülmüştür. Uluabat Gölü'nün kuzeyindeki yüksek düzlükte kurulmuş Yenikaraağaç köyünde bulunan kale ise çevrelediği geniş alan ve güçlü duvar karakteri ile tam bir savunma yapısıdır. Yaklaşık olarak MS. 12. yüzyıla tarihlendirilebilecek bu yapı çevredeki diğer Bizans kalıntıları için de fikir vermektedir.

3.2. Nekropol Alanları

Yüzey araştırmaların sonunda dikkat çeken ikinci buluntu grubunu nekropol alanları oluşturmaktadır. Özellikle Roma Dönemi'ne ait kayaya oyulmuş sandukalar, podyumlar üzerine yerleştirilmiş lahitler bölgenin mezar geleneği hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Çok geniş bir alana yayılmış olan Apollonia Nekropolü içerdiği farklı mezar tipleri⁶³ ve özellikle podyumlu mezarlarda görülen üstün mimari nitelikleri ile bölgede ölüm düşüncesine gösterilen saygının işaretlerini vermiştir. Yapılan araştırmalar Apollonia'daki mezar geleneğinin tüm çevre yerleşimleri etkilediğini göstermiştir.

Nilüfer ilçesine bağlı Tahtalı bu noktada verilebilecek en önemli örnektir. Tahtalı'nın Ellezyerler mevkinde tespit edilen çok sayıda lahit sanduka ve kapak parçası burada da bir nekropolün varlığına işaret etmiştir. Lahit parçaları bölgenin genel eğilimine uygun olarak yerel kireç taşından

⁶³ Aybek 2008, 287.

yontulmuştur. Komşu Alaattinbey Köyü'nde yer alan ve Tahtalı'dan getirildiği bilinen tam lahit gövdesi antik çağda Neocaesarea olarak belirlenen kentin nekropolü ile ilgili bilinenleri de güçlendirmiştir. İç tabandan dışa doğru açılan delikler, devşirme malzeme olarak köy çeşmesinde kullanıldığını gösterir. Aynı zamanda tamamlanmamış girlandlı gövde ve bu bölgeye özgü kireç taşı malzeme, Tahtalı'da bir üretimin var olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Çevrede yapılan incelemelerde Filetepe olarak adlandırılan kayalık yükseltinin taş ocağı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Antik çağda buradan taş alındığını gösteren keski izleri ve paralel oluklar değinilen üretim ile ilgili kanıtlar olarak değerlendirilmiştir.

Uluabat Gölü çevresinde tespit edilen diğer nekropol alanı Nilüfer ilçesine bağlı Kuruçeşme Köyü'nde tespit edilmiştir. Dağlık kesimde kurulmuş olan köyün batısında bulunan nekropol genellikle anakayadan yontularak oluşturulmuş platformlar üzerinde yerleştirilen lahitleri içermektedir. Çevreye dağılmış olan kapak ve sanduka parçaları düzdür. Seramik buluntular alanın ve kalıntıların Roma dönemine ait olduğunu gösterir. Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı Onaç Köyü anakayaya yontulmuş lahit tekneleri ile dikkat çeken bir diğer yerleşimdir (Resim 5). Arkeoloji dünyasında bazı hazine spekülasyonları⁶⁴ ile adını duyuran Dorak ve Onaç birbirine çok yakın komumda yer alır. Dorak'ta tespit edilen Bizans Dönemi inhumasyon mezarlık alanında gömüler doğal anakaya kapaklar ile örtülmüştür. Ayrıca, Apollonia örnekleri ile malzeme ve mimari benzerliği bulunan in-situ duvarlar burada mezar anıtlarının bulunabileceğini göstermiştir.

3.3. Kaya Anıtları ve Taş Ocakları

Uluabat Gölü'nün bulunduğu çöküntü alanı özellikle gölün kuzey tarafında kayalık ve sarp bir yükselti ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca göl çevresi ve adalardaki kayalık yükseltiler de bölgeyi yapı malzemesi bakımından rahatlatmıştır. Ayrıca bazı bölgelerde taş ocağı olarak kullanılan kayalık alanlarda Apollonia'da görülen kutsal alana⁶⁵ benzer düzenlemelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu noktada yukarıda değinilen Tahtalı, Filetepe en önemli örnektir. Taş ocağı olarak kullanılan kayalık yükseltinin güney yamacına oyulan basamaklar aralarında daralan bir rampa ile en üstte tıraşlanarak düzleştirilen platforma ulaşmaktadır. Bu plan bir taş ocağından çok zirvedeki kutsal alana işaret etmektedir (Resim 7). Nilüfer, Kuruçeşme Köyü, Taşınaltı mevkinde de basamaklı bir kaya kütlesi tespit edilmiştir. 3.25 x 3.00 m ölçülerindeki kaya yükseltideki basamakların alt yarısı tahrip edilmiştir. Ön yüzde niş şeklinde işlenerek yüzeyi düzleştirilen iki metrelik alan bu kitlenin kült işleviyle kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Karacabey ilçesi Karaoğlan köyü sınırlarında bulunan benzer nitelikteki kayalık yükselti (Bekçikaya) diğer örneklerde olduğu gibi taş ocağı olarak kullanılmıştır. Ancak tepenin kuzey tarafındaki niş ve hemen önündeki kuyu yine bir kutsal alanı akla getirmektedir. Bu alanlardaki yoğun bitki örtüsü sağlıklı bir çalışma yapmayı engellemiştir. Nilüfer ilçesine bağlı Unçukuru Köyü Kesiktaş mevkinde kaydedilen anakayaya yontulmuş platformlar ve kanallar, yerel taştan yapılmış sütunlar ve diğer mimari parçalar da aynı nedenlerle tam olarak açıklanamamaktadır.

⁶⁴ Pearson ve Connor, 1967.

⁶⁵ Aybek 2008, 288.

3.4. Höyükler

Bursa ve çevresindeki prehistorik çağ yerleşimleri hakkındaki bilgilerimiz büyük ölçüde D. French'in 1960'lı yıllarda yaptığı yüzey araştırmasına dayanmaktadır. French'in 1967 de yayınladığı makalesinde⁶⁶ özellikle İznik ve Yenişehir bölgelerini ele almış olmakla beraber, bu havzaların dışında kalan İnegöl ve Bursa ovalarını da irdelemişti. Yakın zamanda kazısı yapılmış veya halen yapılmakta olan Ilıpınar, Barçın, Aktopraklık ve Menteşe gibi höyükler özellikle Neolitik ve Kalkolitik çağlarda Marmara Bölgesi Prehistoryası'na ışık tutmaktadır. Buna karşın daha geç dönemlerde, özellikle III. ve II. Bin yıllar hakkındaki araştırmalar henüz istenen düzeyde değildir.

Araştırma alanının Prehistorik çağlardan beri yerleşim sürekliliği gösteren bir bölge olduğu bu çalışmalardan anlaşılmaktadır. Bursa bölgesinde tarımsal toprak kullanımında makineli tekniklerin kullanılması, 1950'lerde yapılan ovalaştırma faaliyetleri, zemin drenajı gibi çalışmalar Prehistorik yerleşim yerlerinin tahribatında önemli rol oynamıştır. Buna son yirmi yıldır giderek gelişen sanayi de eklendiğinde Bursa ve çevresindeki arkeolojik sit alanlarının karşı karşıya olduğu sorunların yarattığı sonuçlar hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Bursa'nın höyükleri ise, bu yöredeki Prehistorik mimarinin ahşap ağırlıklı olmasından dolayı zaten basık profillidir. D. French tarafından yapılan gözlemler sırasında kaydedilen höyük yükseklikleri günümüzdekilerle örtüşmeyecektir.

Araştırmalar bölgede French'in saptadığının dışında da yerleşim alanları olabileceğine işaret etmektedir. Özellikle aşağıda değinilecek olan

İncilipınar gibi, höyük şeklinde gelişmeyen Klasik Çağ öncesi yerleşimlerin olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Uluabat Gölü'nün kıyı kesiminin her noktasının yerleşim için elverişli olduğunu düşünmek yanlıştır. Ayrıca göl seviyesindeki muhtemel değişiklikler Prehistorik dönemler söz konusu olduğunda özellikle dikkate alınması gereken bir konudur.

Jeomorfolojik koşulların yerleşim dağılımındaki olası etkisi bir tarafa bırakılacak olursa Uluabat havzasında İznik veya Yenişehir ile karşılaştırıldığında daha az yerleşim olduğu görülür. Şu anda kazıların yürütüldüğü Aktopraklık'a en yakın mesafedeki yerleşim, yaklaşık 15 km doğudaki Alaattinbey tepesidir⁶⁷. Bariz höyük görüntüsüne sahip bir diğer yerleşimin Uluabat'tan yaklaşık 10 km güneyde yer alan Tepecik Köyü'nün altında kaldığı tahmin edilmektedir. Yaklaşık 5 km güneydoğudaki İncilipınar da klasik öncesi dönemlere uzanan bir yerleşim geçmişine sahip görünmektedir.

Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı Ayaz ve İncilipınar Köyleri arasında kalan Yakupdede Tepe'sinin kuzey yamacına dayalı höyük içerdiği zengin seramik buluntu ile araştırmanın en heyecan verici tespitlerinden birini oluşturmuştur. Daha önce tescillenmemiş alan olasılıkla küçük bir Arkaik yerleşim ve akropolden meydana gelmektedir. Akropol olarak nitelendirilebilecek kayalık tepenin güney yamacı geç dönemde taş ocağı olarak kullanılmıştır. Höyük ise figürlü ve düz bantlı zengin Arkaik seramik malzeme ile dikkat çekmektedir. Uluabat Gölü çevresinde sürdürülen Aktopraklık Höyüğü gibi Prehistorik araştırmalar ayrı tutulacak olursa bölgede ilk kez

⁶⁶ French 1967, 54.

⁶⁷ Söz konusu yerleşim French tarafından Çayırköy olarak adlandırılmıştır. Bugün yerleşimin içinde kaldığı idari birim Nilüfer ilçesinin Alaattinbey mahallesidir.

bu kadar erken tarihli malzeme tespit edilmiş olmaktadır.

Uluabat Gölü çevresindeki İncilipınar, Kuruçeşme ve Maksempınar yerleşim alanlarında ele geçen buluntular genellikle Oryantalizan ve Arkaik Dönem'e aittir. Seramik parçaları içinde bölgeye özgü gri, turuncu olmak üzere monokrom renkli seramikler çoğunluktadır. Boyalı seramikler içinde ise az miktarda Oryantalizan dönem ve siyah figür seramikler, bantlı kase ve tabak parçaları bulunmaktadır. Gri seramikler daha çok Daskyleion'da ele geçen ve Y. Polat tarafından incelenen örneklerle benzerlikler göstermektedir⁶⁸. Apollonia ve Uluabat Gölü çevresindeki yerleşimlerin kronolojisi için bu höyükler oldukça fazla önem taşımaktadır.

3.5. Geç Antik Dönem Yerleşimleri

Uluabat Gölü ve çevresi Bizans Dönemi'nde çok canlı bir merkez olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde göl içindeki adalarda dahi dinsel içerikli yapılaşma dikkat çekmektedir. Merkez olarak kabul edilebilecek Gölyazı'daki bu faaliyet yakın çevreyi de etkilemiştir. Araştırmalar sırasından tespit edilen çok sayıda Bizans yapısı ve mimari parça da bu parlak süreci gösterir.

Nilüfer ilçesi, Kayapa beldesinin yaklaşık 3 km batısındaki vadide yer alan tepede Bizans Dönemi'ne ait bir sarnıç yapısı ve binanın inşa edildiği tepeyi çevreleyen bir sur duvarı bulunmuştur (Çizim 5). Aynı yerde Çamlık olarak adlandırılan noktada ise, kaçak kazılarla ortaya çıkmış bir kilise yapısı ve etrafa dağılmış çok sayıda mimari

parça kaydedilmiştir. Oldukça kaliteli mermer blokların yer aldığı kilise tabanının çok renkli mozaikle kaplı olduğu görülmektedir. Burada ayrıca lahit teknesi şeklinde anakaya oyularak oluşturulmuş mezarlar yer almaktadır.

Nilüfer ilçesi, Fadıllı köyü Yeşildere mevkinde Arıkaya adı verilen yükseltinin zirvesinde Bizans Dönemi'ne ait bir sarnıç tespit edilmiştir. Define kazıları ile ağır tahribata uğrayan yapı 6.11 x 3.77 m boyutlarındadır. Yeşildere mevkinde ayrıca su yolu olabileceği düşünülen Bizans Dönemi'ne ait bir duvar tespit edilmiştir. 1.15 m. genişliğindeki duvarın ölçülebilen uzunluğu 17.50 metredir. Yoğun bitki örtüsü içinde devam eden duvar sağlam durumdadır ve bu haliyle çevresindeki diğer olası binalara işaret etmektedir.

Yukarda kalıntıları ile tanıtılan Tahtalı, Uluabat Gölü çevresindeki Apollonia'ya yakın en önemli yerleşimdir. Tahtalı köy merkezinde Çeşme mevkinde tespit edilen Roma Dönemi duvarı ve ona bitişik inşa edilen tonozlu bir yapı bu noktadaki antik yapılaşmaya işaret etmektedir. Tahtalı'daki yerleşim izleri Y. Ötügen tarafından Caesareia Germanica antik kenti ile ilişkilendirilmektedir⁶⁹.

Araştırmalarda dikkat çeken bir tespit de, gölün kuzey kesimindeki kültür gelişiminin Bizans öncesine uzanmaması buna karşın güney taraftaki dağlık kesimde antik kentle paralel yerleşimlerin bulunmasıdır. Bu durum şüphesiz kuzeybatı taraftaki düzlüğün Mustafakemalpaşa Çayı'nın getirdiği alüvyonlarla sonradan doldurulmuş olması ile ilgilidir. Nilüfer ilçesine bağlı Başköy,

⁶⁸ Polat, 2002. Tip IX, A27, B40-41; Tip X, B49; Tip XI, A55; Tip XII, A 76, A80.

⁶⁹ Ötügen, 1988, 95. Ayrıca; Auzépy 2008, 331 ve Grélois tarafından, Tahtalı Köyü çevresinin antik dönemde Caesarea, Neocaesarea veya Ariste olarak geçtiği belirtilmektedir. Yapılan araştırmalarda, bu bölgede iki sur duvarı, bir Bizans kalesi ve bir Osmanlı kalesi tespit edilmiştir.

Karacaoba, Çatalağıl, İkizce ve Orhaniye köylerinin de yaklaşık 19. yüzyıl başlarında Selanik göçmenleri tarafından yeniden kurulan Rum yerleşimleri olduğu yapılan görüşmelerle saptanmıştır.

Çatalağıl'da da Gölyazı'dan getirilmiş olduğu anlaşılan dibeğe dönüştürülmüş kalker mimari blok, bir postament ve bir lahit teknesi tespit edilmiştir. Çevrede herhangi bir kalıntıya rastlanmamasına rağmen köyün güneyinde Rum yerleşimine ait bir kilise ve değirmen incelenmiştir. Akçapınar köyü de önceki Rum yerleşimi ile aynı alanda kurulmuştur. Rum evlerinin bir bölümü kullanılmaya devam etmektedir. Merkezdeki kilisenin inşasında çok sayıda antik blok kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Dolapdeğirmeni olarak adlandırılan noktada Rum yapılarına ait temeller tespit edilmiştir.

3.6. Coğrafi Veritabanı (GIS) Araştırmaları

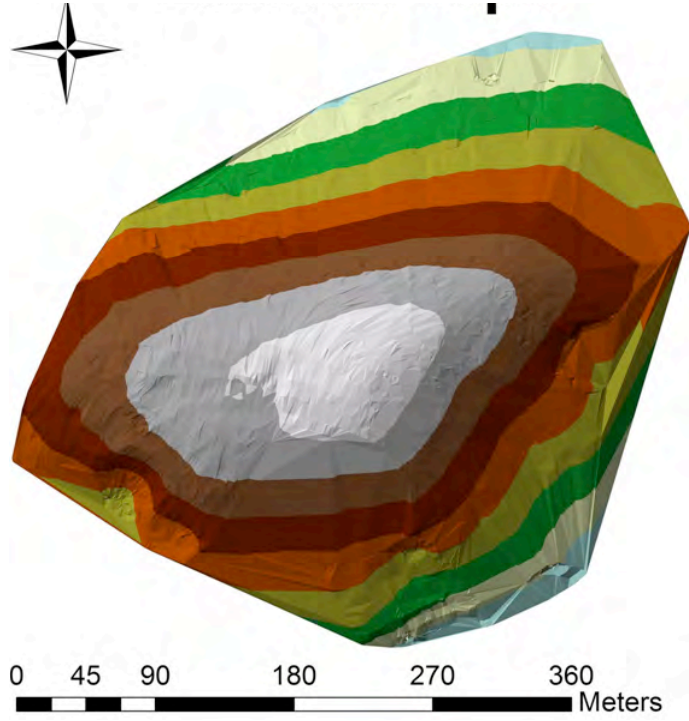
Uluabat Gölü Çevresi YüzeY Araştırmaları kapsamında 2008 yılında öncelikle Apollonia Ad Rhyndacum antik kenti içinde ve Zambaktepe üzerinde başlatılan üç boyutlu arazi taraması çalışmalarında kentin tüm ve doğru planının bilgisayar ortamında hazırlanması planlanmaktadır. Çalışmalar sonunda elde edilen plan ile coğrafi veri tabanı altyapısı oluşturulacaktır. Bu doğrultuda Zambaktepe çevresinde bulunan tüm yapıların ve üzerinde buldukları arazinin detaylı ölçümleri Leica Total Station ile yapılmış olup, elde edilen veriler ArcGIS programı yardımıyla dijital ortama aktarılmıştır.

Çalışmalar tiyatronun inşa edildiği güney yamacında başlamış, tepenin kuzey kesiminde sür-

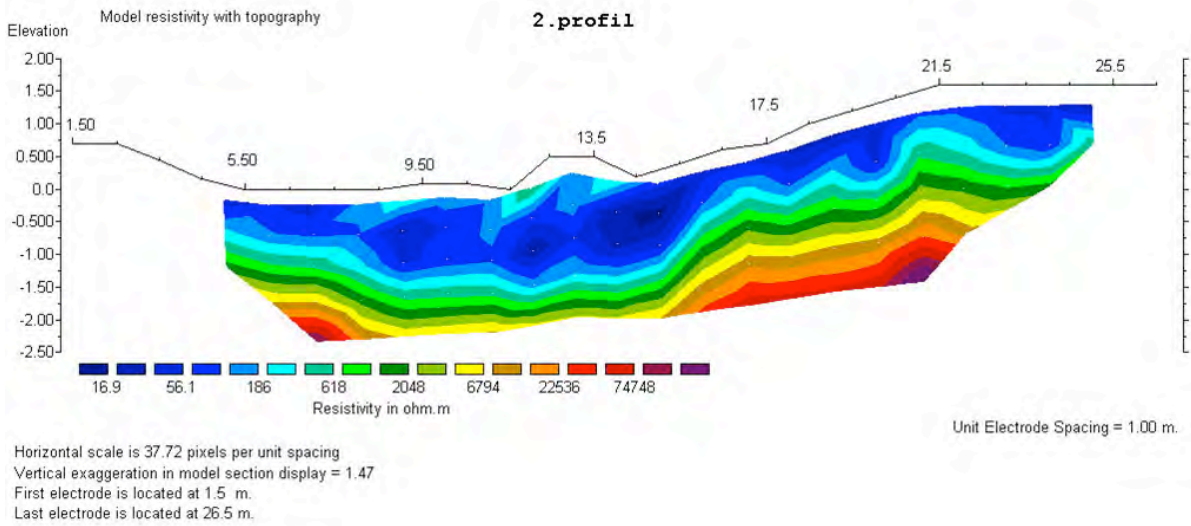
dürülmüştür. Bu alanlardaki detaylı planların çıkarılmasının ardından ölçümler kentin yamaçlarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Böylece kutsal alan ve sınırları ile yamaçlardaki yapı terasları dijital kayıt altına alınmıştır. Proje güncel çalışma alanları ve resmi yapıların yer aldığı Zambaktepe'nin coğrafi özelliklerinin ölçüm çalışmalarıyla son bulmuştur. Yapılan proje kapsamında kent topografyasının detaylı ölçümleri yapılarak bilgisayar ortamında ilk üç boyutlu modelinin yaratılması olanaklı kılınmıştır (Resim 9). Yaratılan dijital modelleme üzerine antik tiyatroya, kutsal alan, mimari kalıntılar ve teraslar işlenmiştir. Apollonia ad Rhyndacum kentinin topografik ve mimari öğeleri dijital kayıt altına alınmış elde edilen veriler tek bir program altında toplanarak, gelecek yıllarda sürdürülmesi planlanan çalışmalara temel oluşturmuştur.

3.7. Jeofizik Araştırmaları

2008 yılı araştırmalarında, Dokuz Eylül Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü tarafından, Gölyazı'da ilk kez antik tiyatronun tahmini sahne alanının tespiti için özdirenç tomografi çalışması yapılmıştır. Çalışma alanındaki iki profil birbirine paralel diğer tek profil ise bu iki profile dik olarak alınmıştır. Yapılan üç profilde sahnenin ortasından geçmektedir. İki profil muhtemel cavea ve skene doğrultusunda uzanmakta bir profil ise tahmin edilen parodos yönünde alınmıştır. Elektrotlar arası mesafe bir metre olmak üzere, 1. ve 2. profillerin boyları 23 metre, 3. Profil ise 27 metre açılımlıdır. Çalışmalar tarafından öngörüldüğü şekilde kayalık yamaca dayalı tiyatronun parodos girişleri, cavea sıraları, orkestra zemini ve sahne binası bölümlerinin iyi korunmuş olabileceğini göstermiştir (Resim 10).

Şekil 89. Zambaktepe GIS haritası
Figure 89. GIS Map of Zambaktepe

Şekil 90. Tiyatro alanı jeofizik araştırması
Figure 90. Geophysical research on theatre

SÖZLÜK

Açma Kazısı yapılan plankarelerden her biri.

Agon Oyun, yarışma, festival.

Agora Antik kentlerde pazar yeri.

Agoranomos Agora yöneticisi.

Akhalar Eski Yunan halklarından biri.

Akropol Yukarı kent. Kentin iyi korunan ve görkemli bölümü. Atina, Bergama, Philadelphia (Alaşehir), Metropolis örneğinde olduğu gibi kentin saygın tanrısının tapınağı Akropol'de bulunuyordu.

Ambon Kiliselerde birkaç basamakla yükseltilmiş vaaz kürsüsü.

Amphora İki kulplu, çoğunlukla dibi sivri, şarap, zeytinyağı, balık ya da sarımsak sosu taşımaya yarayan testi.

Analemma Tiyatro'nun cavea bölümünü her iki yanda sonlandıran düzgün bloklarla örülmüş destek duvarları.

Ana Tanrıça Bolluğu, bereketi simgeleyen Anadolu'ya özgü tanrıça. Kybele de denir.

Apasas Arzawa Krallığı'nın başkenti (Ephesos kenti).

Aplike Seramik Bergama ve Efes'te üretilen yapı, figür gibi süslemeleri ayrı yapıp kap yüzeyine monte edilen seramik türü.

Aquaduct Kaynaktan kente su getirmeye yarayan su yolu.

Ares Eski Yunan mitolojisinde savaş tanrısı.

Ariadne Eski Yunan mitolojisinde Dionysos'un karısı.

Arkaik Dönem MÖ. 650–480 yılları arasında seramik, heykel ve mimarlık alanlarındaki gelişme dönemi.

Arşitrav Antik mimarîde sütun başlıklarının üzerine yerleştirilen yatay mermer bölüm, baştaban.

Asklepios Eski Yunan mitolojisinde sağlık tanrısı.

Atrium Antik Roma evlerinin ortasında yer alan iç avlu.

Attalos Philadelphos II. MÖ. 159–138 yılları arasında Pergamon (Bergama) kralı.

Auditorium Tiyatro'da seyircilerin oturduğu bölüm.

Augustus MÖ. 27 - MS. 14 yılları arasında Roma'nın ilk imparatoru. Batı Anadolu, Augustus döneminde Asia adını taşıyan bir eyalet olmuştur.

Bakhalar Tanrı Dionysos-Bakkhos'un dinsel törenlerine katılan kadınlar alayı; maenadlar.

Balaneion Roma döneminde küçük ya da özel hamam.

Bouleuterion Meclis binası.

Caldarium Roma hamamlarının sıcaklık bölümü, halvet.

Cavea Tiyatroda oturma bölümü.

Demos Halk.

Devşirme Malzeme Daha önceki dönemlere ait, yapı taşı olarak kullanılan malzeme.

Diazoma Tiyatrolarda oturma sıraları arasındaki yatay geçit.

- Dionysos** Doğa, şarap, coşkunluk ve tiyatro tanrısı.
- Dor Düzeni** Antik mimarînin üç ana düzeninden biri.
- Drahmi** Eski Yunan'da gümüş sikke.
- Dromos** Mezar yapılarında mezar odasına geçişi sağlayan dar, uzun geçide verilen ad.
- Ephebos** (çoğulu, Epheboi) Genç erkek.
- Ephebeum** Gymnasion'da gençlerin eğitimi için kullanılan bölüm.
- Eros** Eski Yunan mitolojisinde aşk tanrısı.
- Fasad** Cephe, ön görünüş.
- Firnıs** Kilin havuzlarda dinlendirilmesi sonucunda, vazo yüzeyi üzerine sürülmesiyle elde edilen parlak ya da mat bir astar.
- Fresko** Nemli duvar sıvası üzerine yapılan resim.
- Friz** Mimarlıkta kornişle arşitrav arasındaki karniz süslemelere sahip yatay eleman.
- Geometrik Dönem** MÖ. 1050-700. Hellen uygarlığının, adını vazo üstündeki geometrik biçimli süslemelerden alan başlangıç dönemi.
- Germanicus** (MÖ. 15 - MS. 19). İmparator Augustus'un büyük yeğeni. MS. 18 yılında Lesbos'dan gelerek Klaros'daki Apollon Tapınağı'nı ziyaret etmiştir.
- Gyges** İÖ 7. yüzyılda yaşamış Lydia kralı.
- Girland** Yaprak, çiçek ve meyve motiflerinden oluşan, uçlarından asılmış sarkık bir demet üzerindeki bezeme türü.
- Greko-Pers** Anadolu'da MÖ. 546-330 yılları arasındaki Pers egemenliği sırasında, Yunan sanatının Pers sanatıyla karıştığı dönem.
- Grifon** Aslan ayaklı, gagalı, tuhaf başlı mitolojik yaratık.
- Gymnasion** Gençlerin düşünsel ve bedensel yönden eğitildikleri yapı.
- Haleipterion** Roma hamamlarında yağlanma ve masaj odası.
- Helenistik Dönem** Sanat, mimarlık, bilim, siyaset ve ticaret alanlarında, MÖ. 330-30 yılları arasına tarihlenen gelişim dönemi.
- Hinterland** Arka bölge.
- Hipocaust** Antik hamamlarda kullanılan mekânları alttan ısıtma sistemi.
- Hipodrom** Eski Yunan'da atlı araba yarışlarının yapıldığı yer.
- Hippodamos** MÖ. 5. yüzyılda yaşamış Miletoslu kent plancısı. Birbirine paralel ve dik sokaklar arasında kalan kare ya da dikdörtgen yapı adalarından oluşan düzenli kent planının yaratıcısı.
- Homeros** MÖ. 9. ya da 8. yüzyılda yaşamış olduğu sanılan, İonia'nın en büyük destan yazarı. İlyada ve Odysseia adlı yapıtlarıyla ünlüdür.
- Höyük** Üst üste gelen kültür kalıntılarının zamanla oluşturduğu üstü düz yerleşim tepesi.
- In-situ** Eski özgün konumunda ele geçen buluntular için kullanılır.
- Insula** Antik çağda sokaklar arasında kalan yapı adası.
- Kalkolitik** MÖ. 4500-3200 arasındaki Bakır Çağı.
- Kantharos** Dikey kulplu içki kabı.
- Karabel Geçidi** İzmir Kemalpaşa yakınındaki geçit. Kaya üzerinde Arzawa-Mira kralı Tarkasna'nın Hitit tarzında yapılmış kabartması ve hiyeroglif yazısı bulunur.
- Katoikia** Köy tipi yerleşim.
- Kaystros** Küçük Menderes Irmağı'nın antik adı.
- Kerkis** Tiyatrolarda merdivenler arasında yer alan kama planlı oturma bölümlerinden her biri.
- Kistophoros** Pergamon (Bergama) sikkesi. Ön yüzünde görünen *Cista Mystica*'nın (Sır Sepeti) kapağı yarı açık olup içinden yılan çıkar, etrafı sarmaşık çelengiyle çevrilidir. Arka yüzde kıvrılmış iki yılan, vücutları arasında

da bir yay muhafazası ve içinde yayı bulunur.

Klasik Dönem Hellen uygarlığında İÖ 480-330 yıllarını kapsayan parlak dönem.

Klazomenai Batı Anadolu'da bir İon kenti, günümüzde İzmir Urla İlçesi'nin sınırları içindedir.

Kline Dinlenmek ya da yemek yemek için üzerine uzanılan uzun kanepeler biçiminde bir çeşit mobilya.

Kolophon İonia'da, bugünkü Değirmendere sınırları içinde kalan antik kent.

Kolonizasyon MÖ. 1050-550 yılları arasında Helen ve İon kentlerinin Ege ve Akdeniz kıyılarında yeni kentler kurması.

Kontekst Kazılarda aynı döneme ait buluntuların bir arada ele geçmesi.

Krater Şarabın suyla karıştırıldığı geniş ve derin kap.

Kuretler Caddesi Efes'te adını Kuret denen rahiplerden alan ve bir zamanlar caddeye girişte her iki yanda heykellerle süslü antik yol.

Kutsal Alan Tapınak ya da dinsel yapıları içine alan duvarlarla çevrelenmiş alan.

Kült Tapım, tapkı.

Kyzikos Bugünkü Erdek ve Bandırma arasındaki antik kent.

Lagynos Tek kulplu su ya da şarap kabı.

Lagynos Seramiği Adını lagynos üzerinde görülen süsleme biçiminden alan seramik türü. Beyaz zemin üzerinde koyu renk bezemeler, özelliğidir.

Latrina Roma mimarisinde genel tuvalet yapısı.

Lekane Düz ya da aşağıya kıvrık ağız kenarı olan derin çanak, leğen.

Lelegler Akha'lardan önce, Karlar'la birlikte Ege Bölgesi sakinleri.

Logeion Tiyatrolarda ön sahnenin önündeki sütunların taşıdığı sahne platformu.

Loutron Antik *Gymnasion*'larda banyo odası.

Lydia Zenginliğini başkent Sardis kenarında akan Paktolos Çayı'nın taşıdığı altına borçlu olan, bugünkü Manisa ve kısmen İzmir ilini kapsayan bölge.

Lysimakhos (İÖ 355 - 281). Büyük İskender'in komutanlarından; Makedonyalı komutan, satrap ve kral. Büyük İskender'in ölümünden sonra Batı Anadolu'nun yönetimini ele geçirmiştir.

Mazgal deliği Kale ya da sur duvarlarında gözetleme ve savunma amaçlı dar açıklık.

Men Phrygia kültürlerinde, Anadolu'ya özgü ay tanrısı.

Menad Dionysos çevresindeki saçları dağınık tanrısal kadın.

Menderes (Maiandros) Magnesia'sı Günümüzde Aydın, Ortaklar sınırları içerisinde yer alan antik kent.

Myken (Mykenai) Eski Yunanistan'da, Peloponnesos (Mora) Yarımadası'nda antik kent.

Miletos İonia'nın en büyük kentlerinden biri.

Mil taşı Yollar üzerinde mesafeleri gösteren taş.

Mykale Batı Anadolu'da Samsun Dağları'nın denize doğru uzanarak oluşturduğu yarımada (Dilek Yarımadası).

Niş Duvarda yapılan üstü kemerli hücre, göz ve benzerine verilen genel ad.

Nümizmatik Sikkeleri inceleyen bilim dalı

Oinokhoe Kraterden şarabı almak için kullanılan, tek kulplu, yonca ağızlı sürahi.

Orkestra Sahne yapısının önünde yer alan, koronun ve oyuncuların durduğu yuvarlak alan.

Palaestra *Gymnasion*'ların etrafı portikle çevrili güreş ve beden eğitimi yapılan büyükçe avlu.

- Pantheon** Tüm tanrıları içeren, tüm tanrılara adanmış tapınak.
- Parodos** Tiyatroda *skene* ve *cavea* arasındaki yan girişler .
- Parşömen** Pergamon'da icat edilen, üzerine yazı yazılan deri.
- Paye** Destek duvarı.
- Pergamon (Bergama) Krallığı** Philetairos tarafından, bugünkü Bergama'da kurulan krallık (İÖ 283-133). Parşömeni, Zeus Sunağı ve Asklepios sağlık merkeziyle ünlüdür.
- Peristyl** Bir yapının ya da avlunun çevresindeki sütun dizisi.
- Philadelphia** Günümüzdeki Alaşehir yerleşiminin antik adı.
- Piscina** Serinleme havuzu
- Presbyteroi** Yaşlılar Derneği üyeleri.
- Priene** Hellenistik Dönem'e ait Anadolu'da en iyi korunmuş İonia kenti.
- Probalaneion** Ön hamam.
- Proedria** Tiyatro'daki soylu koltukları, bankları.
- Proskene** Sahne binasının önünde yer alan yüksekçe platforma sahip ön sahne binası.
- Rhyndakos** Mustafakemalpaşa çayının antik dönemdeki adı
- Röliker** Azizlere ait saç, sakal, vb. kutsal sayılan emanetlerin saklandığı dinsel obje.
- Sondaj** Arkeolojik çalışma yapılan bir alanda alttaki yerleşme katmanlarını incelemek amacıyla küçük bir alanda derinliğine yapılan kazı.
- Stel** Dikilmiş mezar taşı ya da yazılı taş.
- Stoa** Sütunlu uzun hol.
- Strabon** (İÖ 64/63 - İS19). Amasyalı ünlü coğrafya yazarı
- Strategos** Yönetici.
- Stratigrafi** Yerleşim katlarını inceleme.
- Symposion** Şölen.
- Terrakotta** Pişmiş toprak.
- Thyromata** Helenistik tiyatrodaki üst kattaki odalar
- Tiberius** İS 14-37 yılları arasında ikinci Roma imparatoru.
- Toga** Antik Roma'da yurttaşların giydiği erkek giysisi.
- Tonoz** Kemerli tavan.
- Traianus** İS 98-117 arasında Roma imparatoru.
- Triclinium** Masa etrafına üç adet olarak dizilen ve üzerine uzanılarak içki içilip yemek yenen kerevetli yatakların bulunduğu ziyafet mekânı.
- Troya** Çanakkale'de dokuz katmandan oluşan Hisarlık Tepe kalıntıları. Schliemann, Homeros'un efsanevi Troya'sını bu yerleşim olarak belirlemiştir. Ancak Troya tartışmaları günümüzde de sürüp gitmektedir.
- Tubuli** Antik Roma hamamında sıcak hava dolaşımını sağlamak için duvar içlerine yapılmış kanal ya da tüp biçiminde, pişmiş topraktan özel yollar.
- Tümülüs** Bir mezar odasının üzerini örten toprak yığınının oluştuğu yapay tepeler.
- Unguentarium** Krem, kozmetik maddelerinin konulduğu uzun boyunlu, şişkin karınlı şişe. "Gözyaşı şişesi" diye de bilinir.
- Vitruvius** (İÖ 90-20). Eski Romalı mimar ve mühendis. Romalı mimarların elkitabı olan *De architectura*'nın (Mimarlık Üzerine) yazarı.

KAYNAKLAR

- Abmeier A. "Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos", E. Schwertheim (ed.), *Mysische Studien. AMStud 1*, 1990.
- Akarca A., "Şehir ve Savunması", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- Auzépy M. F. "Survey of the Byzantine Monasteries on the South Coast of the Sea of Marmara", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:1, Ankara, 2008.
- Auzépy M. F. "Marmara Bölgesi YüzeY Araştırması 2007 Çalışma Dönemi" 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, s:347-360, Ankara, 2009.
- Auzépy M. F. "Mission Marmara: Campagne 2008", HAL Archive, 1, CNRS, Paris, 2012.
- Aybek S. and Öz A. K. "Preliminary Report of the Archeological Survey at Apollonia Ad Rhyndacum", *Anatolia 27*, 1-25, 2004.
- Aybek S. "A Preliminary Survey at Apollonia Ad Rhyndacum, Mysia". *Archaeology at Oxford, Report of the School of Archaeology 2002–2003*, University of Oxford, 2004.
- Aybek S. and Öz A. K. "The Apollo Sanctuary of Apollonia ad Rhyndacum", 1st International Symposium on the Oracle in Antiquity and the Cults of Apollo in Asia Minor, Ege University, Izmir, 2005.
- Aybek S. "Recent Researches at Apollonia Ad Rhyndacum, Mysia". *The Eleventh Annual Meeting of the Symposium on Mediterranean Archaeology (SOMA)*, İTÜ, İstanbul, 2007
- Aybek S. ve Öz A. K. "Apollonia Ad Rhyndacum (Gölyazı) Ve Ulubat Gölü Çevresi YüzeY Araştırması 2006 Yılı Raporu", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, s:285-298, Ankara, 2008.
- Aybek S. ve Öz A. K. "Ulubat Gölü Çevresi YüzeY Araştırması, 2007", 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, 327-342, Ankara, 2009.
- Aybek S. "Güney Marmara Sahilinde Bir Kutsal Kent; Bursa, Ulubat/Gölyazı/ Apollonia" *Eskiçağ Tarihi Yerleşim Arkeolojisi Çalışmaları, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi'nin 40. Yılı Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Boatwright M. T. "Hadrian and the Cities of the Roman Empire", Princeton University Press, Princeton, 2002.
- Clearhout I. & Devreker J. "Pessinous, Sacred City of the Anatolian Mother Goddess", İstanbul:Homer Kitabevi, 2008.
- Corsten T. "Caesarea Germanice", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 223-226, 1992.

- Day J. *God's Conflict with the Dragon and the Sea: Echoes of a Canaanite Myth in the Old Testament*, Cambridge, 1985.
- Dukas, *Bizans Tarihi*, (Çev. Vladimir Mirmiroğlu) İstanbul, 1956.
- Ehrhardt N. "Milet und seine Kolonien: Vergleichende Untersuchung der kultischen und politischen Einrichtungen", *Milet VI.3, DAI*, 1983.
- French D. *Roman Road and Milestones of Asia Minor*, BAR, Oxford, 1992.
- French D. *Prehistoric Sites in Northwest Anatolia*, *Anatolian Studies* 17, s: 49-99, 1967.
- Fritze H.von, *Die antiken Münzen Mysiens*, Reimer verlag, Berlin, 1913.
- Geyer B., Lefort J., and Planet F. "Prospection dans la région de Bursa., 1990," IX Arastırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1992.
- Gorman V. B. *Miletos, and the Ornament of Ionia: A History of the City 400 B.C.E.* Ann Arbor, University of Michigan Press, 2001.
- Göksu E. Gölyazı, "Kentsel Arkeolojik Sit Alanı Koruma İmar Planı Açıklama Raporu", Dokuz Eylül Üniversitesi, 1998.
- Hamilton W. J. *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia with Some Account of their Antiquities and Geology. Vol.2*, London, 1842.
- Hasluck F.W. *Cyzicus: Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjent to it, with the Towns of Apollonia Ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, etc.* Harvard University Press, 1910.
- Karul, N. "Aktopraklık 2004-2006 Yılı Çalışmaları Genel Bir Değerlendirme", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:1, Ankara, 2008, s:72.
- Mellart J. and D. Stronach, "The Royal Treasure of Dorak", *Illustrated London News*, November 28th 1959.
- Mielke D. *Die Keramik von Westhang, Kuşaklı-Sarissa Band 2*, 2006.
- Orlandos A. K. *Les Matériaux de construction et la technique architecturale des anciens Grecs*, Paris: E. de Boccard, 1968.
- Ötüken S. Y. *Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdakî Önemî ve Tarihi Eserleri*, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı:4, 1988, 89-99.
- Ötüken S. Y. "Forschungen im nordwestlichen Kleinasien. Antike und byzantinische Denkmäler In der Provinz Bursa", *Istanbul Mitteilungen Beiheft*, 1996.
- Öz A.K. ve Aybek S. "Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) Antik Kenti Hakkında İlk Gözlemler", I. Bursa Turizm Sempozyumu, Bursa, 2005
- Pachymeres G. "Bizanslı Gözüyle Türkler", *İlgi Kültür Sanat Yayınları*, İstanbul. 2009.
- Pearson K. and Connor P. *The Dorak Affair*, Michael Joseph Publishing Co. 1967.
- Philippson A. "Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien. III. Heft: Das östliche Mysien und die benachbarten Teile von Phrygien und Bithynien", P. Langhans (ed.), Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt, 1913.

- Polat Y. "Daskyleion'da MÖ. 8.-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2002.
- Ramsay A.W.M. Historical Geography of Asia Minor, RGS, London, 1896.
- Reinach S. and Le Bas M. P. Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure, Volume 1 of Bibliothèque des monuments figurés grecs et romains, Firmin-Didot et Cie, 1888.
- Room A. Who's Who in Classical Mythology, New York: Random House Value Publishing, 2003.
- Schwertheim E. "Denkmäler zur Meterverehrung in Bithynien und Mysien", S. Şahin et. al (eds.) Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens: Festschrift für Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976, Leiden 1978.
- Şahin M. Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- TAY Projesi, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, İlk Tunç Çağı I, Dorak, 2002.
- Ünal F. Müze Gazetesi-Müzeler Haftası 18-24 Mayıs, 1995.
- Wroth W. "Catalogue of the Greek Coins of Mysia", A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, 1964.
- Yalman B. "Apollonia Ad Rhyndacum: Gölyazı Köyü", İlgı 37, 7-12, 1983.
- Yaşayan Müze Kent Bursa Çalışmaları, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009.

THE ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE TERRITORY OF LAKE ULUABAT

ALİ KAZIM ÖZ

Bursa 2016

1. INTRODUCTION.....	81
1.1. Historical Geography of the Region	82
2. FIELD SURVEY.....	84
2.1. NİLÜFER DISTRICT	84
2.1.1. Gölyazı (Apollonia Ad Rhyndacum).....	84
2.1.2. Kayapa.....	90
2.1.3. Akçalar	90
2.1.4. Hasanağa.....	91
2.1.5. Alaattinbey.....	91
2.1.6. Tahtalı	92
2.1.7. Ürünlü	92
2.1.8. Fadıllı.....	93
2.1.9. Ayvaköy.....	93
2.1.10. Karacaoba	93
2.1.11. Çatalağıl	93
2.1.12. Kuruçeşme	93
2.1.13. Maksempinar	94
2.1.14. Unçukuru	94
2.2. MUDANYA DISTRICT.....	94
2.2.1. Esence	94
2.3. MUSTAFAKEMALPAŞA DISTRICT	94
2.3.1. Tepecik.....	94
2.3.2. İncilipınar	95
2.3.3. Ayaz.....	95
2.3.4. Karaoğlan	95
2.3.5. Akçapınar	96
2.3.6. Onaç.....	96
2.3.7. Dorak.....	96
2.4. KARACABEY DISTRICT	97
2.4.1. Uluabat	97
2.4.2. İkizce	97
2.4.3. Orhaniye	97
2.4.4. Karakoca	97
2.4.5. Yenikaraağaç.....	97
2.4.6. Eskikaraağaç.....	98
3. CONCLUSION.....	99
3.1. Defensive Structures	99
3.2. Necropolis Areas	100
3.3. Rock Monuments and Quarries	101
3.4. Mounds (Höyük).....	101
3.5. Settlements of Late Ancient Period	102
3.6. Geographical Database (GIS) Researches	103
3.7. Geophysical Researches.....	104

THE ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE TERRITORY OF LAKE ULUABAT

1. INTRODUCTION

Surface analyses made in the surroundings of Lake Uluabat, located at 34 km west of Bursa were realized in accordance with the allowance of the Ministry of Culture and Tourism of Turkey and with financial contribution of Trakya University in the years 2006-2010. It has been understood from the studies that 20 settlements have ruins and founding which are worth to be analyzed in the districts of Nilüfer, Mudanya, Mustafakemalpaşa and Karacabey (**Figure 1-2**).

Some of movable and unmovable natural assets in the quality of historical artefacts found in the areas within the scope of the study have been registered by the Cultural and Natural Heritage Conservation Board in Bursa while it is observed that other group includes some findings adequate to take part in the literature for the first time. Registered on their usual location and documented with photographs, founding have begun to be examined in order to be registered. Collection of diagnostic ceramic pieces retrieved as findings of these studies have been delivered to the Archaeology Museum in Bursa.

The aim of this study is to reveal archaeological richness which is not considered as much as well-known natural richness of Lake Uluabat which has been put under preservation via international agreements (RAMSAR). Gölyazı is a small district where main source of income is fishing. Narrow and sinuous streets have adjacent Greek houses with wooden balks and brick walls on the sides of these streets. Unfortunately, these privileged houses play an important role in the process of the threat of the destruc-

tion of the antique texture. This part which we call as modern settlement is completely an archaeological site and located on the ruins of ancient city. Every kind of physical intervention to be implemented in the archaeological site could be realized after the project is prepared and ratified by the Conservation Board. Therefore, the area of the settlement has been exceeded its appropriate location due to the increasing population and as a result of this fact, archaeological sites are under threat.

The most important settlement within the borders of Lake Uluabat is undoubtedly Gölyazı and Apollonia ad Rhyndacum, a Hellenistic-Roman city located in Gölyazı. At the same time, Apollonia which forms the centre of this study is of vital importance due to its having all structures that are to be found in an ancient city. When Apollo Temple located on a shallow islet (Kız Ada) is completely analyzed, it will be a pioneer in the region and a candidate to influence both the areas of science and tourism. Moreover, the city is promising for further studies in the future as a result of the fact that huge stadium, a theatre and a necropolis area have been determined in Gölyazı. Apollonia has taken place in the literature as being the second most important and biggest ancient city located in Bursa and its surroundings subsequent to İznik (Nicaea). This feature will undoubtedly play a crucial role in the development of the surroundings of the lake.

Nilüfer Municipality has supported the project with its accommodation facilities, personnel and transportation services. Also, some private organizations in Bursa such as BUSIAD and INOKSAN have supported the project. A longer and more comprehensive period of study has been realized with the contribution of equipment and

transportation services provided by Trakya University. Scientific consultants from Izmir Dokuz Eylül University and Bursa Uludağ University working in the study group follow up the analyses from the start and support these analyses.

Surface analyses on the basis of documentation have been realized in some settlements located in Gölyazı, the centre area and on the surroundings of Lake Uluabat. Particularly, ruins from Classical Eras have been analyzed in detail among important findings determined after the study. Because of the fact that artefacts belonging to earlier periods were analyzed in earlier years, they have only been documented via photographs and charts. Studies have been carried out in coordination with different disciplines.

1.1. Historical Geography of the Region

Lake Uluabat and Gölyazı are affiliated to Bursa city and district of Nilüfer. The lake 34 km far from Bursa city center and 90 km far from Balıkesir is located on the south of Bursa- Karacabey highway. Lake Uluabat has been formed in tectonic rift area of Yenişehir-Bursa-Gönen stretching out in east-west direction on the southern side of Marmara Sea. The lake splits off from Lake Manyas (Bird Lake) which is also located in the same rift area. The lake is located at coordinates 40° 10' North, 28° 35' East and 9.00 m above the sea level, covers an area of 13500-24000 hectares.

Ancient city Apollonia ad Rhyndacum located within the borders of Nilüfer district and Gölyazı town was built on the peninsula stretching to the lake on the northeast of Lake Uluabat (Apolyont) which covers the same area of modern settlement. Anatolian Apollo's, the god of light, being the protector god of the city and having a

temple in the city play an important role to name after the city as Apollonia. The name of the city is used as Apollonia ad Rhyndacum meant as "Apollonia on Mustafakemalpaşa Stream" in order to distinguish the city from other eight cities in Anatolia which have the same name.

The oldest foundings of the city at the border of Mysia-Bithynia are coins belonging to 4th century B.C. The city which was built as a colony of Miletus according to some sources fell under the domination of Pergamum Kingdom while the kingdom was gaining power. A development has been observed since 1st century B.C. It is understood from the coins of the city that crawfish trade and Apollon cult area played a crucial role in the process of this enrichment. The city, one of the 11 members affiliated to Adramytteion (Edremit) court center (*Cenventus Juridicius*) in Roman Period, was affiliated to Cyzicus for some time. Retrieved inscriptions show that Roman Emperor Hadrian (A.D. 117-138) came to Apollonia and lodged there and supported the city while he was going to Cyzicus (Belkıs) after the huge earthquake occurred in the region. Thus a new reconstruction activity began following this process.

However, Apollonia ad Rhyndacum was destroyed as well as Cyzicus city which was encompassed during the invasion process of Goth in the year 268. The city was taken from Hellepontus in 4th century A.D and incorporated into the bishoprics of Bithynia. The city had become a bishopric affiliated to Nicomedia (Kocaeli) for some time and then this privilege passed to Cius (Gemlik). The city was named as Theotokia in the assemblies of the years 680 and 690. The city which experienced a calm life in Byzantine period continued its existence for some time as a city of people fleeing from Prusia (Bursa) and Apameia (Mudanya) because of Ottoman raiders who became dominant in the region at the beginning of 16th century.

The city contracted during the Ottoman period and only covered the islet. Gölyazı, currently well known for its natural beauties, has played a crucial role with its archaeological and historical richness for the surroundings of Bursa. When the structures of the ancient city which have been inadequately analyzed are taken into consideration, it is observed that the city is spread out over a wide area. Formal structures such as theatre and stadium have been determined on the slopes of peninsula, centre of which is formed by a ridge named as Zambaktepe. Necropolis is located on both sides of the highway which provides the sole entrance of the city. Sacred area and temple of Apollo, eponym of the city, are located on a shallow islet called as Kız Ada on the north-western of ancient Lake of Apolloniatis (Uluabat). Architectural ruins found in the ancient city of Apollonia ad Rhyndacum that had an opened cult centre in ancient age take an important place for the region of Bursa. Although almost all structures of the city were covered by modern urban texture and construction elements were used as reused materials, it is still possible to obtain information about their architecture. Main aim for field survey of architectural studies is to totally understand ancient texture and construction.

The city about which we took first detailed information from William J. Hamilton in 1842⁷⁰ was visited by lots of travellers during 19th century and added the city to their notes in their reports. Almost every one of them was interested in Cyzicus and Dascyleium. S. Reinach and M. P. Lé Bas drew the plan of the city and some buildings especially the Apollon Temple in 1888⁷¹. Even the temenos plan has proven to be correct regarding the current investigations. F. W. Hasluck, which is best known for his studies of Cyzicus (Erdek), also came to Apollonia and has devoted his attention particularly Kız Ada

and Zambaktepe⁷². This was the final study until the introduction booklet written by B. Yalman in 1986⁷³. A. Abmeier presented whole history of the city based on written documents in 1990⁷⁴. After this study that could be regarded as the most serious one about Apollonia, Y. Ötüken mentioned about artefacts belonging to Byzantine period in a detailed study realized in the region in 1996⁷⁵. Moreover Apollonia ad Rhyndacum has often found as compliance part of the standard works such as researches of L. Robert⁷⁶, W. Ramsay⁷⁷, E. Schwertheim⁷⁸, C. Tanriver⁷⁹ and M. F. Auzépy⁸⁰.

⁷⁰ Hamilton 1842.

⁷¹ Reinach and Lé Bas 1888.

⁷² Hasluck 1910.

⁷³ Yalman 1986.

⁷⁴ Abmeier 1990.

⁷⁵ Ötüken 1996.

⁷⁶ Robert 1962.

⁷⁷ Ramsay 1972.

⁷⁸ Schwertheim 1980.

⁷⁹ Tanriver and Kütük 1993.

⁸⁰ Auzépy et al 2008a.

2. FIELD SURVEY

2.1. NİLÜFER DISTRICT

2.1.1. Gölyazı (Apollonia Ad Rhyndacum)

Location: 40° 9'56.70"N, 28°40'46.32"E
Distance to city centre: 34 km.

It is known that nine cities were built named as "Apollonia" in Anatolia within the process of ancient period⁸¹. Apollonia ad Rhyndacum is the city built on the peninsula and islets reaching to the lake called as Apolyont which was named as Artynia⁸² or Apolloniatis in earlier times located on the north east of Mysia. Stephanus Byzantium and other sources have to do equate Artynia with Aphnitis and hold rather swampy lakes⁸³. The name of Apollonia ad Rhyndacum was chosen in order to differentiate from other cities in the Ancient Era with reference to the stream Rhyndacus (Adranos) located close to the city and stemming from Aizanoi (Çavdarhisar).

We obtain the most reliable information about historical development and social structure of the city from coins and scriptures firstly located in Apollonia and most of which have been distributed to various museums throughout the world and from researches on archaeological artefacts of the city. According to the research realized by Wroth⁸⁴, 450-330 B.C. is the process when first coins of the city appeared. Some coins in the framework of the study as per their chronological sequence are shown below (**Figure 3**). It is possible to be informed about commercial conditions of the city, social life of

the public and religious trends with the contribution of these written documents.

It is understood from obtained samples that the city had the affluence and population enough to mint silver coins on behalf of it at earlier times. A symbol of reverse anchor was generally used on the head of the coin belonging to that time. Fishing, a main source of income for the public and particularly crawfish hunting which is also seen on the coins play important roles for that choice. Another theme chosen in earlier periods is swastika and it appears in the incus on the tail of the coin. Moreover, it is understood from lots of obtained samples that head of Gorgon was intensively preferred as another figure on the coins.

It is thought that the islet known as Kız Ada was the Sacred Place of Apollo in the Ancient Era. After the construction of the temple in the name of preservative God of the city, kithara, plectron and Apollo Sauroctonus figure in the temple were used from Hellenistic Era to the late Roman Empire Period. Usage of crawfish figure continued its prevalence while depiction of Gorgon head gradually decreased. Different characters were used on the coins such as Demeter, Tyche and Poseidon with Dolphin due to the coming of new cults to the city in Roman Period⁸⁵.

As seen from the examples above, it is possible to state that founding period of the city dates back to the Classical Era. That is to say, it is accepted that neighbour city, Miletropolis (Mustafakemalpaşa) was built by the people of Miletus during the Greek colonization period in the late 7th century B.C.⁸⁶. Similarly, according to the coins of the earliest times, Apollonia was built before the year 450 B.C. The city was placed under the sovereignty of Pergamum administration as a result of declaration of emperorship by

⁸¹ Yalman 1986, 8.

⁸² Hasluck 1910, 45.

⁸³ Stephanus Nr. 9, Strabon XII 575, Pliny V 123.

⁸⁴ Wroth 1964, 8-13.

⁸⁵ von Fritze 1913, 63-101.

⁸⁶ Ehrhardt 1983, 42; Unal 1995, 13; Şahin 2000.

Attalus Dynasty and their domination in the region in the subsequent period⁸⁷. The city affiliated to the court center (*conventus iuridicus*) of Adramytteium⁸⁸ (Edremit) was then affiliated to Cyzicus for some time. It is observed from the retrieved tablets that Roman Emperor Hadrian (A.D. 117-138) stopped by Apollonia ad Rhyndacum on his way to Cyzicus and made a donation for the city⁸⁹. The city is shown among important cities such as Cyzicus, Ephesus and Tralleis shined in the process of Hadrian Emperors in the latest publications⁹⁰ (**Figure 4**).

Pliny pointed out Rhyndacus stream as a borderline between Asia and Bithynia. Cities of Apollonia ad Rhyndacum and Hadrianopolis located on the southern side of the stream were included into Asia. Flooded river and lake because of hard winter conditions in the city of Cyzicus which was besieged during Goth invasion in A.D. 268 caused Goth soldiers to get stuck in the region and die. Apollonia ad Rhyndacum was destroyed after this invasion. Borders of Mysia, home of the people from Olympia and Hellespontus, changed and Apollonia ad Rhyndacum was separated from Hellespontus in 4th century and incorporated into the bishoprics of Bithynia. The city was in the auspices of Nicomedia (Kocaeli) for some time and then this privilege passed to Cius (Gemlik). The city was named as Theotokia in assemblies of the church between the years A.D. 680-692⁹¹. The city which experienced a calm life in Byzantine Period continued its existence for some time as a city of people fleeing from Prusia (Bursa) and Apameia (Mudanya) because of Ottoman raiders who had become dominant in the region since the beginning of 16th century.

The city attracted the attention of immigrants down the ages owing to its attractive geography,

fertile land, water of the lake and mild climate. It is also the city of settlement which is certainly visited by researchers travelling along Marmara in recent history. W. J. Hamilton visited the city in early 19th century and published his experiences in 1842⁹². Some scriptures and architectural ruins are mentioned in that publication which is generally based on memories. S. Reinach who came to the city in the mid-1800's mapped the city and detected ruins. He noted some statues and scriptures encountered in the city at the same time. Reinach published his meticulous studies which are beneficial for the history of region in 1888⁹³. F. W. Hasluck who is particularly known for Cyzicus (Erdek) studies visited Apollonia and drew conclusions especially for Kız Ada⁹⁴.

Architectural Remains

The studies of these researchers who specifically mentioned about the city in their publications have been particularly stated; however there are other travellers and scientists visited the city and mentioned about the ruins (see also List of Resources). Apollonia is located within the borders of Gölyazı town built on the peninsula stretching to the lake from the north-eastern side of Lake Uluabat (ancient Apolloniatis) in the south of Marmara Sea (**Figure 5-6**).

The peninsula is comprised of two lower hills connected to each other with a shallow coast. Transportation activities of the settlement are realized via a modern bridge between two hills when the connection between the land and the islet is obstructed in winters. Although no ruins have been found, it is thought that the transportation was possibly provided by a similar bridge in ancient times. A great part of Gölyazı residents live in traditional Greek houses with wooden balks and brick walls located on the islet

⁸⁷ Abmeier 1990, 6-11.

⁸⁸ Pliny V 123; Ramsay 1962, 119.

⁸⁹ Abmeier 1990, 14.

⁹⁰ Boatwright 2002.

⁹¹ Ramsay 1962, 181.

⁹² Hamilton 1842.

⁹³ Reinach 1888.

⁹⁴ Hasluck 1910.

side. These houses and streets of 19th century were built on a grid plan. The first thing that could come to the mind is that Gölyazı or Apolyont (its earlier name) could be built on the civil settlement of ancient Apollonia⁹⁵. Thus, ruins belonging to formal buildings of ancient city are located on the slopes of Zambaktepe, a point located inside of the peninsula close to the land. A Stadium on northern slope, a theatre on south-western slope and a huge sacred area on southern slope of Zambaktepe have been detected (**Figure 7-8**). The Necropolis is located in the north of the city and on both sides of the highway which provides the sole entrance to the town and ancient city. The Apollo Temple is located on the islet named as Kız Ada which is approximately 500 m far from the land and situated on the north-western side of the city. This place is also the one having the most undamaged structure, ruins of which have reached to the present day.

Apollo being the preservative god of the city and the temple there are crucial factors for the choice of the city name as Apollonia. The earliest founding of the city at the border of Mysia-Bithynia are the coins belonging to 4th B.C⁹⁶. The city which was built as a colony of Miletus⁹⁷ according to some sources fell under the domination of Pergamum Kingdom while the kingdom was gaining power. A development and affluence have been observed in the city since the 1st century B.C. It is understood from the coins of the city that crawfish trade and cult area of Apollo played a crucial role in the process of enrichment⁹⁸. A new reconstruction activity had begun in the city that was affiliated to Adramyetteion and Cyzicus in Roman period owing to the visit of Roman Emperor Hadrian and his contribution to the city.

Apollo Temple

It is known from notes and charts of Lé Bas who visited the city in 1800 that Apollo Temple, eponym of the city is located on Kız Ada north-western side of ancient city⁹⁹ (**Figure 11**). Temple islet is the place which has been known as Kız Ada due to the myths of later times. A Hellenistic Temenos Wall (70 x 50 meters) surrounding the place while preserving geographical conditions and an entrance with a hemicycle basement on the western side have been determined following the studies realized in the islet and its surroundings (**Figure 9**). Original height of the wall is 2.00 meters. Visually, the islet is totally the sacred area of Apollo and there is a temple in the center. Thus, in-situ blocks for tying boats could be built for officials or visitors coming from the lake (**Figure 10, 12**). Also, column drums and pedestals are located in the waters of the lake outside of the temenos wall. A comprehensive study could not be done because of the fact that the islet is covered with a dense flora and some parts of the wall are under water. The coins of Gordianus III and cult statue of *Sauroctonus* style mentioned in other documents retrieved from literature study are very interesting that they show the presence of an Ionic tetrastyle structure¹⁰⁰.

For it is located on an islet and transportation is only possible via boats, the temple differs from other structures. Also, another different issue is that temenos wall is in the sizes of the islet and it has chamfered corners and circular entrance basements. Another temenos area that has circular entrance basements is located on Sebastion (Temple of Emperor) in Pessinous¹⁰¹. The entrance basements in polygonal forms used from Tiberius period were expanded and turned into circular style in the period of Roman Empire. It is also thought that the area could be used for

⁹⁵ This opinion has been mentioned in construction plan prepared by city planner Prof. E. Göksu, 1998.

⁹⁶ Wroth 1964, 8-13.

⁹⁷ Ehrhardt 1983, 135; Gorman 2001, 247.

⁹⁸ Wroth 1964, 9, Nr. 10;

⁹⁹ Lé Bas 1888, Pl.45-49.

¹⁰⁰ Hasluck 1910, 72; Fritze 1913, Nr. 237.

¹⁰¹ Clearhout and Devreker 2008.

demonstrations when the total number of basements is taken into consideration.

It is a well-known fact that Apollo Temples were generally built close to water and a water spring was located in or around the temple. However, temple is being in a lake or in water basin such as here is an uncommon situation. Apollo Temples of Claros, Letoon and among other temples in Anatolia¹⁰² where soothsaying activities were conducted are not located in the lake; but in the flood plain which turns into a slough as a result of the rains in present time. Due to the fact that these temples are located in a slough area, epithet of *Culicarius* (repulser of sandflies) was added to other epithets of Healer God Apollo such as *Smintheus*¹⁰³ (Mouse catcher) and *Parnopius*¹⁰⁴ (locust catcher).

Information on Apollo Cult around Apollonia has been developed thanks to the recent epigraphic studies. Six scriptures published by Tanriver¹⁰⁵ found in Akcapınar village located on southeastern side of the lake are important; because epithet of *Apollo Daphnousius* on a stele could be a general expression for the region. The figure is similar to the type of *Apollo Kitharoedus*¹⁰⁶ and in relation to the sculpture of *Apollo Daphnasius* by Bryaxis¹⁰⁷.

Depiction of Apollo in tetrastyle temple seen on city coins¹⁰⁸ belonging to Gallienus Period (A.D. 253-268) has also similar features. Also,

Apollo portrait on coins belonging to Hellenistic Period provides information about cult statue of preservative god of the city. This figure, a different version of *Apollo Sauroctonus* by Praksyteles¹⁰⁹, is probably in relation with the cult statue of *Apollo Smintheus* made by Scopas¹¹⁰. Another Apollo figure with a different type is the pattern of *Pythoctonus* showing the conflict between the god and a snake seen on Roman coins¹¹¹. Another cult found in Apollonia is the triple of Apollo, Artemis and *Zeus Hypsistus*¹¹².

Eastern part of the wall surrounding the islet has appeared following clearance activities of 2010 (**Fig 8-9**). According to this data, length of the cleared wall is measured as 99.86 m and average width is 0.85 meters. South-eastern corner that has appeared forms a right angle and north-eastern corner at the other side of the wall continues with a curved style. Width of limestone blocks of the wall is about 0.90-2.60 meters.

The wall has been preserved particularly by higher door stone (*eutentheria?*) in the middle (2.97 m) although it has been preserved at different levels above the lake level (**Fig 10**). The block at the highest point of the wall is ended with a 0.17 meters curve to the outside; therefore, it is considered to be the last block of the wall. Limestone blocks which form this height are in isodomos order and comprised of six horizontal ranges 0.43-0.54 meters above the water level. Four points with an aim to tie ships have been detected along the wall (**Fig 11**). Although the wall occurs to be totally undamaged in the year 1880 in the drawings of Lé Bas, there were no detailed drawings (**Fig 12**). Moreover, the scripture of *ΜΕΙΔΙΟΥ ΒΟΚΕΔΟΥ* (*Meidias, Son of Bokedes*) in a single line seen in records has been realized on one of the blocks located on southern side. This is an inscription about reservation

¹⁰² Also in *stagnum Pegasitum* (Pliny V, 115) on the river of Kaystros (near Metropolis in Ionia) is a sacred area of Apollo Pe(n)gasites: Meriç – Merkelbach – Nollé – Şahin 1981, IK 17,1, nr. 3406.

¹⁰³ Day 1985, 167.

¹⁰⁴ Room 2003, 324.

¹⁰⁵ Tanriver 1993: 99; Şahin 2000:232-237.

¹⁰⁶ Tanriver 1993: 100. For relevant expressions see also.; LIMC II.1 (1984): 200; Boardman 1995:26, Fig.14.2; Tanriver 1996: 193-196; Özgün 1999: 32-33, Taf.8a-b.

¹⁰⁷ Tanriver 1996: 195; Linfert 1983: 165-173. Also this type could be compared with Apollo Patroos by Euphraror. Boardman 1995: 55, Fig.30.

¹⁰⁸ SNG Cop Mysien, 1957: Nr.1066.

¹⁰⁹ Boardman 1995: 54, Fig.27

¹¹⁰ Özgünel 2001: 22–26. Lippold 1950: 136.

¹¹¹ Wroth 1964: 11, Nr.21, Pl.II.14.

¹¹² Hasluck 1910: 72.

of a place engraved after the termination of temple's facilities in the Late Ancient Period¹¹³.

Two important techniques are observed on the blocks that form the eastern part of the temenos wall. Firstly, there are no lead lock marks between the walls. The blocks were produced with a sinuous style in order to horizontally connect with each other and be locked (**Fig 13**). Thus, the wall stayed undamaged for a long time. Second important technical feature is that a connection block was used in every almost five meters. This method that increases the stability of the wall and prevents the destruction of other parts is the method that has been usually applied in Hellenistic and Roman architecture. The architectural blocks, construction elements and grid walls possibly belonging to the ground have been detected in the process of limited clearance activities realized around the center of the islet.

Ancient Road

Studies of 2006 were generally realized in the area of necropolis. Location of necropolis area outside of the town and being open to destruction were the main factors for the choice of this programming. Necropolis was built on both sides of the highway which is the sole way that connects modern and ancient settlement on northern part of Gölyazı. Ancient path with a width of 2.50 meters stretches out in parallel with the current asphalt road approximately below 1.50 meters (**Fig 14**). Most probably, it intersects with Bursa-Erdek highway as in the present day. Lots of milestones on the route support this idea. Moreover, it is also known that transportation via boats over Mustafakemalpaşa stream to Karacabey strait and to Marmara Sea was provided in ancient era and even in late periods of Ottoman Empire. Square-shaped holes were created (0.15 x 0.15 m) for transportation of big blocks used in the construction of the city among tracks

on the road as understood from similar samples (**Fig 15**).

Necropolis

Structures of tombs and sarcophagi detected via researches totally belong to Roman Period. Sarcophagi formed by sculpting the bedrock in the form of a coffin on eastern side of the road (**Fig 16**). However, the podium tombs with the average sizes of 6.00 x 6.00 meters have been detected as directed towards Apollo Temple. Three tombs with podia and six sarcophagi in substantially damaged condition have been noted. Also, the walls possibly belonging to tomb structures located in olive groves in the same area are in good condition (**Fig 17**). The walls were formed via connecting big rectangular blocks without locks as in the case for other structures of the city.

Sacred Area

The sacred area located on the northern slope of Zambaktepe looking across Lake Ulubat was formed by trimming the eastern side of bedrock (**Fig 18**). A vertical surface with a height of 3.60 meters was obtained at that point. While activities of stonecutters could be realized, three niches for offering with various sizes are seen in the area. Periphery of the larger niche (N1, 0.36 / 0.27 m) was engraved as tomb stele and a part of scratches formed the borders of niche N2 (0.27 / 0.16 m). Instability in mid-point shows that the scratches considered as a stele was added later. Also, basis of smaller niche N3 (0.08 / 0.06 m) is 0.09 meters higher than bases of other niches.

Therefore, it could be considered that three niches were engraved on stones at different times. There is another hollow similar to a lock hole (6/6 cm) on the surface. Higher parts of niches are ended with hemicycle arches. Also, niches were engraved with great consideration to the fact that depth size of the niche would be

¹¹³ Schwertheim 1980 IK 18, nr. 296.

equal to the half size of width. Scratches around N3 reflect the outer patterns of a gabled tomb stele (**Fig 19**). Two parallel lines and acroteria, features of architrave part, are the characteristics of other stele and rock monuments. Other bedrock located 20 meters south from the niches was trimmed in order to form corners. Thus, it could be considered that the area of approximately 25.00x7.00 meters between two rock blocks was used for sacred ceremonies. Also, trimmed rock surfaces intersecting with stabilized road passing by the area underlines the possibility that the area would be huge and reach to the side of the lake through terraces. Therefore, surfaces and niches that have been detected possibly formed the higher point of sacred area.

It is interesting that presence of rock niches in a city of Mysia such as Apollonia shows the spreading of Phrygian culture. Also, such sacred areas of the city are indicators of the presence of Mother Goddess as well as Apollo Cult¹¹⁴. Following studies and excavations to be realized in that part of the city, more detailed information will be obtained about burying rituals and religious system.

Theatre

The theatre was built on south-western slope of Zambaktepe looking across the modern settlement (**Fig 21**). Diameter of cavea equals to approximately 75.00 meters and the capacity is possibly about 4000 people. Blocks of theatre were used in the construction of city wall of the late period as in the case for stadium. It has been detected from the studies that northern parodos wall has been well preserved. Higher soil emergence on the point where the stage was to be located and dense fauna have urged us to consider about the presence of the marks

belonging to the building of theatre stage. In the field survey of 2008, the Geographical Database Project (GIS) and the Geophysical Resistivity Project has been applied on the ancient theatre¹¹⁵. Finally, the scene, orchestra and cavea of theatre have been exposed in the digital profile of the slope (**Fig 22**).

Stadium

The structure located on the western slope of Zambaktepe which is shown on city plan drawn by Lé Bas has been totally destructed and used as a football stadium at the present time (**Fig 20**). However, bedrocks could be seen on which limestone sitting blocks were put belonging to the stadium. A great part of sitting blocks were used in the construction of city wall encompassing the settlement of the islet in Late Ancient Period. A few blocks have been detected around the stadium and Zambaktepe.

Modern Settlement and Castle

The final part of the studies for the year 2006 was the analysis of city walls encompassing the area that could be taken as the settlement of the islet in Gölyazı. The spoiled blocks belonging to ancient buildings for the construction of city walls in the Late Ancient Period have necessitated this analysis. Also, it has been understood that the blocks with scriptures bringing from Kız Ada located in the ruins of the tower behind of Gölyazı Mosque (**Fig 23**). These blocks possibly belong to the stoa and portico built at the front of Apollo Temple in the honour of Emperor Hadrian who came to Mysia after great earthquake in the year A.D. 120¹¹⁶. As a matter of fact, the epithets *soter* and *ktistes* for the Emperor were used in an altar that was used as a building block of the city walls¹¹⁷ (**Fig 24**).

¹¹⁵ Aybek and Oz 2010, 320, Fig.10.

¹¹⁶ Abmeier 1990, 15.

¹¹⁷ For Altar inscription, see also Abmeier 1990, 15.

¹¹⁴ A table leg with Attis figure in Bursa Archeological Museum points out Cybele cult in the city of Apollonia. Schwertheim 1978, 826, Taf. CXC VII, 37.

Moreover, it has been determined that one of the houses within the islet settlement was built on a Roman podium that has been preserved in-situ position (**Fig 25**). Another importance of this structure rather than its good condition is that it gives clues about the plan belonging to the part of the ancient city located on the islet. The structure is in harmony with the grid street plan of Golyazi and this form shows the civic settlement of Apollonia in the ancient era was built on the common city plan. The most important ruin left in modern settlement is the ancient structure named as Simitçikale (**Fig 26**). The entrance arch and a huge saloon of the structure have been still standing.

Another survey in Gölyazı has been conducted in the village that could be defined as islet settlement. A sculpture's base found within the city wall appeared after the embankment was opened behind Ottoman Bath where restoration facilities have started is among the interesting findings. The inscription is for the sculpture in the honour of a governor who lived in Ephesus and supported Apollonia destroyed by the earthquake of Bithynia (**Fig 27**). Necropolis scripture found in three parts during restoration facilities of Merkez Mosque in the village have been noted to be analyzed by epigraphers. Also, ornamental superstructure blocks possibly belonging to a monumental structure of Antonine Period have been detected.

2.1.2. Kayapa

Location: 40° 10'19.70"N, 28°50'21.22"E
Distance to city center: 22 km

Architectural Remains: A Byzantine cistern and a city wall (breast wall) surrounding the hill on which the structure was built on the hill of the valley located approximately 3 km west of Kayatepe (**Fig 28**). The cistern have been built in the measure of 10.45 x 12.85 m and chamfered

on the edges (**Fig 29**). The size of wall varies between 1.29 and 1.48 m. The southern side wall of building have a drain channel and two reinforcement struts.

Also, a structure with stone walls about 400 m above the sea level located on the top point of Erintaşı Hill that forms a fortress or a communication tower (**Fig 30**). Its forms like a square and measurable size of fortress is 25.90 x 23.90 m. Two small towers have been erected in the southern and western edge of building. Although there are no ceramic finds around the building, it could be belong to the Archaic Period according to construction technique of walls (**Fig 31**). Possibly a church and its blocks which were spread all over the area have been detected in Çamlık zone (**Fig 32**).

Some architectural blocks and lots of colourful tesserae from a mosaic have been appeared by illegal excavations. The tombs sculpted in the form of sarcophagi on the bedrock are located within the same place. Therefore, the territory of Kayapa should be an important role in the context of public, religion and defensive position in ancient time.

2.1.3. Akçalar

Location: 40° 10'27.73"N, 28°44'48.75"E
Distance to city centre: 27 km

Field Survey: Point records and photographic documentation have been conducted on the hill named as Hisartepe. The excavation of Aktopraklık Höyük¹¹⁸ in Akçalar is being conducted by Bursa Archaeology Museum and under the scientific consultancy of Assoc. Prof. Necmi Karul from the department of Prehistory at İstanbul University. Therefore, studies on Akçalar have been limited.

¹¹⁸ Karul 2008.

2.1.4. Hasanağa

Location: 40° 10'18.87"N, 28°47'43.62"E
Distance to city centre: 25 km

Architectural Remains: A superstructure block which was possibly brought from another settlement has been found in the village. Also, lots of ceramics and small findings as well as a scriptural lintel block were determined during surface analysis conducted by M. F. Auzépy¹¹⁹.

2.1.5. Alaattinbey

Location: 40° 11'48.20"N, 28°55'03.51"E
Distance to district/city centre: 14 km

Architectural Founding: There are ancient pieces come from the region between Kayapa and Tahtalı located in the Western Industrial Development Area of Bursa city. Therefore, the district has been visited and the distribution area of Apollonia and modern artefacts have been tried to be understood. The first attractive point is a sarcophagus at the village centre. The sarcophagus is formed by shield figures on the corners and heart figure in concave corner profiles (**Fig 33**). Its external dimensions are 2.57 x 1.25 x 0.78 meters. Internal height is equal to 0.54 meters, although wall thickness of the sarcophagus changes between 0.18 and 0.23 meters. The holes drilled on the inner base towards the outside are the indicators that they have been used as reused materials during the construction of the village fountain. It is considered that some semi-engraved patterns show the possibility of the construction of the sarcophagi was unfinished and it was possibly extracted from a quarry nearby. Villagers point out that this founding and others have been brought from the territory of Kayapa. Therefore, it is possible that the limestone deposit located in Filetepe between Kaya-

pa and Tahtalı towns was used as a quarry in the ancient era.

There is a mound (Höyük) in the form of a lower hill next to the main road and directed to the northern side of Alaattinbey village (**Fig 34**). Lots of ceramic pieces dated to Late Bronze Age¹²⁰ have been observed from the analyses on the mound registered by the Conservation Board of Culture and Nature in Bursa. Also, ceramic clinkers, particles of axe and flint stones are spread throughout the mound. Pieces of tiles and bricks on the western side of the mound gives rise to thought that there was possibly a construction belonging to the middle ages. The mound has a diameter of approximately 200 meters and a height of 12 meters. Accession to findings and taking protective measures are difficult because of the fact that fruit orchards completely cover the lower hill.

The ceramics are generally handmade and the gear made wares particularly in grey ceramics attract attention. The most remarkable point about the clay is its micas nature. Another remarkable point is the fact that grey ceramics are well-refined when considered to others and these are also the cored ones with some exceptions. When assessed according to surface processes, glazed wares are more than unglazed ones and there are also red slip ceramics. When analyzed in a more detailed way, it is understood that there are ceramics with self-slips.

There are two loom weights among remarkable findings retrieved from the mound. Both of them are in the form of conic section. They do not differ from the characteristics of other ceramics due to the fact that they have similarly micas clay. There is an ornament pattern including four semi-cycles intertwined two by two. Three of them are in good condition; but the last one has been destructed. The inside of the ornament which was made with engraving method

¹¹⁹ Auzépy 2009, 351, Fig. 6.

¹²⁰ French 1969, Fig. 114c.

may have been filled. Such loom weights belong to Early Bronze Age contexts in many places of Anatolia.

2.1.6. Tahtalı

Location: 40°10'24.30"N, 28°52'42.60"E
Distance to city centre: 20 km

Architectural Remains: A Roman wall and a vaulted construction in adjacent condition are the indicators that there is an ancient settlement at that point (**Fig 35**). The entrance of the construction (1.99 x 2.61 m) opens to the main place sized of 8.28 x 2.71 meters. It is considered that a door opening towards the east in the main place was an intersection point to another similar place nearby. Therefore, a system of the vaulted spaces could be served as an infrastructure for a larger and upper building. Data are inadequate on vaulted places and structures on them due to the fact that excavations have not been realized. However, it is stated that the settlement known as Neocaesareia was possibly located in Tahtalı and served as a citadel in the ancient period¹²¹.

Byzantine city walls spread around the village supports this opinion. On the other hand, a statue base (1.80 x 0.94 m) shows that the buildings are official ones rather than defence mission. There are a plain moulded title enriched with acroteria on the corners and eight-line scripture on the front face of the base. According to inscription, the marble statue attributed to Emperor Domitian by a woman named Agelais (**Fig 36**). It is understood that *damnatio memoriae* was applied and the name of the Emperor was swept from the inscription.

The area named as Ellezyerler includes lots of sarcophagi. It is understood from the covers and blocks of coffins that this area may be a ne-

cropolis of the ancient city. As a matter of fact, presence of brick tombs buried in ground has been often put forward except from sarcophagus founding in conversations.

Cutter marks, flutings and holes have been found on the rocky hill named as Filetepe within the upland located on the north-western side of Tahtalı. Also, plain cut surfaces have been observed showing that stones were obtained from here for each part of the rocky place. Based on these evidences, Filetepe was possibly used as a limestone quarry in the ancient era. On the other hand, the road formed on the southern side of the hill bordered with stairs on both sides might be an indicator that some cult activities could be realized at this point. Because, the road and stairs are gradually narrowing towards the top point (from 4.37 m to 3.50 m) and reaches to a flattened platform.

2.1.7. Ürünlü

Location: 40° 12'01.24"N, 28°52'43.41"E
Distance to city centre: 16 km

Field Survey: According to studies, origin of the settlement at Ürünlü, one of the earliest settlements of Nilüfer district, dates back to Kite village founded in Roman Period. Some parts of a historical castle surrounded by ancient walls have been survived in Ürünlü at the present time (**Fig 37**). Although rectangular walls of the castle have been destructed, three parts of wall ruins at different heights and main marks of quadrangular corner bastions have been survived. It is known that the castle was the centre of Byzantine feudal landlord and occupied by Osman Bey in 1308¹²². It is understood from the earlier studies that density of ceramics were increased in Byzantine and Ottoman Periods between 13th and 15th centuries¹²³.

¹²¹ Auzépy 2008, 331.

¹²² Yaşayan Müze 2009, 52

¹²³ Geyer 1992, 112.

2.1.8. Fadıllı

Location: 40° 9'8.55"N, 28°42'33.10"E
Distance to city centre: 30 km

Architectural Remains: In Yeşildere zone, a cistern belonging to Byzantine Period has been found on the peak of Arıkaya hill. The structure heavily destructed by treasure excavation activities has dimensions as 6.11 x 3.77 meters. There is a wall in Yeşildere considered to be a conduit belonging to Byzantine Period and the measurable length of the wall is 17.50 m and width is 1.15 m. The wall stretching out in the dense flora is in good condition and turns the attention to the possible buildings around. In Kavaklı zone, there are no any architectural remains on the surface because of the Greek village was situated in pre-modern settlement period. However, there are lots of pottery pieces belonging to late period in the farms.

2.1.9. Ayvaköy

Location: 40° 7'40.73"N, 28°41'41.19"E
Distance to city centre: 32 km

Architectural Remains: There are no ruins in or around geological cave of Ayvaini. However, according to a Christian saint named Ioannikos, it is believed that dragons lived in the cave¹²⁴.

2.1.10. Karacaoba

Location: 40°12'57.92"N, 28°43'29.23"E
Distance to city center: 30 km

Architectural Remains: No structural remains have been found in and around the village built by the immigrants from Thessaloniki at the beginning of the 19th century. However, a piece of

a inscription possibly brought from Gölyazı nearby, a flat sarcophagus used as a fountain basin and an architectural block turned into a mortar have been noted in Eskikuyu zone.

2.1.11. Çatalağıl

Location: 40°13'10.50"N, 28°42'20.70"E
Distance to city center: 32 km

Architectural Remains: The village was located on the northern side of pre-Greek settlement by immigrants from Thessaloniki at the beginning of 19th century. An architectural block, postament and sarcophagus basin brought from Gölyazı have been determined at the centre. A church and a well on the southern side of the village belonging to late period of Greek settlement have been recorded.

2.1.12. Kuruçeşme

Location: 40° 7'23.14"N, 28°49'17.51"E
Distance to city centre: 30 km

Architectural Remains: It is understood that the region named as Gavurharmanı located approximately 2 km west of the village was a huge Roman necropolis. The ceramics obtained from the region intensively belong to Roman Period (**Fig 38**). A coffin of sarcophagi with the dimensions of 2.40 x 1.00 m and covers are the rare samples in steep geography of the region covered with forests. Also, some architectural blocks belonging possibly to a podium tomb have been noted on approximately 15 meter rocky platform in Lazöleninbaşı zone. A coffin with the dimensions of 2.52 x 1.10 m and huge blocks assumed to a podium are located at this point.

A stepped rock mass has been determined on Taşınaltı zone at Kuruçeşme village. The rock

¹²⁴ Auzépy 2008, 331.

equals to 3.25 x 3.00 meters and the steps were destructed. An engraving niche at the front side of rock shows that this mass could be used with a cult function.

2.1.13. Maksempınar

Location: 40° 7'37.89"N, 28°46'12.15"E
Distance to city centre: 22 km

Architectural Remains: A defense structure on the hill named as Oğlakkalesi has been totally destructed. Topographical structure and ruins prove that there was a structure built at that point. Lots of ceramic pieces spread throughout the area indicate that the settlement in the castle continued from the Bronze Age to the Late Ancient Period (Fig 39).

2.1.14. Unçukuru

Location: 40° 6'56.76"N, 28°43'38.70"E
Distance to city centre: 35 km

Architectural Remains: Semi-engraved columns, architectural blocks, flat-cut bedrock platforms and structures in the form of channels have been determined on the steep area covered with forests in Kesiktaş zone. The area was possibly used as a limestone quarry.

2.2. MUDANYA DISTRICT

2.2.1. Esence

Location: 40°22'22.09"N, 28°40'31.73"E
Distance to city centre: 30 km

Field Survey: The studies in Esence Village have continued on the hill called as Eşkel Cape

which is named as Dascylium in ancient resources. Although density of ceramics was realized in the studies conducted in 2007, no field survey was carried out because of the fact that the region was not within the scope of the study. Studies of 2008 were primarily conducted on the platform and terraces located on the cape stretching to the sea (Fig 40).

The hill is reached via a sheer slope while it has a straight connection point on the land side. The peninsula which generally covers the sea and surroundings till Karacabey Strait was possibly a trade centre (*emporion*). There are lots of ceramic finds around predominantly belonging to Classical and Hellenistic era while no architectural structure has been found in the area. Illegal diggings, pieces of bones and glass spread throughout the area particularly indicate that there were possibly tomb structures on the eastern side of the platform.

2.3. MUSTAFAKEMALPAŞA DISTRICT

2.3.1. Tepecik

Location: 40° 7'8.53"N, 28°25'41.11"E
Distance to city centre: 9 km

Architectural Remains: There are no ruins in the village built on a flat alluvial area filled with Uluabat Stream. The name Tepecik fits to the village which was built at a blazingly higher point from the plain. Villagers' statements support that ruins from earlier periods are found in the area. However, no materials which could be clearly dated have been found on the mound totally covered with modern settlement. On the other hand, the place reflects an atmosphere in accordance with Prehistoric settlement scheme both for its size and location on the middle of the plain.

2.3.2. İncilipınar

Location: 40° 5'31.43"N, 28°28'21.61"E
Distance to city centre: 8 km

Architectural Remains: Cutter marks and rifles have been determined on the rocky hill named as Yakupdede Hill supporting the opinion that stones were obtained from the point. A mound which has not been registered before has been noted including rich ceramic finds on the southern slope of the hill. Ceramic collection found on the surface indicates that İncilipınar is an important settlement. Besides occurrence of different periods of Ancient Era on this point, pieces of crockery dated to earlier periods have been found on the slope from where the materials were picked up. Grey wares have been dominantly found as well as red, beige and brown ones in whole wares which have begun to be analyzed with the consideration that they are Prehistoric (**Fig 41**). It is observed that the materials made of grey clay have similarities with some samples encountered in Alaattinbey Höyük.

The most remarkable founding is a thin slip piece shining like gold due to the presence of intensive silvering particles in it. Comparable samples of these wares could be found in Boğazköy and Alişar and it is generally accepted that such wares are from Western Anatolia. Such wares have been found on layers dated towards the end of the second thousand years on the most important reference point, Beycesultan, in the chronology of Western Anatolia¹²⁵. It could be said that the clay was well-refined except for the ones that could be taken as bulk wares. Although most of the wares are micaceous, lime and quartzite in the mould have been discovered. When surface treatment of the wares is

¹²⁵ Besides this ware has been found in various places of Anatolia, the general opinion is that the ware has been spread throughout other regions of Anatolia from Western Anatolia. For a brief literature summary in Mielke 2006, 39-41.

considered, it is observed that just one sample has a slip while polished samples at various levels have been found.

Grey wares, the largest group of the retrieved Prehistoric wares, are similar to the ones that could be encountered on many mounds around Bursa. David French, who firstly directed the attention to the presence of grey wares in the region, defines two different categories of grey wares based on the surface analyses including Yenişehir and İznik. Dating of ceramics which are the typical ones of North-western Anatolia changes between Mid and Late Bronze Age in the second thousand years¹²⁶.

2.3.3. Ayaz

Location: 40° 5'52.09"N, 28°29'19.18"E
Distance to city centre: 10 km

Architectural Remains: Yakupdede Hill mentioned above 2 km far from İncilipınar village constitutes a border for both villages. Although no different ruins have been encountered in Ayaz, ancient blocks were used in the construction of Ayaz Pasha Tomb belonging to the Late Ottoman Period.

2.3.4. Karaoğlan

Location: 40° 5'52.38"N, 28°31'31.90"E
Distance to city centre: 14 km

Architectural Remains: Byzantine wall surrounding lower hill named as Kocaada belongs to the same period of Apollonia. It is understood that the wall served as a rampart when the level

¹²⁶ The comments on prehistoric ceramic pieces have been made by Instructor and Archeologist Belgin Aksoy from the branch of Art History at Faculty of Science and Letters in Uludağ University.

of the lake water rose. Northern side of the rocky hill named as Bekçikaya was flattened with the method of trimming and a pit was dug at the ground level. It is considered that the pit which was totally closed and destructed due to treasure excavations was possibly used as an oblation point in earlier periods as well as its function as a cistern.

The preserved length of Byzantine water conduit located approximately 1 km north of the settlement is 10 meters. The height of the wall is approximately 1.56 meters while its width is 1.35 meters and water was carried via a 1.25 m channel on the wall. Wreckage of the part destructed by road construction has detected around. Pieces belonging to Roman pottery for daily usage have been intensively found on flat areas of the southern slope in Bekçikaya.

2.3.5. Akçapınar

Location: 40° 5'23.12"N, 28°40'10.26"E
Distance to city center: 34 km

Architectural Remains: The village has been built in the same area of 19th century Greek settlement. Lots of ancient blocks were used as spoilen materials in construction of the Church located at the centre. Two stones with inscription at this point are remarkable. Also, grounds belonging to Greek buildings have been found in the area named as Dolapdeğirmeni.

2.3.6. Onaç

Location: 40° 5'49.60"N, 28°36'50.25"E
Distance to city centre: 25 km

Architectural Remains: A cemetery area belonging to late period has been found. The tombs were buried in the ground and had covers made of limestone obtained from the bedrock.

In-situ wall and the blocks around appeared as a result of agricultural activities on Pazartepe indicate a monumental structure. The structure was built with huge sized, limestone prismatic blocks such as the samples in Gölyazı. Coffins carved from the bedrock and engraved covers which form separate parts specify the necropolis in that area. The area was destructed cause of the quarry activities and road construction.

2.3.7. Dorak

Location: 40° 6'0.39"N, 28°35'3.32"E
Distance to city centre: 20 km

Architectural Remains: Because of the fact that Dorak is 2 km far from Onaç mentioned above, the ruins are located on the common land of two villages. Different ruins at the village centre or around have not been found. However, Dorak village is mentioned in a highly important and sensational event in World Archaeology. There are not any data about the present condition of finds of tombs introduced by James Mellaart¹²⁷ to the archaeological community. Precious wares obtained from a tomb on a cape reaching to the lake are dated to the Early Bronze Age¹²⁸. There are some questions about the reality and context of Dorak Treasure which present further and more qualified artefacts than modern settlements in Anatolia.

¹²⁷ Dorak treasures were only introduced to science world via schemes drawn by J. Mellart and D. Stronach (1959). After that, a book was written by Pearson and Connor (1967) about the subject.

¹²⁸ TAY Project, Turkey Archeological Settlements, First Bronze Age I, Dorak, 2002

2.4. KARACABEY DISTRICT

2.4.1. Uluabat

Location: 40°12'13.03"N, 28°26'12.97"E

Distance to city center: 12 km

Architectural Remains: Bastions and city walls mentioned in the literature as Lopadion Castle are located in Uluabat village on the north-western side of the lake. Uluabat is the name derived from Lopadion meaning "pot" in Greek. It has been documented that Lopadion Castle as the castles of Pithykos and Katoikia were built by Byzantine Emperors Ionnes Komnenos (1118-1143) and Manuel I Komnuel Komnenos (1143 - 1180) in order to be protected from Seljuk invasions¹²⁹. Lopadion Castle and settlement are important due to the fact that the place is close to the bridge which is the sole transfer point from east to west located on the southern side of Marmara Sea. Data in early resources on the fact that there was no transferring opportunity from the region in rainy seasons date back to Scythian invasions¹³⁰ in the year A.D. 258. Moreover, Dukas states that three day travel from south to pass through Lake Uluabat (Apolloniat) would be indispensable in the absence of this bridge¹³¹.

2.4.2. İkizce

Location: 40°13'32.49"N, 28°39'32.04"E

Distance to city centre: 29 km

Architectural Remains: Walls belonging to a destructed Greek Church located around the village that was built on the western side of early Greek settlement at the beginning of 19th century have been registered.

2.4.3. Orhaniye

Location: 40°13'20.02"N, 28°38'33.21"E

Distance to city centre: 28 km

Architectural Remains: An ancient architectural block turned into a mortar, a piece of plain moulded marble and uncompleted column most probably brought from Gölyazı have been found at the village centre.

2.4.4. Karakoca

Location: 40°13'32.49"N, 28°39'32.04"E

Distance to city centre: 29 km

Architectural Remains: Based on surface analyses, an early Greek settlement located 2 km far from the village and 19th century Church have been noted. The structure is the same as the sample of Eskikaraağaç as per workmanship, plan and sizes. Lots of Byzantine hollow coins have been found on the point named as Kaynak Ev Yerleri on 3 km south-eastern side of the village thanks to the guidance of one of villagers. Mustafa Balaban from Karakoca village said that 387 Byzantine coins were delivered to Bursa Archaeology Museum in earlier years. Therefore, the presence of a treasure spread all over the region is possible.

2.4.5. Yenikaraağaç

Location: 40°13'6.47"N, 28°37'6.06"E

Distance to city centre: 27 km

Architectural Remains: The city wall surrounding the hill located approximately 2 km west of the village centre belongs to late period of Byzantine Era.

¹²⁹ Ötüken 1988, 92.

¹³⁰ Ramsay 1890, 160.

¹³¹ Dukas 1956, 168.

2.4.6. Eskikaraağaç

Location: 40°11'9.85"N, 28°36'44.56"E
Distance to city centre: 29 km

Architectural Remains: A church and a civilian structure belonging to early Greek settlement at the village centre have been determined. Dimensions of the church are 19.14 x 10.61 meters

and two niches are seen on both sides of the abscissa on the eastern wall of the church and also two niches are seen on the northern wall (**Fig 42**). Although southern wall has not been preserved, there are three long windows close to each other on the mid-point of northern wall. The windows with a width of 0.76 meters were built in the form of a loophole widening from outside to the inside.

3. CONCLUSION

The field survey conducted around Lake Uluabat has been realized in 4 municipalities and 11 villages affiliated to Nilüfer district, 2 municipalities and 10 villages affiliated to Mustafakemalpaşa district and 4 villages affiliated to Karacabey district. It is understood from the studies that there are 40 ruins which are worth to be analyzed situated in 20 settlements (**Fig 1**).

Some of movable and unmovable cultural and historical artefacts which adequate to take part in the literature for the first time found in the areas have been registered by the Cultural and Natural Heritage Conservation Board in Bursa. All remains noted on their usual place have begun to be analyzed in order to be documented with schemes and photographs. It is possible to categorize these remains as Defensive Structures, Necropolis Areas, Rock Monuments and Quarries, Mounds, Late Ancient Ruins and other settlements. Diagnostic ceramic pieces obtained as study findings have been submitted to Bursa Archaeological Museum.

The area within the scope of field survey on Lake Uluabat and its territory is a transfer zone between ancient Mysia, Phrygia and Bithynia. Also, it is an important connection point of river trade route reaching to Marmara Sea from inner parts. Therefore, it is clearly understood that the area is a crucial and intensive one in the context of both social activities and commercial facilities. Based on the studies, all ruins could be classified in seven main groups. The most encountered remains are cemetery areas generally located on the hills in the south of the lake. Cemeteries are dispersed throughout the area and sarcophagi were generally carved in the bedrock. An interesting fact about the structures of sarcophagi and tombs is that they are generally directed towards Apollo Temple on Kız Ada. Moreover,

sarcophagi with incomplete ornaments that were brought to the village indicate that there was a limestone quarry around Kayapa-Tahtalı zone. Dominance of quarries and their dense usage in the area covered with hard limestone hills shows that there could be other sources with different functions.

Although there are lots of cemetery areas, ruins belonging to their relevant settlements have not been found. The determined settlements are generally mounds, fortress and small-sized Roman and Byzantine settlements. The ancient city named as Apollonia ad Rhyndacum in Gölyazı is the most important city in the area and small settlements are affiliated to that city.

3.1. Defensive Structures

Maksempınar village affiliated to Mustafakemalpaşa district is a small settlement built on the top of hill located in the west of Lake Uluabat. Based on determinations, ruins of a city wall surrounding the hill on the eastern side of the village have been found. Totally destructed wall certainly belongs to the structure named as Oğlak Kalesi. Ceramic pieces in and around the city wall are the indicators that the structure was used until the Iron Age. When the locations of forts are taken into consideration, it is understood that these castles built on the hilly area on the eastern side of Lake Uluabat. Thusly, the structure located on the peak of the steep hill on the southern side of the dam between Kayapa and Tahtalı villages supports this idea.

Walls of square-planned structure named as Erintaşı fortress have been substantially destructed. However, the wall bonded with mor-

tar-free local stones and the plan could be seen in rubbles. The structure was supported by two square towers situated on the entrance point. The area is very steep and rocky that may bring about inadequate ceramic findings. However, workmanship of the wall is in parallel with Hellenistic samples. Upper-hill castles belonging to Hellenistic and Roman Period play important roles in the defence of the settlements such as Apollonia ad Rhyndacum and Tahtalı located in the lake basin. On the other hand, social and cultural life in the region continued in the Late Ancient Era and particularly gained momentum in Byzantine Period. Primarily Gölyazı (Apollonia) and other cities have been surrounded by the new city walls. It should be considered that the city walls in settlements such as Gölyazı and Karaoğlan built on the lake side could be used as terraces and rampart walls besides their defensive functions. These functions served as the most practical solutions to prevent the destruction of the settlement by rising lake waters.

It is observed from the studies conducted in Karaoğlan that lower hill (Kocaada) on the northern side of the village was surrounded by a city wall in Byzantine Period. The castle located in Yenikaraağaç village built on the high platform in the north of Lake Uluabat is a complete defensive structure with the huge area and wall qualities. This structure dated to the year 12th century A.D sheds light to other Byzantine ruins in the region.

3.2. Necropolis Areas

Necropolis areas are another remarkable group found as a result of archaeological field survey. Coffins carved in bedrocks and sarcophagi put over the podia primarily belonging to Roman Period present important data about the burial traditions of the region. Necropolis of Apollonia spread throughout a wide area reveals the respect for the thought of death due to its

different types of tombs¹³² and higher architectural qualities of podium tombs. Conducted studies have shown that burial tradition of Apollonia affected all neighbouring settlements.

Tahtalı affiliated to Nilüfer district is an important example. Lots of sarcophagi and particles of covers found on the point of Ellezyerler indicate the possibility of a necropolis located there. Pieces of sarcophagi were sculpted via local limestone in compliance with the general trend in the region. A incomplete basin of a sarcophagus located in Alaattınbey village has supported the available data about the necropolis of the city of Neocaesarea (Tahtalı) in the ancient time. The holes drilled on the inner base to the outside show that they were used as reused materials for the village fountain. Sarcophagus has garlands and limestone materials typical to this region raise the question that whether there were production activities in Tahtalı. As a result of the analyses conducted in the region, it has been determined that rocky hill named as Filetepe was used as a quarry. Cutter marks showing that stones were taken from there and parallel conduits have been assessed as proofs for production activities mentioned above.

Another necropolis area around Lake Uluabat has been determined in Kuruçeşme village in Nilüfer district. The necropolis built on the hilly side in the west of village generally includes sarcophagi put over the platforms carved in the bedrock. Covers and pieces of coffins spread around the whole area are generally in flat forms. Ceramic findings show that the area and ruins may belong to Roman Period. Another settlement that attracts attention with its carved sarcophagi basins is Onaç village in Mustafakemalpaşa district. Onaç is located very close to Dorak village which was mention with notorious speculations about treasures in the archaeological community. Sarcophagi in inhumation cemetery area of Byzantine Period have been covered

¹³² Aybek 2008, 287.

with covers made of natural bedrock. Also, in-situ walls similar with Apollonia as per materials and architectural styles of monumental tombs in the area.

3.3. Rock Monuments and Quarries

The sunken area where Lake Uluabat is located is particularly bordered with rocky hill on the northern side. Also, rocky hills around the lake and on the islands have provided the region with construction materials. Moreover, it has been determined that arrangements made on rocky areas used as quarry are similar with the ones made on the sacred area¹³³ in Apollonia. Tahtalı and Filetepe mentioned above are the best examples at this point. The steps carved in the southern slope of the rocky hill used as a quarry reach to a platform flattened by trimming. This plan indicates to a sacred area on the top point rather than a quarry. A rock mass with steps has been determined on Taşınaltı point of Kuruçeşme village in Nilüfer district. The steps and engraving niche is an indicator that could have a cult function.

Similar rocky hill (Bekçıkaya) located within the borders of Karaoğlan village in Karacabey district was used as a quarry. However, the niche and the pit on the front indicate the presence of a sacred area. Dense flora of the region has obstructed a qualified study. The platforms and channels carved into the bedrock, columns made of local stones and other architectural pieces which have been noted on Kesiktaş zone of Unçukuru village in Nilüfer district.

3.4. Mounds (Höyük)

Our knowledge on the settlements of Prehistoric Era in Bursa and around is mostly based on the field survey conducted by D. French in 1960s. French particularly deal with İznik and Yenişehir; but he also studied plains of İnegöl and Bursa located outside of the related basins in his article published in 1967¹³⁴. The mounds such as Ilıpınar, Barçın, Aktopraklık and Mentеше where excavation activities have been conducted recently or are in progress particularly shed light to the Prehistory of Marmara Region in Neolithic and Chalcolithic Eras. On the other hand, studies on later periods, especially 3rd and 2nd thousand years are inadequate.

It is understood from the studies that research area has been a settlement point since Prehistoric eras. Usage of machines in agricultural activities in Bursa, flattening activities of 1950s and drainage works have played important roles in the destruction of Prehistoric settlements. When developing industry of recent 20 years is considered, it is possible to adapt an opinion about the results created by the problems affecting archaeological sites in Bursa territory. Low-profile mounds of Bursa are the result of wood-dominated Prehistoric architectural building in the region. Heights of the mounds noted during the observations of D. French will not coincide with heights of the present time.

Studies indicate that there could be all settlements noted by French except the ones, İncilipınar slopes. İncilipınar and similar examples support the idea that there is a possibility about the presence of the pre-Classical settlements were not formed as mounds. It is unsound to consider that everywhere on coastal side of Lake Uluabat is appropriate for settlements. Also, in Prehistoric periods, possible changes of the lake

¹³³ Aybek 2008, 288.

¹³⁴ French 1967, 54.

level are the points to be taken into consideration.

Ignoring the effect of geomorphologic conditions to the dispersion of settlements, it is observed that fewer settlements are seen on the basin of Uluabat when compared to İznik and Yenişehir. The closest settlement to Aktopraklık where excavation activities are in progress is Alaattinbey hill located approximately 15 km east¹³⁵. It is estimated that another settlement in the form of a mound was covered by Tepecik village located approximately 10 km south of Uluabat. İncilipınar located 5 km southeast of the area has possibly a history dating back to pre-Classical periods.

The mound adjacent to the northern slope of Yakupdede hill located between Ayaz and İncilipınar villages in Mustafakemalpaşa district has become the most exciting finding of the study owing to its rich pottery. The area not registered before is possibly made up of a small Archaic settlement and an acropolis. Southern slope of the rocky hill that could be regarded as an acropolis was used as a quarry in the late period. The mound attracts attention due to its rich collection of Archaic ceramics with figures and lines. When Prehistoric studies¹³⁶ continuing around Lake Uluabat are not considered, it is possible to say that materials belonging to such earlier periods have been determined for the first time.

Remains obtained from the settlements of İncilipınar, Kuruçeşme and Maksempınar around Lake Uluabat generally belong to Orientalisan and Archaic Periods. Monochrome ceramics

particularly grey and orange ones which are typical to the region are dominant. Few ceramics belonging to Orientalisan Period and ceramics with figures, pieces of lined cups and plates are found in painted ceramics. Grey ceramics have similar qualities with the samples obtained from Daskyleion and analyzed by Y. Polat¹³⁷. These mounds are of great importance for the chronological studies of the settlements around Apollonia and Lake Uluabat.

3.5. Settlements of Late Ancient Period

Lake Uluabat and its territory draw attention as an attractive centre in Byzantine Period. Religious structures even on the islets in the lake are remarkable for the relevant era. This activity in Gölyazı which could be regarded as the centre point has affected surrounding areas. Lots of structures belonging to Byzantine Period and architectural pieces determined through studies show this bright process.

A cistern and a city wall surrounding the hill on which the structure was built belonging to Byzantine Period have been found on the hill located within the valley approximately 3 km west of Kayapa. Structure of a church appeared via illegal excavations and lots of architectural pieces spread around the area have been noted on the point named as Çamlık. The ground of the church includes marble blocks of high quality and is covered with polychrome mosaics. Also, tombs in the form of sarcophagi basins carved into the bedrock are located in the area.

A cistern belonging to Byzantine Period has been found on the summit of a hill named as Arıkaya located on Yeşildere in Fadıllı village. Also, a wall belonging to Byzantine Period that is

¹³⁵ The settlement is named as Çayırköy by French. The settlement is within the borders of Alaattinbey vicinity affiliated to Nilüfer District at the present time.

¹³⁶ Aktopraklık Mound located on the eastern side of Lake Uluabat very close to Akçalar Village is dated to Later Neolithic-Early Chalcolithic Era and has been excavated for three years by Assoc. Prof. Dr. Necmi Karul and Bursa Archaeology Museum. Karul, 2008, 72.

¹³⁷ Polat, 2002. Tip IX, A27, B40-41; Tip X, B49; Tip XI, A55; Tip XII, A76, A80.

considered to be a conduit has been detected in Yeşildere zone. The wall stretching through dense flora is in good condition and points out other possible buildings around.

Tahtalı known for its ruins mentioned above is the most important settlement close to Apollonia around Lake Uluabat. The Roman wall and vaulted structure adjacent to the wall determined at the village center of Tahtalı show the ancient construction activities of the area. Marks of the settlements in Tahtalı are associated with the ancient city of Neocaesarea by Y. Otügen¹³⁸.

Another remarkable finding is that cultural development on northern side of the lake does not date back to pre-Byzantine period. It is undoubtedly related to the fact that the platform on the north-western side was filled with alluvia brought with Mustafakemalpaşa Stream. It is understood from the conversations that villages of Başköy, Karacaoba, Çatalağıl, İvizce and Orhaniye affiliated to Nilüfer district are the Greek settlements rebuilt by immigrants from Thessaloniki at the beginning of 19th century.

A limestone architectural block turned to a mortar, a pedestal and a sarcophagus basin brought from Gölyazi have been determined in Çatalağıl. Although no ancient ruins have been found, a church and a mill belonging to Greek settlement located in the south of the village have been analyzed. Akçapınar village has been built on the same place as earlier Greek settlement. Some of the Greek houses continue to be settled. Lots of ancient blocks were used in the construction of the church at the centre. Also, grounds belonging to Greek settlements have been found on the point called as Dolapdeğirmeni.

¹³⁸ Ötüken 1988, 95. Also it is stated that surroundings of Tahtalı are named as Caesarea, Neocaesarea or Ariste in ancient period by Auzépy 2008, 331. Based on the studies, two city walls, a Byzantine and an Ottoman Castles have been detected.

3.6. Geographical Database (GIS) Researches

Three dimensional field scanning activities within the scope of field survey of the surroundings of Lake Uluabat have begun primarily in the ancient city of Apollonia ad Rhyndacum and on Zambaktepe in 2008. The study aims to install the complete and accurate plan of the city via computer systems. Geographical database infrastructure will be shaped with the contribution of the plan obtained from the studies. Therefore, detailed measurements of all structures and their grounds located around Zambaktepe have been carried out with Leica Total Station and the data have been transferred to digital atmosphere through ArcGIS program (Fig 43).

Studies have begun on the southern slope where the theatre was built and continued on the northern side of the hill. Measurements have been expanded to include the slopes of the city after detailed plans of the relevant areas were obtained. Therefore, sacred area and its borders and terraces on slopes have been digitally recorded. The project has ended with measurements of geographical features of Zambaktepe where current study areas and official structures are located. Owing to the detailed measurements of the city's topography, creation of the first three dimensional model on computer has been made possible (Fig 44). Ancient theatre, sacred area, architectural ruins and terraces have been processed on digital modelling. Topographical and architectural features of Apollonia ad Rhyndacum have been digitally recorded; retrieved data have been collected under the scope of a program and formed the basis for further studies to be conducted in the future.

3.7. Geophysical Researches

Resistivity tomography study to determine the estimated stage point of the ancient theatre in Gölyazı has been conducted for the first time by the Department of Geophysical Engineering of Dokuz Eylül University within the scope of 2008 studies. Two profiles have been taken as parallels and one profile have been taken in perpendicular condition to other two profiles located in the area of study. Three profiles pass through the middle of the stage. Two profiles possibly continue toward possible cavea and skene and one profile has been taken in the direction of estimated parodos. The space between electrodes is one meter; the lengths of 1st and 2nd profiles are 23 meters and the length of the 3rd profile is 27 meters. The studies have shown that entrances of parodos, cavea lines, orchestra ground and stage building of the theatre adjacent to the rocky slope could be well preserved (**Fig 22**).